

**ПАЁМИ
АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ
ТОҶИКИСТОН**

**ВЕСТНИК
АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ
ТАДЖИКИСТАНА**

**BULLETIN
OF THE ACADEMY OF EDUCATION
OF TAJIKISTAN**

*Маҷаллаи илмӣ, маърифатӣ ва таълимию методӣ аз соли 2007 нашр мешавад
Научно-просветительский и учебно-методический журнал издаётся с 2007 года
Scientific and educational – methodical journal published since 2007*

№ 2 (43), 2022

САРМУҲАРРИР:

САЛОМИЁН М.Қ. – доктори илмҳои филологӣ, профессор, президенти Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

МУОВИНИ САРМУҲАРРИР:

КАРИМЗОДА М.Б. – доктори илмҳои педагогӣ, саркоотиби илми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

КОТИБИ МАСЪУЛ:

МУҲИДДИНЗОДА Б. – ёрдамчи президенти Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

ЛУТФУЛЛОЗОДА М. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

КАРИМОВА И.Х. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

ШАРИФЗОДА Ф. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

БОБИЗОДА Ғ.М. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои биологӣ ва фармасевтӣ, профессор

НУЪМОНОВ М. – узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

ШЕРБОЕВ С. – узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

НЕЪМАТОВ С.Э. – доктори илмҳои педагогӣ, профессор

ГУЛМАДОВ Ф. – доктори илмҳои педагогӣ

КАМОЛЗОДА С. – номзади илмҳои педагогӣ, мудири шуъбаи таҳсилот ва технологияи педагогии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

ҲАЙАТИ МУШОВАРА:

САИДЗОДА Р.Ҳ. – вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

РАҲИМӢ Ф.Қ. – президенти Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

ҶӢРАЗОДА Ҷ.Ҳ. – муовини якуми вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

ИМАТЗОДА Л.М. – директори Пажӯҳишигоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомиш АТТ

НАМОЗЗОДА Ҷ.А. – ректори Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф

Мачалла ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр мешавад.

Мачалла ба Феҳристи наирияхои илми тақризишавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03.06.2019 ворид шудааст.

Мачалла ба манбаи маълумоти Индекси иқтибосҳои илми Россия ворид карда шудааст.

Мачалла таҳти № 059/МҶ 17-уми апрели соли 2018 дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон сабти ном шудааст.

Суроға: 734063, ш. Душанбе, кӯчаи Айнӣ – 126, Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

E-mail: att@maorif.tj **Сомона:** rayom-att.tj **Тел:** +992 37 225 84 22, +992 37 225 84 15

ISSN 2222-9809

2 2 2 2 9 8 0 9

Индекси обуна: 77727

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

САЛОМИЁН М.К. – доктор филологических наук, профессор, президент АОТ

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

КАРИМЗОДА М.Б. – доктор педагогических наук, главный учёный секретарь АОТ

ОТВЕТСТВЕННЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

МУХИДДИНЗОДА Б. – пом. президента Академии образования Таджикистана

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

ЛУТФУЛЛОЗОДА М. – академик Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

КАРИМОВА И.Х. – академик Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

ШАРИФЗОДА Ф. – академик Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

БОБИЗОДА Г.М. – академик Академии образования Таджикистана, доктор биологических наук, доктор фармацевтических наук, профессор

НУЪМОНОВ М. – член – корреспондент Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

ШЕРБОЕВ С. – член – корреспондент Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

НЕГМАТОВ С.Э. – доктор педагогических наук, профессор

ГУЛМАДОВ Ф. – доктор педагогических наук

КАМОЛЗОДА С. – кандидат педагогических наук, зав. отделом образования и педагогических технологий Академии образования Таджикистана

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

САИДЗОДА Р.Х. – министр образования и науки Республики Таджикистан

РАХИМИ Ф.К. – президент Национальной Академии наук Таджикистана

ДЖУРАЗОДА Дж. – первый зам. министра образования и науки Республики Таджикистан

ИМАТЗОДА Л.М. – директор Института развития образования имени А. Джамии АОТ

НАМОЗЗОДА Дж. – ректор Республиканского института повышения квалификации и переподготовки работников сферы образования

Журнал печатается на таджикском, русском и английском языках.

Журнал входит в Перечень рецензируемых научных журналов ВАК при Президенте Республики Таджикистан от 03.06.2019.

Журнал включён в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ).

Журнал зарегистрирован Министерством культуры Республики Таджикистан 17 апреля 2018 года за № 059/МД.

Адрес: 734063, г. Душанбе, ул. Айни – 126, Академия образования Таджикистана

E-mail: att@maorif.tj **Сайт:** rayom-att.tj **Тел:** +992 37 225 84 22, +992 37 225 84 15

ISSN 2222-9809

ISSN 2222-9809

2 2 2 2 9 8 0 9

Индекс подписки: 77727

CHIEF EDITOR:

SALOMIYON M.Q. – *Doctor of Philology sciences, professor, the President of AET*

DEPUTY CHIEF EDITOR:

KARIMZODA M.B. – *Doctor of Pedagogical Sciences, Chief Scientific Secretary of AET*

EXECUTIVE SECRETARY:

MUHIDDINZODA B. – *assistant the president Academy of Education of Tajikistan*

EDITORIAL TEAM:

- LUTFULLOZODA M.** – *Academician of the Academy of Education of Tajikistan, doctor of Pedagogical sciences, professor*
- KARIMOVA I.KH.** – *Academician of the Academy of Education of Tajikistan, doctor of Pedagogical sciences, professor*
- SHARIFZODA F.** – *Academician of the Academy of Education of Tajikistan, doctor of Pedagogical sciences, professor*
- BOBIZODA G.M.** – *Academician of the Academy of Education of Tajikistan, the doctor of Biological sciences, doctor of pharmaceutical sciences, professor*
- NUMONOV M.** – *Corresponding Member of the Academy of Education of Tajikistan Doctor of pedagogical sciences, professor*
- SHERBOEV S.** – *Corresponding Member of the Academy of Education of Tajikistan Doctor of pedagogical sciences, professor*
- NEGMATOV S.E.** – *Doctor of pedagogical sciences, professor*
- GULMADOV F.** – *Doctor of pedagogical sciences*
- KAMOLZODA S.** – *Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Education and Pedagogical Technology of the Academy of Education of Tajikistan*

EDITORIAL COUNCIL:

- SAIDZODA R.H.** – *Minister of Education and Science of the Republic of Tajikistan*
- RAHIMI F.K.** – *President of the National Academy of Sciences of Tajikistan*
- JURAZODA J.H.** – *first deputy Minister of Education and Science of the Republic of Tajikistan*
- IMATZODA L.M.** – *Director of the Institute for the Development of Education named after A. Jami AET*
- NAMOZZODA J.** – *Rector of the Republican Institute for Advanced Studies and retraining of educators*

The journal is published in Tajik, Russian and English languages.

The journal is included in the List of reviewed scientific journals of the higher attestation Commission under the President of the Republic of Tajikistan from 03.06.2019.

The journal is included in the database Of the Russian science citation index

The journal was registered by the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan on April 17, 2018 under No. 059 / MD.

Address: 734063, Dushanbe, 126 Ayni Str., Academy of Education of Tajikistan

E-mail: att@maorif.tj Site: payom-att.tj Tel: +992 37 225 84 22, +992 37 225 84 15

ISSN 2222-9809

Subscription index: 77727

МУНДАРИЧА
СИЁСАТИ МАОРИФ

Саҳ.

ГУЛМАДОВ Ф., ҚУРБОНОВА Ф.

Мавқеи дарсҳои забони англисӣ дар ташаққули малакаи зеҳнии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ..... 11 - 16

МАСЪАЛАҲОИ УМУМИНАЗАРИЯВИИ ПЕДАГОГИКА

ШАРИПОВ А.А.

Фаъолияти муассисаи таълимӣ ва оила дар ташаққули ҳамгироии донишҳои ахлоқӣ, худтарбиякунӣ ва рафтори хонандагони синфҳои ибтидоӣ..... 17 – 24

САМАРИДДИНОВА З.Н., СУФИЕВ Х.

Таъмини амалии омӯзиши фанни «барномасозӣ» дар ташкили фаъолияти таълимӣ ва илмӣ..... 24 – 29

ИСОЕВА Д.С.

Системаи тайёрии хонандагон ва нақши тарбияи меҳнатӣ дар дарсҳои технология..... 29 – 35

ХОЛИҚЗОДА А.

Категорияи тарзи фойл ва таснифоти лексикӣ-семантикии феъл дар забони тоҷикӣ..... 35 – 40

ДАВЛАТШОЗОДА А.

Нерӯи созандаи ҷавонон дар таҳқиму тақвияти ваҳдати миллӣ ва якпорчагии кишвар..... 40 – 44

БОБОЕВ Б.С.

Хусусиятҳои омӯзиши забонҳои хориҷӣ аз ҷониби донишомӯзони калонсол..... 44 – 52

ДАВЛАТОВ Д.Р., ТАЙГУНШОЕВА А.Г.

Мушкilotи сотсиологӣ ва биологӣ дар тарбияи ҷисмонии фард..... 52 – 56

МИРЗОЕВ Ш.С., ИҒБОЛОВА З.С.

Истифодаи филмҳои англисӣ дар дарсҳои забони англисии синфҳои болоӣ..... 56 – 60

БОБИЗОДА Ғ.М., ФАЙЗУЛЛОЕВА З.М.

Муносибатҳои педагогии фарогир барои таълими илми табиатиносии..... 60 – 72

ФАЙЗУЛЛОЕВА М.М.

Таълими химия тавассути таҳсилоти муосир дар муқоиса бо равиши таърихӣ..... 73 – 79

НАИМОВ А.Р.

Истифодаи намудҳои варзиши асримиёнагӣ дар машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ ва тайёрии ҳарбии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ..... 80 – 84

МАҲКАМОВ Д., ОКИМШОЕВА Р.С.

Ташаққули шахсияти кӯдакон тавассути бозӣ бо бозичаҳо..... 85 – 89

АБДУНАЗАРЗОДА Ш.А., ҚУРБОНЗОДА Х.

Омилҳои тақмили салоҳиятҳои касбии омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ..... 90 – 94

ТЕХНОЛОГИЯИ ТАЪЛИМ

САИДҶАҲФАРОВ А.И., ҶАЛИЛОВ Х.М.

Нақши компютер дар раванди таълими математика..... 95 – 101

Ба таваҷҷуҳи муаллифон 102

СОДЕРЖАНИЕ

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА

Стр.

ГУЛМАДОВ Ф., КУРБОНОВА Ф.

Место уроков английского языка в формировании интеллектуальных навыков учащихся средних общеобразовательных учреждений..... 11 - 16

ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ

ШАРИПОВ А.А.

Деятельность образовательного учреждения и семьи в формировании интеграции нравственных знаний, самовоспитания и поведения учеников начальных классов..... 17 – 24

САМАРИДДИНОВА З.Н., СУФИЕВ Х.

Практическое обеспечение обучения предмета «Программирование» в организации учебной и научной деятельности..... 24 – 29

ИСОЕВА Д.С.

Система подготовки учащихся и место трудового воспитания на уроках технологии..... 29 – 35

ХОЛИКЗОДА А.

Категория залога и лексико–семантическая классификация глагола в таджикском языке..... 35 – 40

ДАВЛАТШОЗОДА А.

Роль молодежи в укреплении национального примирения..... 40 – 44

БОБОЕВ Б.С.

Особенности изучения иностранных языков учащимися старшего возраста... 44 – 52

ДАВЛАТОВ Д.Р., ТАЙГУНШОЕВА А.Г.

Социальная и биологическая проблема в физической культуре человека..... 52 – 56

МИРЗОЕВ Ш.С., ИГБОЛОВА З.С.

Использование английских фильмов учащимся старших классов на занятиях английского языка..... 56 – 60

БОБИЗОДА Г.М., ФАЙЗУЛЛОЕВА З.М.

Инклюзивные педагогических подходов для естественнонаучного образования... 60 – 72

ФАЙЗУЛЛОЕВА М.М.

Преподавание химии посредством современных исследований по сравнению с историческим подходом..... 73 – 79

НАИМОВ А.Р.

Использование средневекового спорта в физической и военной подготовке учреждения высшего профессионального образования..... 80 – 84

МАХКАМОВ Д., ОКИМШОЕВА Р.С.
Формирование личности детей с помощью деловых игр и игрушек..... 85 – 89

АБДУНАЗАРЗОДА Ш.А., КУРБОНЗОДА Х.
Факторы повышения профессиональных компетенций учителей
общеобразовательных учреждений..... 90 – 94

ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ

САИДАХФАРОВ А.И., ДЖАЛИЛОВ Х.М.
Роль компьютера в учебном процессе урока математики..... 95 – 101

К сведению авторов 102

CONTENTS

EDUCATIONAL POLICY

Pag.

GULMADOV F., KURBONOVA F.

The place of english lessons in the formation of intellectual skills of students in secondary educational institutions..... 11 - 16

GENERAL THEORETICAL PROBLEMS OF PEDAGOGY

SHARIPOV A.A.

The activities of the educational institution and the family in the formation of the integration of moral knowledge, self-education and behavior of primary school students..... 17 - 24

SAMARIDDINOVA Z.N., SUFIEV KH.

Practical support of teaching programming in the organization of educational and scientific activities..... 24 - 29

ISOEVA D.S.

The system of training students and the role of labor education in technology lessons..... 29 - 35

KHOLIKZODA A.

Category of voice and lexico - semantic classification of verbs in tajik language..... 35 - 40

DAVLATSHOZODA A.

Role of youth in strengthening of national reconciliation..... 40 - 44

BOBOEV B.S.

Features of learning foreign languages by older students..... 44 - 52

DAVLATOV D.R., TAIGUNSHOEVA A.G.

Social and biological problem in human physical culture..... 52 - 56

MIRZOEV Sh.S., IGBOLOVA Z.S.

Use of english films between high school students in english language classes..... 56 - 60

BOBIZODA G.M., FAYZULLOYEVA Z.M.

Inclusive pedagogical approaches for science education..... 60 - 72

FAYZULLAEVA M.M.

Teaching chemistry through contemporary research versus using a historical approach..... 73 - 79

NAIMOV A.R.

The use of medieval sports in physical and military training of higher institutions professional education..... 80 - 84

MAHCAMOV D., OKIMSHOEVA R.S.

Personal development of children through business games and toys..... 85 - 89

ABDUNAZARZODA Sh.A., KURBONZODA Kh.
Factors of increasing professional competences teachers of general educational institutions..... 90 – 94

TEACHING TECHNOLOGY

SAIDJAHFAROV A.I., JALILOV Kh.M.
The role of computer in the educational process of mathematics lessons..... 95 – 101

For authors..... 102

**СИЁСАТИ МАОРИФ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА
EDUCATIONAL POLICY**

**МАВҶЕИ ДАРСҶОИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР ТАШАККУЛИ МАЛАКАИ
ЗЕҲНИИ ХОНАНДАҶОНИ МУАССИСАҶОИ ТАҲСИЛОТИ УМУМӢ**

ГУЛМАДОВ Файз – доктори илмҳои педагогӣ, мудири шуъбаи педагогика ва таҳсилоти муосири Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Айни, 126, тел.: + (992) 919 63 67 34

ҚУРБОНОВА Фарангис – унвонҷӯи кафедраи педагогикаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17, тел.: + (992) 918 17 07 92

Ҷомеаи муосири Тоҷикистон дар марҳилаи муҳимми таърихӣ қарор дорад, ки он ба ташаккули муносибатҳои нав, аз ҷумла ба тавлиди падидаи мустақилияти нисбии шуури ҷамъиятӣ дар муносибат ба ҳастии ҷамъиятӣ мусоидат менамояд. Ин бошад, дар навбати худ зарурати рӯ овардани ниҳодҳои иҷтимоии ҷомеаро ба сӯи масоили маориф бештар месозад. Таҳлилҳо ва мушоҳидаҳо собит месозанд, ки имрӯз вобаста ба дигаргунӣ, ки ҷаҳони зудтағйирёбандаро фаро гирифтаанд, низоми маорифи тамоми кишварҳо ба ташаккули шахсияти дорои таҳсилоти баланд, зеҳнӣ рушдёфта ва дар маҷмӯъ, дорои ҷаҳонбинии васеъ нигаронида шудааст. Метавон гуфт, ки дар ин самт нақши забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла омӯзиши забони англисӣ муҳим буда, тавассути аз худ намудани он хонандагон ба олами беканори илму фарҳанги ҷаҳонӣ ворид шуда, имкон дорад ҳамчун омили муҳимми ташаккули зеҳнӣ хизмат намояд, ки дар ин мақола мавриди таҳлили муаллифон қарор гирифтааст.

Вожаҳои асосӣ: забонҳои хориҷӣ, ташаккули зеҳнӣ, муассисаи таълимӣ, барномаҳои таълимӣ, барномаҳои давлатӣ, таҳсилоти умумӣ, таҳсилоти олии.

**МЕСТО УРОКОВ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ФОРМИРОВАНИИ
ИНТЕЛЕКТУАЛЬНЫХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ СРЕДНИХ
ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ**

ГУЛМАДОВ Файз – доктор педагогических наук, заведующий отделом педагогики и современного образования Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, улица Айни, 126, тел.: + (992) 919 63 67 34

ҚУРБОНОВА Фарангис – соискатель кафедры педагогики Таджикского национального университета, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17, тел.: + (992) 918 17 07 92

Современное таджикское общество находится на важном историческом этапе, который способствует формированию новых отношений, в том числе появлению феномена относительной самостоятельности общественного сознания по отношению к общественной жизни. Это, в свою очередь, увеличивает потребность социальных институтов в сосредоточении внимания на образовании. Анализы и наблюдения показывают, что сегодня в связи с изменениями в быстро меняющемся мире система образования всех стран ориентирована на формирование высокообразованной, интеллектуально развитой личности и в целом широкого кругозора. Можно сказать, что роль иностранных языков в этой сфере, в том числе и в изучении английского языка, важна, и овладев им, учащиеся могут войти в безграничный мир мировой науки и культуры и служить важным фактором формирования интеллекта, которые были проанализированы авторами данной статьи.

Ключевые слова: иностранные языки, интеллектуальное развитие, образовательное учреждение, образовательные программы, государственные программы, общее образование, высшее образование.

THE PLACE OF ENGLISH LESSONS IN THE FORMATION OF INTELLECTUAL SKILLS OF STUDENTS IN SECONDARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

GULMADOV Faiz – Doctor of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Pedagogy and Modern Education of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni Str. 126, **Phone:** + (992) 919 63 67 34

KURBONOVA Farangis - Applicant of the Department of Pedagogy, Tajik National University, Dushanbe, Rudaki Avenue, 17, **Phone:** + (992) 918 17 07 92

Modern Tajik society is at an important historical stage, which contributes to the formation of new relations, including the emergence of the phenomenon of relative independence of public consciousness in relation to public life. This, in turn, increases the need for social institutions to focus on education. Analyzes and observations show that today, due to changes in the rapidly changing world, the education system of all countries is focused on the formation of a highly educated, intellectually developed personality and, in general, a broad outlook. We can say that the role of foreign languages in this area, including in the study of English, is important, and having mastered it, students can enter the boundless world of world science and culture and serve as an important factor in the formation of intelligence, which were analyzed by the authors of this article.

Key words: foreign languages, intellectual development, educational institution, educational programs, state programs, general education, higher education.

Бояд зикр намуд, ки омӯзиши забони хоричӣ, қабл аз ҳама, барои амалисозии ҳадафҳои тарбиявӣ ҷаҳонбинӣ, ташаккул ва рушди инсонӣ бомаърифат барои ҷомеа мусоидат менамояд. Айни ҳол, барои ноил шудан ба чунин ҳадафҳо ҳар як ҷомеаи рушдёр талош меварзад, ки маҳз тавассути омӯзиши забони хоричӣ барои пайваст шудан ба равандҳои фарҳанги ҷаҳонӣ ва илму технологияи муосир дастрасӣ пайдо намояд. Татбиқи ин равандҳо бошад, муносибати маҷмӯии аҳли ҷомеаро бо ҳадафҳои таълиму тарбия, аз ҷумла ба омӯзиши забони хоричӣ тақозо менамояд.

Таҷриба собит месозад, ки амалӣ намудани чунин ҳадафҳо аз ҳар узви ҷомеа ҳисси баланди масъулият ва аз амалисозандагони сиёсати давлатӣ дар соҳаи таҳсилот сатҳи зарурии касбиятро талаб мекунад. Аз ин рӯ, амалисозии роҳу равиши самаранок муфид дар тамоми ҷараёни таълим имконият медиҳад, ки на танҳо хонандагон забони хоричиро муваффақона азхуд намояд, балки ҳамчун шахсият низ ташаккул меёбанд. Бинобар ин, ба хотири роҳ надодан ба безътиной ва натиҷаҳои номатлуб дар ҷараёни таълим, бояд ҷанбаҳои гуногун он – маърифатӣ, рушдёрӣ ва тарбиявӣ ҳадафнок ва бо риояи сарфакоронаӣ вақт мавриди истифода қарор дода шаванд. Зеро дар акси ҳол ҷанбаи маърифатӣ наметавонад анғезаи устувории ботиниро инкишоф диҳад, ҷанбаи рушдёрӣ раванди азхудкунии қобилияти нутқиро осон намесозад ва амалӣ гардидани ҷанбаи тарбиявӣ низ ғайриимкон мегардад, чунки дониш, қобилият ва малакаи нутқӣ бо худии худ наметавонанд ба ташаккули шахсият мустақиман таъсир расонанд.

Дар байни баъзе омӯзгорон чунин фаҳмиши ғалате вучуд дорад, ки гӯё омӯзиши забони хоричӣ танҳо ба азхудкунии нутқ ва пайдо намудани малакаи хондану навиштан равона гардида, дар ташаккули шахсият нақши муассир гузошта наметавонад. Албатта, чунин фаҳмиш барои мо қобили қабул буда наметавонад, зеро ки ҳангоми таҳия ва шаклбандии ҳадафҳои таълим бояд, на танҳо қобилият, балки он вазифаҳои ҳатмие низ дар назар гирифта шаванд, ки инсон маҳз бо тақия ба қобилият метавонад онҳоро амалӣ созад.

Бояд зикр намуд, ки сифат ва самаранокии раванди таълими забони хориҷӣ (англисӣ) дар муассисаҳои таҳсилоти умумии таълимӣ, ҳамчунин нақши он дар ташаккули зеҳнии хонандагон аз сифати китобҳои дарсӣ ва барномаҳои таълимӣ оид ба забони хориҷӣ вобастагии ҷиддӣ дорад. Вобаста ба ин, мо кӯшиш намудем, ки дар қисмати мазкури рисола ба ин масъала тавачҷуҳ зоҳир намуда, ҳамчунин, методи истифодаи воситаҳои таълимӣ дар тамоми давраҳои омӯзиши забони англисӣ аз тарафи хонандагонро мавриди таҳлил ва арзёбӣ қарор диҳем.

Омӯзиш ва таҳлили масъалаи мазкур собит месозад, ки дар муассисаҳои таълимии ғайризабонӣ раванди таълиму тарбия мутобиқи самтгирии касбии муассисаи таълимии мазкур ба роҳ монда мешавад. Бинобар ин, маводи таълимие, ки барои таълими хонандагони муассисаҳои таълимии ғайризабонӣ истифода бурда мешавад, аз мазмуни маводе, ки барои тайёр кардани муаллими забони хориҷӣ (англисӣ) ва забоншиносон (лингвистҳо) хизмат мекунад, ҳам бо мазмун ва ҳам бо ҳадафнокӣ куллан фарқ мекунад. Ҳамчунин, барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ ва дигар маводи таълимӣ, ки дар таълим ба ғояҳои пешқадами методикаи омӯзиши забони хориҷӣ таҳия карда мешаванд, барои устодон имкониятҳои мусоид фароҳам оварда, барои хонандагоне, ки забони хориҷӣ барои онҳо самти таҳассусӣ маҳсуб намешавад, интиҳоб ва амалӣ намудани шакл ва методи омӯзиши пешқадам ва муосир самаранокии бештар хоҳад дошт.

Тавре ки маълум аст, имрӯз масъалаи таъмини муассисаҳои таълимии кишвар бо китобҳои дарсии ҷавобгӯи талаботи замони муосир ба мушкилоти асосӣ табдил ёфтааст. Аз ҷумла, масъалаи китобҳои дарсии забони хориҷӣ дар амалияи таълим муҳим ва мубрам маҳсуб шуда, баррасию ҳалли мушкилоти мавҷударо талаб менамояд. Бешубҳа, муваффақияти омӯзиши забони англисӣ ҳангоми тайёр намудани мутахассисони соҳаҳои гуногуни донандагони забонҳои хориҷӣ, пеш аз ҳама аз сифати маводи таълимӣ, махсусан аз сифати китобҳои дарсӣ вобастагии ҷиддӣ дорад. Интиҳоби дурусти китоби дарсии забони хориҷӣ метавонад хонандагонро ба омӯзиши забон шавқманд созад, қори онҳоро дар бобати иҷрои машқҳои грамматикӣ, лексикӣ ва дигар намудҳои машқҳо осон созад, ҳамчунин, раванди азхудкунии забонро вусъат бахшада, ба ташаккули зеҳнии хонандагон мусоидат намояд.

Бояд қайд намуд, ки дар ҷараёни таълим, китоби дарсӣ чун воситаи асосӣ, ҳам барои омӯзгор ва ҳам барои хонанда ҳидоятгар мебошад. Китоби дарсӣ бевосита чун қисми муҳим ва марказии маҷмуи таълимӣ – методӣ консепсияи методи таълимро амалӣ месозад. Бинобар ин, зимни омӯзиши забонҳои хориҷӣ, вобаста аз методи таълим тақсимбандии гуногуни китобҳои дарсӣ вучуд дорад, ки консепсияи онро аслан китоби дарсӣ амалӣ месозад [1, 332].

Омӯзиши масъалаи мазкур собит месозад, ки дар афкори педагогии мутафаккирони асрҳои гузашта низ нақши китоби дарсӣ ва услуби таълими омӯзгор мавриди тавачҷуҳ қарор доштааст. Чунончи, Н.К. Крупская ҳанӯз дар асри гузашта таъкид намуда буд, ки китоби дарсӣ «бояд тавре таҳия гардад, ки ҳар кас тавонад онро гирифта, аз рӯи он мустақилона омӯзад» [Ниг.: 2, 12].

Воқеияти имрӯза ин аст, ки омӯзиш дар муассисаҳои таълимӣ тавассути китоб ва берун аз он аз тариқи воситаҳои гуногуни техникӣ ва иттилоотӣ бештар ба дарёфти мустақилонаи дониш аз тарафи хонандагон равона карда шудааст. Вале нақши китобҳои дарсӣ барои мустақилона азхуд намудани мазмуни фанни таълимӣ бояд фаъол буда, ба хонандагон мадад расонанд. Масалан, муҳаққиқон С.Г. Шаповаленко китоби дарсиро чун воситаи азхудкунии асоси дониши таъйиншуда барои шогирдон номида, В.В.Краевский бошад, таъкид намудааст, ки дар китоби дарсӣ, на танҳо фаъолияти шогирд, балки фаъолияти эҳтимолии муаллим низ инъикос ёфта, барномарезӣ шудааст [Ниг.: 2, 13].

Бешубҳа, фаъолияти ҳам омӯзгор ва ҳам шогирд дар ҷаҳорҷӯби муқаррарнамудаи китоби дарсӣ роҳандозӣ шуда, он дар ин раванд бояд чун «роҳнамо» хизмат намояд. Лекин, бояд ёдовар шуд, ки фаъолияти устод аз рӯи дастурамали китоби дарсӣ метавонад, на танҳо мусбат бошад, балки мутаассифона, имкон дорад ба раванди омӯзиш таъсири манфӣ низ расонад. Мо дар ин маврид бо андешаи В.В. Краевский –

“фаъолияти таълимдиҳанда ва таълимгиранда дар китоби дарсӣ барномарезӣ шудааст”, ки дар боло зикр гардидааст, мувофиқ ҳастем. Аз ин рӯ, омӯзиши забони хоричӣ бояд марҳала ба марҳала сурат гирифта, ҳамзамон бояд он иттилооте истифода бурда шавад, ки барои хонандагон, на танҳо дар шароити кунунӣ, балки дар оянда низ муфид ва манфиатовар бошад.

Бояд зикр намуд, ки масъалаи сифати китобҳои дарсӣ дар шароити имрӯза маорифи кишвар яке аз масоили мубрам ва баҳсталаб маҳсуб шуда, воқеан ба беҳбудии ҷиддӣ ниёз дорад. Масъалаи мазкур борҳо дар суҳанрониҳои Президенти мамлакат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон, дар ҷаласаҳои Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақолаҳои таҳлилии танқидии мутахассисони соҳаи мазкур инъикос ёфта, мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Ҳатто дар ҷаласаи Шӯрои ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 декабри соли 2020, ки ба масъалаи “20-солаи рушди илмҳои дақиқ, техникӣ ва табиӣ” бахшида шуда буд, аъзоёни Шӯро дар баробари масъалаи баррасишаванда, ба масъалаи сифати китобҳои дарсӣ ва хусуан, таълими забонҳои хоричӣ низ тавачҷуҳи хосса зоҳир намуданд. Аз ҷониби намоёндагони ҷомеаи шахрвандӣ таъкид гардид, ки дар баробари рушди илмҳои дақиқ ва фанҳои дигар барои дастрасӣ пайдо намудани ҷумҳурии мо ба дастовардҳо дар соҳаи илму технология ва барномаҳои иноватсионӣ, бояд доир ба таълими забонҳои хоричӣ, ҳамчунин таҳияи китобҳои дарсӣ ва луғатҳо низ тадбирҳои зарурӣ андешида шавад.

Вобаста ба ин, дар ҷараёни тадқиқот мо ба таҳлили китобҳои дарсӣ ва барномаҳои таълимии фанни забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, аз ҷумла таълими фанни мазкур дар синфҳои 8-11 тавачҷуҳ зоҳир намудем. Омӯзиши маъалаи мазкур собит намуд, ки вазъи таъмини мактабҳо, хусусан синфҳои болоӣ бо китобҳои дарсӣ ва дигар маводи иловагии таълимӣ беҳбудиро меҳақад. Ҳамчунин, ошкор гардид, ки сифати истифодаи китобҳои дарсӣ оид ба забони хоричӣ (англисӣ) дар ҷумҳурии мо чандон мувофиқи матлаб нест. Зимни омӯзиши проблемаи мазкур, мо ба панҷ муассисаи таҳсилоти умумии ш.Душанбе муроҷиат намудем ва дар натиҷа маълум гардид, ки тақрибан дар ҳамаи онҳо забони англисӣ фақат аз рӯи як ё ду китоби дарсӣ таълим дода мешавад. Мо бештар ба вазъи таълими забони англисӣ ба хонандагони муассисаҳои таълимие муроҷиат намудем, ки дар онҳо, аслан равияҳои ғайризабонӣ таълим дода мешаванд.

Тавре ки маълум гардид, силсилаи китобҳои дарсӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ аз ҷониби муаллифон Сатская П.Н., Ҷамшедов П., Алидодхонова К. таълиф гардида, асосан барои синфҳои 8 то 11 пешбинӣ шудаанд. Ҳар як синф дорои варақаи дониш, варақаи муайяни инкишофи нутқ, маҳорати омӯзишӣ ва тарзу усули хоси синнусолӣ нисбат ба омӯзиши забони англисӣ мебошад. Аз ин лиҳоз, дар ҳар як синф муносибати дуруст ва аз ҷиҳати касбият ташаккулёфтаи муаллим ба раванди таълим зарур аст. Ҳар як омӯзгор худ эҷодкори олий маҳсуб шуда, сифатҳои фардии шогирдонашро бояд хубтар донанд ва ҳар як омӯзгор бояд дарк намояд, ки барои ин ё он синф кадом усулу методҳо судманду фоидабахшанд. Бинобар ин, дар китобҳои дарсии синфҳои 8 – 11 мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ қайд шудааст, ки барои ғанӣ ва самаранок гузаронидани дарсҳо ҳар омӯзгор метавонад аз маводҳои иловагии хеш дар ҷараёни дарс истифода намояд. Маврид ба таъкид аст, ки маводҳои дарсӣ дар силсилаи китобҳои нашргардида мувофиқи охири дастовардҳо дар таълими назариявӣ ва амалии забони англисӣ дар мактабҳои миёна таҳлил, баррасӣ ва омода гардидаанд. Мақсади аввалиндараҷаи силсилаи китобҳо рушди мунтазаму давомноки малақаҳои нутқӣ, мукамал гардонидани нутқи хаттӣ ва шифоҳии хонандагон, таълими хониши матн ва ба таври васеъ, ҳаматарафа нақл карда тавонистани он мебошад. Мазмуни маводҳои хониш ба хонандагони мактабҳои таълимашон тоҷикӣ маҳсус мувоффиқ гардонидани шудаанд. Китобҳои дарсӣ, ки имрӯз мавриди истифода қарор доранд, аслан дар солҳои 2003-2007 таҳия гардида, тӯли бист соли охир якҷанд маротиба таҳрир ва бознашр шудаанд.

Қисми асосии китоби дарсӣ аз матнҳо, машқҳои грамматикӣ ва лексикӣ, мавод барои инкишофи нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ хонандагон иборат аст. Дар ҳар як китоби дарсӣ баъд аз бобҳо (Units), дарсҳо, маълумотҳои иловагии гуногун ва саривақтӣ

оварда шудааст, ба мисли: қисмати феълҳои нодуруст (Irregular Verbs), маҷмӯи масалу мақолҳои халқӣ бо ташбеҳи онҳо дар забони тоҷикӣ, қисмати назариявӣ (Reference Grammar) – мавзӯҳо аз грамматикаи забони англисӣ дар шакли мухтасар бо эзоҳ ва намунаҳои оварда шудааст. Қисмати луғат дар замимаи топиқҳо (Topical Vocabulary – тематический словарь) луғатҳо дар доираи ҳар соҳа ва мавзӯҳои муайян мувофиқ гардонидани шуда, оварда шудааст. Дарачаи мукаммали топиқҳо давра ба давра, яъне бо гузаштан аз синф ба синф мураккабтар карда шудааст. Ҷамчунин, рӯйхати шахру давлатҳо бо шакли хониш дар тарҷума, рӯйхати калимаҳои кӯтоҳкардашудаи маъмул мавриди истифодаи васеъ қарор дода шудаанд. Дар қисмати дигараш, яъне хониши хонагӣ (Home Reading) асарҳои машҳур аз нависандагони маъруфи хориҷӣ дар шакли мухтасар ва мувофиқ ба қобилияти зехнии хонандагони синфҳои болоӣ оварда шудааст. Дар зери ҳар як қисса калимаҳову ибораҳои мушкилфаҳм бо тарҷумаашон дарҷ ёфта, дар қисмати охирин луғати васеи дузабона дар доираи барномаи таълимӣ (English – Tajik Vocabulary) оварда шудааст.

Ҳаҷми барномаи таълимӣ баробар ба ҷорӣ тақсим шуда, баъди анҷоми ҳар боб як ё ду дарс барои такроркунӣ (Revision) муқаррар карда шудааст. Сохтори дарсҳо зоҳиран аз ҳам фарқ намуда, дар ҳар як дарс диққати асосӣ бояд ба машқ ва тамрини малакаҳои нутқи шифоҳӣ дода шавад. Аз ҳамин лиҳоз, қариб ҳар як дарс ба азхудкунӣ, коркард ва мустақкамкунии мавзӯҳои забонӣ, нутқӣ – гуфтугӯӣ бахшида шудаанд. Дарс ба дарс, марҳила ба марҳила ифодаҳои нави забонӣ дар доираи топиқҳо илова мешаванд. Тамоми машқҳои дар китоб овардашуда ба он тавре, ки пешбинӣ гардидааст, аз ҷониби муаллим бояд шарҳу эзоҳ дода шавад. Кулли машқҳо, ки барои кори хонагии хонандагон пешбинӣ шудаанд, бояд ҳатман ба таври ҳаттӣ аз тарафи хонанда иҷро шаванд. Зеро ки бехтарин роҳи азхудкунии забон, ин дар шакли ҳаттӣ тамрин кардани маводи нав омӯхташуда ва такроран машқ кардани он ба таври шифоҳӣ эътироф гардидааст.

Дар ҳар як дарс аввал машқҳо барои рушди малакаи талаффузи хонандагон машқ дар доираи фонетика оварда шудааст. Ҳангоми иҷрои машқҳои фонетикӣ омӯзгор бояд дар хотир дошта бошад, ки мушкилии асосии хонандагон бо овозҳои ба миён меоянд, ки дар алифбои забони тоҷикӣ вучуд надоранд. Хусусиятҳои ҳоси талаффузи ҳарду забон, ҳам забони модарии хонандагон ва ҳам забони омӯхташаванда дар муқоиса бояд фаҳмонда шавад. Тарзи омӯзиши талаффузи дурусту саҳеҳ тӯли тамоми курси омӯзишӣ таълими давомноку тулонӣ ва заҳмати босабронро талаб мекунад. Ин ҷиҳатҳоро ба эътибор гирифта, ҳукумати ҷумҳурӣ ва вазорати маориф тӯли даҳсолаи охир мунтазам кӯшиш доранд, ки мактабҳои миёна бо синфхонаҳои лингафонӣ ва таҷҳизоти зарурӣ таъмин бошанд.

Дар рафти дарс, ғайр аз он ки хонандагон матни додасударо қисм – қисм бо навбат хонда тарҷума мекунанд, пас аз он дар доираи фонди луғавии хеш ва мувофиқ ба дарачаи фаҳмиши худ матни додасударо дар шакли нақл иброз мекунанд. Ғайр аз ин, дар барномаи китобҳои зикргардида дар доираи паҳлуҳо ва масъалаҳои дохилиматнӣ суҳбат пешбинӣ карда шудааст. Агар мазмуни топиқ барои хонандагон мароқангез бошад, чунин намуди машғулият дар дарсҳо хонандагонро барои боз ҳам васеъ гардонидани фонди луғавии хеш ва ибрази андеша карда тавоништан водор месозад. Чунин намуди машқҳо бевосита барои рушди малакаҳои нутқӣ пешбинӣ шудаанд. Топиқҳо дар дарачаи синфҳо зина ба зина мушкилтар ва мураккабтар мегарданд. Мавзӯи топиқҳо бевосита бо мақсади маълумоти бештар пайдо кардан доир ба илму соҳаҳои гуногуни ҷаҳони имрӯза, бо мақсади ғайр гардонидани ҷаҳонбинӣ ва бедор намудани завқи талабаҳо нисбати касбу фаъолияти гуногун интихоб шудаанд. Аммо боиси таассуф аст, ки на дар ҳамаи муассисаҳои таҳсилоти умумии ҷумҳурӣ дарсҳои забони хориҷӣ (англисӣ) дар сатҳи зарурӣ гузаронидани мешаванд.

Дар аксари топиқҳо мувофиқи маданияту тарзи тафаккури миллати забонаш омӯхташаванда зарбулмасалу мақол оварда шуда, омӯзиши онҳо ба хоҳири наздик кардани хонандагон ба фарҳанги соҳибзабонони хориҷӣ ба роҳ монда шудааст. Ҷамчунин, воҳидҳои мазкури забонӣ дар ҳолатҳои гуногуни суҳбат барои ғайр гардонидани нутқи хонандагон мусоидат менамояд. Илова бар ин, дар силсилаи

китобҳои зерин бо мақсади рушди малакаҳои зеҳнии баҷагон виторинаҳо ва бозиҳои гуногун ҳам оварда шудааст, ки ин дар ташаккули ҷаҳонбинӣ ва зеҳни хонандагон метавонад нақши муассир гузорад.

Ҷиҳати дигаре, ки дар ин китобҳо ба таври фаровон оварда шудааст, ин мусоҳибаҳо (диалог) мебошанд, ки он барои ҳолатҳои гуногуни коммуникативӣ, барои суҳбатро оғоз намудан, эҳтиёҷоти худро иброз кардан, фикри шахси худро бо забони хориҷӣ омода ва баён сохтан, ба хонандагон кумак мерасонад. Бояд зикр намуд, ки амалӣ гардидани инҳо аз он вобаста аст, ки ҳамаи ҷанбаҳои дар китобҳои дарсӣ пешбинишуда аз ҷониби омӯзгор дуруст ба роҳ монда шавад.

АДАБИЁТ

1. Азимов, Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М.: Издательство ИКАР, 2009.– 448 с. 164, 332.

Ушинский, К.Д. Собрание соч. Т.9.,10.-М.-Л.: Изд-во АПН, 1950.-С.89.

2. Беспалько, В.П. Теория учебника: Дидактический аспект / В.П. Беспалько. – М.: Педагогика, 1988, – 160 с. 28, 12.

3. Бим, И.Л. Система обучения иностранным языкам в средней школе и учебник как модель ее реализации: учеб. пособие / И.Л.Бим. – М.: МГПИ, 1974. – 240 с. 30, 87.

4. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2020”. 03.07.2014. № 427.

5. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030”. 30.08.2019. №438.

6. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Рӯзи дониш. 17.08.2020, шаҳри Душанбе.

7. Фахрутдинова, А.В. Актуализация воспитательной составляющей учебного предмета в условиях международной интеграции (на примере преподавания иностранного языка) //Сборник материалов 6 Международной научно – практической конференции: Иностранные языки в современном мире. – 2011. – Казань: центр инновационных технологий. – С. 392– 396.

**МАСЪАЛАҲОИ УМУМИНАЗАРИЯВИИ ПЕДАГОГИКА
ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ
GENERAL THEORETICAL PROBLEMS OF PEDAGOGY**

УДК: [37.018.1+37.018.2+37.034] (575.3)

ББК: 74.9+74.200.5

Ш - 30

**ФАЪОЛИЯТИ МУАССИСАИ ТАЪЛИМӢ ВА ОИЛА ДАР ТАШАККУЛИ
ҲАМГИРОИИ ДОНИШҶОИ АХЛОҚӢ, ХУДТАРБИЯКУНӢ ВА РАФТОРИ
ХОНАНДАГОНИ СИНФҶОИ ИБТИДОӢ**

ШАРИПОВ Анвар Абдурасулович – номзади илмҳои педагогӣ, иҷроқунандаи вазифаи дотсенти кафедраи психологияи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А.Рӯдакӣ, ш. Кӯлоб, кӯчаи С. Сафаров, 16, тел.: +(992) 900631563.

Муаллиф масъалаҳои ба хусусиятҳои муайяни арзёбии худтарбиякунии кӯдакон таъҷиб карда, асоситарин нуқтаҳои онро мавриди баррасӣ қарор додааст.

Мақола фарогири масъалаҳои худтарбиякунии самаранокии раванди ташаккули ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар муҳити муассисаҳои таълимию оила мавриди омӯзиш қарор гирифта, таъкид карда мешавад, ки дар асоси худтарбиякунии кӯдакон принсипи дар идроки инсон инъикоси пешравандаи амалҳо ба рафторҳои, ки кӯдак меҷӯяд содир кунад дар худ ташакул диҳад, меҷӯяд.

Дар адабиёти педагогӣ психологӣ синни хурди мактабӣ ҳамчун давраи муҳим дар ташаккули шахсияти хонандагон муайян карда шудааст. Дар ҳамин давра дар хонандагони синни хурди мактабӣ арзишҳои асосӣ поягузори мешаванд, ки симои ҷаҳони ахлоқии инсонро муайян месозанд. Дар кӯдакон худтарбиякунии сатҳи муайяни рушди шахсият, ҳудуди он, қобилиятро ба таҳлил зимни муқоисаи бошууронаи рафтору амалҳои худ бо рафтору амалҳои одамони дигар пешниҳод намуда, шахсиятро дар давоми ҳаёти инсон ташакул медиҳад.

Вожаҳои асосӣ: муҳити хонавода, хонандагони синфҳои ибтидоӣ, худтарбиякунии хонандагон, муассисаи таълимӣ, самаранокии тарбия, рафторҳои ахлоқӣ, ташаккули ахлоқ.

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ И СЕМЬИ В
ФОРМИРОВАНИИ ИНТЕГРАЦИИ НРАВСТВЕННЫХ ЗНАНИЙ,
САМОВОСПИТАНИЯ И ПОВЕДЕНИЯ УЧЕНИКОВ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ**

ШАРИПОВ Анвар Абдурасулович – кандидат педагогических наук, и.о. доцента кафедры психологии Кулябского государственного университета имени А.Рӯдаки, г.Куляб, ул. С. Сафарова, 16, тел.: +(992)900631563.

Операясь на различные точки зрения, автор рассматривает самовоспитания детей как определённые параметры самооценки.

Статья охватывает задачи самовоспитания, эффективность процессов формирования нравственных качеств младших школьников в учебных учреждениях, в семье, а также подчеркивает, что на основе самовоспитания воспринимаются те качества, которые отражаются на поведение детей.

В психолого-педагогических учениях младший школьный возраст определяется как основной период в формировании личности школьников. Самовоспитание школьников является определенным уровнем в формировании личности, самосознание, способности сравнивать и анализировать во время изучения поведения и действия различных людей.

Ключевые слова: домашняя среда, младший школьник, самовоспитание школьников, учебные учреждения, эффективность воспитания, нравственное поведение, нравственное развитие.

THE ACTIVITIES OF THE EDUCATIONAL INSTITUTION AND THE FAMILY IN THE FORMATION OF THE INTEGRATION OF MORAL KNOWLEDGE, SELF-EDUCATION AND BEHAVIOR OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

SHARIPOV Anvar Abdurasulovich – candidate of pedagogical sciences, acting, associate Professor of the department of psychology of the Kulyb State University named after A. Rudaki, Kulyb, S. Safarov, st.16, **Phone:** +(992)900631563.

Guiding on the main points of view, the author considers the self-education of children as certain parameters of self-esteem.

The article covers the tasks of self-education, the effectiveness of the processes of formation of moral qualities of younger schoolchildren in educational institutions, in the family, and also stresses that on the basis of self-education, those qualities that are reflected on the behavior of children are perceived.

In psychological and pedagogical studies, primary school age is defined as the main period in the formation of the personality of schoolchildren. Self-education of schoolchildren is a certain level in the formation of personality, self-awareness, the ability to compare and analyze during studying the behavior and actions of various people.

Keywords: home environment, younger schoolchild, self-education of schoolchildren, educational institutions, upbringing efficiency, moral behavior, moral development.

Дар асоси худтарбиякунии кӯдакон принисипи дар идроки инсон инъикоси пешравандаи он амалҳо ва рафторҳои, ки ӯ меҳодад содир кунад, муайянсозии он вежагиҳо ва сифатҳои, ки ӯ мепиндорад дар худ ташаккул диҳад, зухур меёбад. Агар чунин «барномаи фикрӣ» дар идроки кӯдак ташаккул ёбад, он гоҳ ӯро ба рафторҳои амалӣ доир ба татбиқи он водор сохта, таҳриқхоро барои зоҳир намудани кӯшишҳои иродавӣ эҷод мекунад. Аз ин рӯ, вақте ки дар кӯдакон талабот ба бартароф сохтани ин ё он камбудихо дар ҳислат ва рафтораш пайдо мешаванд, ба падару модарон муҳим аст, ки ба онҳо дар ифодасозии мақсади равшан ва асосноккунии зарурати ноилшавӣ ба он кумак расонанд.

Педагогикаи муосир дар робита бо ин тавсияҳои амалиро қор қарда баромадааст, ки қисме аз онҳо дар таҳқиқотҳои А.И. Кочетов ифода ёфта, аз ҷониби мо ба сифати асос қабул қарда шудааст. Дар робита бо масъалаи мавриди баррасӣ, муаллиф пешниҳод мекунад, ки ба хусусиятҳои муайяни арзёбии худтарбиякунии кӯдакон таъя қарда шавад, ки ба асоситарини онҳо зеринҳо мансубанд:

– самтнокии худтарбиякунӣ, яъне ангезаҳои кӯдак дар қори шахсӣ доир ба худтарбиякунии шахсият;

– мазмуни худтарбиякунӣ, ки соҳаи худтакмилдиҳии фикрӣ, ҳисмонӣ, зебоишиносӣ, маҷмӯӣ ва ғайраро муайян месозад;

– устувории худтарбиякунӣ – худтакмилдиҳии тасодуфӣ, лаҳзавӣ ё доимии шахсиятӣ;

– пуррагӣ ва сифати таъсири қори тарбиявӣ аз болои худ ба ҳосиятҳо ва сифатҳои ташаккулёбанда ва такмилёбандаи шахсияти кӯдак [7, с. 54].

Ба мақсади аз ҷониби падару модарон расонидани кумак ба фарзандони худ дар ҳаллу фасли вазифаҳои худтарбиякунӣ аҳамияти қалонро қори дахлдори педагогӣ доро мебошад. Вобастагии бевоситаи он, ки чӣ қадар падару модарон дар масъалаҳои технологияи худтарбиякунӣ босалоҳият ҳастанд, то қадом андоза онҳо бо адабиёти илмӣ ё дигар доир ба ин масъала шиносанд, чӣ қадар онҳо ба иҷроиши уҳдадорихо тарбиявии худ дар оила масъулона муносибат мекунанд, дар тарбияи кӯдак аҳамияти муҳим дорад. Дар намуди умумӣ мазмуни ин қор метавонад аз рӯи самтҳои асосӣ баррасӣ шавад:

–ташаккули эътиқоди устувор дар хонандагони хурдсол оид ба манфиати худтарбиякунӣ дар худтакмилдиҳии ахлоқӣ;

–расонидани кумак ба хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар тавзеҳи моҳияти худтарбиякунӣ, методҳо ва роҳҳои амалисозӣ.

Таҳқиқотҳои гузаронидашуда нишон медиҳанд, ки барои аксарияти падару модарон вазифаи мураккабтарест, ки дар ҷаҳорҷӯби ҳар яке аз самтҳои муаррифигардида ҳаллу фасл карда мешавад, расонидани кумак ба кӯдакон дар интихоби методҳои самараноктарин маҳсуб доништа мешавад. Дар назарияи педагогӣ тавсифи зерини умдатарини педагогии методҳои худтарбиякунӣ муаррифӣ гардидааст:

1. Методи худмуътақидсозӣ. Моҳияти ин метод аз он иборат аст, ки кӯдак бо мустақилона зоҳир кардани камбудии шахсияти худ ё бо кумаки падару модарон дар идроки худ нигариши ботиниро ба зарурати бартарарфсозии онҳо ташаккул медиҳад. Дар ин зимн танҳо бо худмуътақидсозии фикрӣ маҳдуд шудан кам аст. Хеле самараноктар он вақте мегардад, агар бо овози баланд амалҳоеро талаффӯз кунад, ки ба бартарарфкунии камбудӣ мусоидат менамоянд.

2. Методи худталқинкунӣ. Моҳияти асосии ин метод аз он иборат аст, ки кӯдак бо муайян кардани ҳадафи худ дар бартарарф сохтани ин ё он камбудии шахсиятӣ, ба зиммаи худ уҳдадорӣ муайяно мегирад. Барои мустаҳкамшавии қавитар дар идроки ӯ, инчунин ба мақсад мувофиқ аст, бо овоз талаффӯз карда шавад. Дар натиҷаи худуҳдадоркунӣ кӯдакро ба ноилшавӣ ба ҳадафи муайянкардани водор намуда, ба ташаккули хосиятҳои дахлдори шахсият мусоидат менамояд.

3. Методи худтанқидкунӣ тақозо менамояд, ки кӯдак бо кумаки падару модар ё мустақилона натиҷаҳои фаъолият ё рафторҳои худро ба таври объективӣ таҳлил мекунад, салоҳдиди онро арзёбӣ мекунад ва зимни зарурат, барои худ шароитро барои истисно намудани тақрорёбии онҳо пешбинӣ менамояд.

Методи эмпатия (фикран интиқоли худ ба вазъияти шахси дигар). Ин метод хеле самаранок аст, вақте ки сухан дар бораи ташаккули дилсӯзӣ ба одамон, саъю талош ба кумаки мутақобила дар кӯдак меравад. Моҳияти ин метод аз он иборат аст, ки дар раванди худтарбиякунӣ ӯ дар худ сифатҳои мусбатро сайқал дода, сифатҳои манфиро бартарарф сохта, худро дар мавқеи инсонӣ бо ӯ ҳамкорикунанда гузошта, ба ҳиссиёти ӯ ҳамдардӣ зоҳир намуда, ҳамин тариқ худро ба худтакмилдиҳӣ водор мекунад.

4. Худичборкунӣ. Ин метод дар ҳолатҳои ба қор бурда мешавад, ки кӯдак ин ё он қоида, меъёрҳои рафтори худро муайян мекунад, вале қувваи қонуниро дар риояи қоидаи додашуда зоҳир намекунад. Аз ин рӯ, методи мазкур низ барои рушди сифатҳои зарурии иродавӣ дар ӯ қобили қабул аст.

Самаранокӣ ҳаллу фасли вазифаҳои худтакмилдиҳӣ бо ду нишонаҳои асосӣ муайян карда мешавад:

1. Мавҷуд будан ва сатҳи ташаккулёфтаи сифатҳои иҷтимоӣ ва пеш аз ҳама, ба мисли: масъулиятнокӣ, шаъну шараф, фардият, фаъолнокии ҷамъиятӣ, мустақилият, устувории назарҳо ва эътиқодот.

2. Сатҳи рушди психологӣ кӯдак, ки имкон медиҳад рафтор ва фаъолияти шахсӣ идора карда шаванд. Қобилияти дар бораи рафторҳои худ фикр кардан ва идора кардани онҳо нишонаи назаррас ва муҳими ташаккулёбии инсонӣ камолёбанда ва рушдёбанда мебошад.

Татбиқи муқаррароти баррасишудаи назариявии педагогии тарбияи оилавӣ дар ҳоле самаранок хоҳад шуд, ки агар фаъолият бо ҷидду ҷаҳдҳои муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ ҳамроҳ карда шавад.

Вазъияти муосири ғайриоддӣ иҷтимоӣ иқтисодӣ дар ҷумҳурӣ ва ҷаҳон аз навҷавонон ва духтарон сатҳи баланди масъулиятнокӣ ва фаъолнокиро дар азхудкунии интихоби аз ҷиҳати умумифарҳангӣ ва иҷтимоӣ муҳим, интихоби мустақилонаи ахлоқӣ, интихоби худмуайянкунии шахсии ҳаётро талаб мекунад. Ин қори доир ба эҷоди шахсият дар худ набояд ба зиммаи яқдигар гузошта шавад. Шароити ихотакунанда метавонад ба ташаккули «ҷеҳраи» инсон мусоидат намоянд ё баръакс, боздорад, вале шахсиятро иваз кардан, ба ҷои он амал кардани интихоби ахлоқӣ имконнопазир аст.

Ва минбаъд, интихоби рафтор, ахлоқӣ, амалҳои мушаххаси инсонро муайян

мекунад, моҳияти он аз интихоби амсилаи рафтор ва лоиҳасозии ҳаёти шахсии ояндаи худ, интихоби озоди мақсадҳо аз ҷониби субъект иборат аст, зеро инсон ҳамчун фарди мақсадгӯзор ин ё он рафтору амалҳоро аҳён бе фикри бо кадом ҳадаф ӯ инро мекунад, содир месозад [7, с. 54]. Фаъолияти ҷамъиятӣ ба ҳамгиросавии шахсият ба ҷомеа аз тариқи интихоби арзишҳои ҳаётӣ мусоидат менамояд, ки ӯ онро мустақилона, мутобиқи эҳтиёҷот ва шавқу ҳавасҳои худ, дар асоси самтгириҳои ҷаҳонбинона ва арзишӣ анҷом медиҳад.

Асосҳои назариявӣ ва методии худтарбиякунӣ дар психология ва педагогика аз ҷониби чунин олимони, ба мисли: А.Т. Гришин, Л.Г. Ковалев, Л.И. Кочетов, Л.И. Рувинский ва дигарон, мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Дар назарияи педагогӣ таърифи сершумору гуногуни худтарбиякунӣ ва рафтори хонандагони синфҳои ибтидоӣ мавҷуданд.

В.А.Сухомлинский навиштааст: «Ман на як сол фикр кардам: натиҷаи тарбия дар чӣ чиз равшантар ифода меёбад? Кадом вақт ман ҳуқуқи маънавӣ дорам бигӯям: кӯшишҳои ман самар оварданд? Ҳаёт манро муътақид сохт: натиҷаи аввалин ва эҳсосшавандатарин дар он ифода меёбад, ки инсон ба фикр кардан дар бораи худ оғоз карда, дар бораи саволи: чӣ чиз дар ман хуб аст ва чӣ чиз бад?, оғоз мекунад. Методҳо ва усулҳои бехтарини тарбия ҳолӣ боқӣ мемонанд, агар онҳо боиси он нашаванд, то ки инсон ба худаш назар кунад, дар бораи тақдири худ фикр кунад. Тарбияе, ки ба худтарбиякунӣ водор месозад, - ҳамин, ба эътиқоди амиқи ман, тарбияи ҳақиқӣ мебошад» [9, с. 112].

Нуктаи назари педагог А.В. Мудрик мушобеҳи фикри болост: «Натиҷаи муҳимтарини тарбия – ин омодагӣ ва қобилият ба худтарбиякунӣ мебошад» [13, с. 86].

Ба ақидаи А.Г. Ковалев: «Худтарбиякунӣ – ин кори бошуурона ва мунтазамона аз болои худ мебошад, ки ба ташаккули чунин сифатҳо ва хосиятҳои нигаронида шудааст, ки ба талаботҳои ҷомеа ва барномаи шахсии рушд ҷавоб мегӯянд» [8, с. 86]. Масалан, таърифи айниро А.И. Кочетов медиҳад: «Худтарбиякунӣ – ин худрушдиҳии бошуурона ва аз ҷониби шахсият идорашаванда мебошад, ки дар он мутобиқи талаботҳои ҷомеа, ҳадафҳо ва манфиатҳои худ инсон қувваҳо ва қобилиятҳои аз ҷониби он лоиҳакашидашуда ташаккул меёбанд» [7, с. 54].

Робитаи мутақобилаи ду раванд: тарбия ва худтарбиякунӣ аз ҷониби П.П. Блонский қайд шудааст: «Мо бояд...инсонро тарбия кунем, ки ба худмуайянкунӣ қобил бошад. Тарбия ёфтани – яъне худро муайян кардан аст ва тарбияи эҷодкори ояндаи ҳаёти нави инсонӣ танҳо ташкили оқилонаи худтарбиякунӣ он мебошад» [3, с.113].

Муҳокимаҳои боло имкон медиҳанд ҳулоса баровард: тарбия аз ҷиҳати педагогӣ дуруст сохташуда на чизи дигар аст. Ин таҳриқи ботинии фаъолнокии шахсияти камолёбанда дар қор аз болои худ, ташвиқи тарғиби (талаботи) он ба худрушдиҳӣ ва худтакмилдиҳӣ мебошад.

Ба мафҳуми «худтарбиякунӣ» педагогика, мутобиқи анъанаи шаклгирифта, мазмуни олами ботинии маънавии инсон, қобилияти он ба рушди мустақилона шомил карда мешавад. Омилҳои зоҳирӣ (тарбия, таҳсилот, таълим) танҳо шартҳо, воситаҳои таҳриқи қувваҳои ботинӣ, қобилиятҳои кӯдак ба рушд мебошанд, бинобар ин файласуфон, психологҳо, педагогҳо муътақиданд, ки маҳз дар рӯи инсон қувваҳои ҳаракатдиҳандаи рушди ахлоқии ӯ гузошта шудаанд.

Худтарбиякунӣ, сатҳи муайяни рушди шахсият, ҳудуди он, қобилиятро ба таҳлил зимни муқоисаи бошууронаи рафтору амалҳои худ бо рафтору амалҳои одамони дигар пешниҳод намуда, шахсиятро дар тамоми давоми ҳаёти инсон ташаккул медиҳад.

Ҳамин тариқ, худтарбиякунӣ – ин фаъолияти инсон мебошад, ки ба тағйири шахсияти худ мувофиқи мақсадҳои бошуурона гузошташуда, ормонҳо ва эътиқодоти ташаккулёфтаи ахлоқӣ нигаронида шудааст.

Дар ҷаҳорҷӯби барномаҳои мухталиф, санадҳои меърию ҳуқуқӣ дар самти мазкур аз ҷониби Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давоми солҳои охир қорҳои гузаронида шуданд, ки ба ҳаллу фасли масъалаҳои ҳамкориҳои оила ва муассисаи таҳсилоти умумӣ нигаронида шуда, ба баланд бардоштани нақши оила дар тарбияи кӯдакон, фарҳанги ахлоқию ҳуқуқии кӯдак, худтарбиякунӣ, падар ва модар мусоидат намуданд.

Оила – ин гурӯҳи хурди иҷтимоӣ мебошад, ки аъзоёнаш бо зиндагӣ ва бурдани

хочагии хонаводагии муштарак, робитаи эҳсосотӣ бо уҳдадорихои мутақобила нисбат ба якдигар муттаҳид гардидаанд. Сониян, ба сифати оила ниҳоди иҷтимоие номида мешавад, ки бо шакли устувори муносибатҳои мутақобила байни одамон тавсиф ёфта, дар ҷаҳорҷӯби он қисми асосии ҳаёти ҳаррӯзаи одамон: таваллуди кӯдак ва иҷтимоишавии аввалияи кӯдакон, қисми бештари нигоҳубини маишатӣ, хизматрасонии таҳсилотӣ, тиббӣ ва ғайра амалӣ мешавад.

Барои ҳалли вазифаҳои таҳқиқоти мо таърифи зерин хизмат менамояд, ки ба назари мо, моҳияти падидаи иҷтимоиро инъикос менамояд: «Оила – ин низоми педагогӣ мебошад, зеро агар тарбия дар робита бо вазифаҳои интиқоли таҷрибаи иҷтимоӣ, фарҳанг ба насли наврас баррасӣ гардад, он гоҳ ин низоми педагогии мусаллаҳсозии хонандагон бо донишҳо, маҳоратҳо ва малакаҳои ташаккули асосҳои фарҳанги пойгоҳӣ мешавад». Нишонаҳои оила ҳамчун низоми педагогӣ: бутунӣ, босуботӣ, кушодагӣ, қобилият ба худташаккулунӣ, худрушддиҳӣ мебошанд.

Мо дар бораи он вазифаҳои истода мегузарем, ки пеш аз ҳама, бо тарбия ва рушди ахлоқии кӯдак рабт доранд. Тарбияи кӯдак дар оила раванди мураккаби иҷтимоӣ педагогӣ буда, он таъсири ҳамаи ҷазо ва микроҷазоҳои оиларо ба ташаккули шахсияти кӯдак дар бар мегирад. Имкониятҳои таъсироти тарбиявӣ ба кӯдак аллақай дар ҳуди табиати муносибати падару модарон ба фарзандон ниҳон аст, ки моҳияташ аз сарпарастии оқилона, ғамхорӣ бошууронаи калонсолон дар бораи хурдсолон иборат аст.

Муҳити оила барои кӯдак ҳам коллективи меҳнатӣ ва ҳам таҷаҷҷоҳи ахлоқӣ ба ҳисоб меравад. Ҷаҳонбинӣ ва эътиқод, одат, тарзи рафтор, ҳулуку атвор, ормон-асоси ҳамаи ин хусусиятҳои муҳими иҷтимоӣ-психологӣ шахсият дар оила гузошта мешавад. Дар оила кӯдакон ба муносибати калонсолон нисбат ба уҳдадорихои дошташон, ба меҳнати онҳо ва вазъиятҳои дар оила ба амал омада шинос мешаванд. Ақидаи падару модарон ба кӯдакон ва рафтору кирдори онҳо таъсири бузург мерасонад. Ин рағбатнокии ҷамъиятии кӯдакон ва ормонҳои онҳоро ташаккул дода, ҳамзамон ба мақсадҳои ҳаётан муҳими ӯ таъсир мерасонанд. Кӯдакон дар оила натавонанд дарси оддӣ мушаххаси иҷтимоиро аз худ мекунанд, балки ба маҷмӯи муносибатҳои ҳамроҳ мешаванд, ки мазмуни ҳаёти ояндаи онҳоро ташкил медиҳанд.

Талаботҳои падару модарон дар фаъолияти бошууронаю тарбиявӣ бо кумаки муътақидсозӣ, тарзи муайяни ҳаёт, фаъолияти кӯдак ва ғайра татбиқ мешаванд. Ибрати шахсии падару модарон воситаи муҳимтарини таъсиррасонӣ ба тарбияи ахлоқии кӯдак мебошад. Хислати муносибатҳои падару модарон, дараҷаи ризоият, таваҷҷуҳ, ғамхорӣ ва эҳтиром, усулҳои ҳалли мушкилоти гуногун, оҳанг ва хислати гуфтугӯҳо – ҳамаи ин аз ҷониби кӯдак дарк карда мешавад ва ба ибрат дар рафтори шахсии ӯ табдил мегардад. Оилаҳоро зимни ташҳиси аввалия мавриди тасниф қарор дода, мо далели мавҷуд будан ё набудани падару модарон ё яке аз онҳоро собит месозем. Танҳо як далели мавҷуд будани падару модар қавили тарбияи пураарзиши ахлоқӣ дар оила шуда наметавонад. Дар оилаи пура кӯдак инсонӣ хуб ба камол расида, ахлоқан шахсияти том мешавад.

Ҳоло муайян месозем, ки аз нуқтаи назари демография, оилаҳо тибқи се нишонаҳои асосӣ – шумораи кӯдакон, ҳаёти пураи оила ва сохтори ҳешутаборию насли – тасниф мешаванд.

Оилаҳои камфарзанд бо як – ду кӯдак, миёнафарзандон - бо се-чор кӯдак, оилаҳо бо панҷ ва зиёда кӯдаконро оилаҳои серфарзанд меноманд (В.А. Борисов). Оилаҳои серфарзанд, ба ҳама маълум аст, барои халқҳои Осиёи Миёна хосанд. Нишондиҳандаи дигар – ин пурагии ҳаёти оила мебошад. Дар асоси ин, бештари муҳаққиқон оилаҳои бо ҷуфти ҳамсарро оилаи пура меноманд, новобаста аз он, ки ҷуфт фарзанд доранд ё не. Имрӯз оилаҳои зиёде мавҷуданд, ки дар он ҷо кӯдакони угай ба воя мерасанд. Бо назардошти он, ки дар ин оилаҳо шавҳар, зан ва кӯдак (фарзандон) мавҷуданд, дар ин зимн падари угай уҳдадор аст дар бораи фарзандони зан ба мисли фарзандони худ ғамхорӣ зоҳир намояд. Фарзандон низ бояд ӯро ба мисли падар гӯш кунанд, гарчанде дар амалия на ҳамеша падару модари бегона қобилияти иваз намудани падару модарони айниро доранд. Мураккабҳои муайяни психологӣ падару модарони угай ва фарзандони угай мавҷуданд. Қабул шудааст оилаи бо модар ё падари танҳо бо фарзандон нопура номида шаванд, фарзандон дар ҷунин оилаҳо метавонанд болиғ бошанд. Оила дар сурате нопура

номида мешавад, ки дар он яке аз волидон вучуд надорад.

Аз рӯи натиҷаҳои пурсиши аввалия дар миёни падару модарон мо оилаҳоеро муайян намудем, ки дар онҳо раванди номусоиди тарбиявӣ ҳам бо шароити зиндагӣ, ҳам бо хусусиятҳои тактикаи педагогӣ алоқаманд аст. Ин оилаҳоеро мо ба чор зергурӯҳ тақсим намуда, ба сифати асос эҳсосоти худӣ кӯдаконро гирифтём, ки маҷбур буданд ба ҳолатҳои мураккаб, бегона ва хусуматомез созгор шаванд. Дар оилаҳои бо норасоии захираҳои тарбиявӣ кӯдакон вобаста ба вазъиятҳо, ки аз иродаи падару модар пурра вобаста ё новобаста мебошанд, умр ба сар мебаранд. Инҳо метавонанд оилаҳои вайроншуда ё нопурра бошанд, оилаҳо, ки дар онҳо сатҳи рушди падару модар имкон намедихад ба фарзандон дар таҳсил кумаки самаранок расонад; оилаҳо, ки мушкилоти моддиро аз сар мегузаронанд, ки кӯдакро маҷбур месозад қувваи бисёрро ба нигоҳдории сатҳи ҳайатии оила сарф намояд. Табиист, маҳдудиятҳои захираҳои тарбиявӣ ба сифати сабаби носозгоршавии муҳити хизмат намекунанд, вале онҳо заминаро эҷод мекунанд, ки созгоршавиро ба вазъиятҳои стрессӣ ва экстремалӣ коҳиш дода, ба бавучудоии мочароҳо сабаб мешаванд.

Яке аз хусусиятҳои психологӣ таъсироти норасоии захираҳои тарбиявӣ ба шахсияти кӯдак аз оилаи нопурра мушкилоти муоширатро, ки ба услуби муносибатҳои муносири дохилиоилавӣ хосанд, шиддат медиҳанд. Дар маҷмӯъ дар оилаи нопурра кӯдакон норасоии муоширатро бо ҳешовандон эҳсос мекунанд. Ба ғайр аз ин, ба кӯдакон дар чунин оилаҳо сарбории маҳсули психологӣ таҳмил шудааст, ки бо иштирок намудан дар ҳаёти эҳсосии волид алоқаманд аст. Модар беихтиёрон фарзанди худро ба доираи эҳсосоте ворид месозад, ки онҳо ҳанӯз метавонанд номафҳум бошанд ва ўро ба муҳокимаи масъалаҳо, ки мазмунашон ба ў метавонад дастрас бошад, ҷалб менамояд.

Мурочиати боисрори таваҷҷуҳи ў ба самте, ки инсон калонсолро ҷалб менамояд, олами ботинии кӯдакро муттаҳид сохта, эҳтиётот ва шавқу ҳавасҳои ўро ба мадди қафо тела медиҳад. Кӯдакон «барвақт калонсол мешаванд» ва бо ҳамсолон муошират карда наметавонанд. Писарбачае, ки дар оилаи нопурра таваллуд шудааст, бо камҳавсалагӣ, беҳаракатӣ, бечуръатӣ бо эҳсоснокии баландшуда ва худпарастии шиддатёфта фарқ мекунад. Духтарбача маҷбур мешавад, ки ба фишори бевосита: фармон, талаб, дастур, ҷазо тобеъ шавад.

Дар асоси мушоҳидаҳо мо чунин гурӯҳи оилаҳоеро муайян намудем:

1. Оилаҳои мочароӣ. Чунин оилаҳо ба ислоҳсозии доимии муносибатҳо ниёз доранд. Ин оилаҳоеранд, ки дар онҳо падару модар ба ном ҷуфти ҳамсари ғайриичтимоиро ташкил медиҳанд, вақте ки ҳислати падар золимона буда, модари белаҷом қобилияти эҷоди вазъи босбуоти тарбияро надорад.

Ба онҳо оилаҳоеро нисбат додан мумкин аст, ки дар онҳо падару модар наметавонанд ё намеҳоянд камбудии ҳислати худ (тундмиҷозӣ, ноусувории эҳсосотӣ, асабнокӣ, ноусудагии ташвишовар ва дигарон) - ро барои ҳаллу фасли бемочароӣ мушкилоти дохилиоилавӣ рафъ намоянд. Манбаи мочаро дар ин оилаҳо метавонад ноҳамагии комилан даркшудаи яке (ё ҳарду) аз ҳамсарон тоқат намудани ҳузурӣ дигариро ҳамчун шахси мушаххас бо нигаришҳои ҳаётӣ, сатҳи фарҳанг ва тарзи рафтори ў бошад.

2. Оилаи ахлоқан носолим. Нисбатдиҳии оила ба дараҷаи ахлоқан носолим барои педагог вазифаи мураккаб ва нозук аз ҷиҳати маънавӣ ва зиёда аз он, ахлоқӣ мебошад.

Муносибати золимона, ки кӯдакон дар чунин оилаҳо мавриди он қарор мегиранд, ҳисси худэҳтиромкуниро пахш намуда, аз қобилияти эҳсоси лаззат бурдан аз некӣ маҳрум сохта, боиси мушкилоти муошират шуда, ба ҳисси адоват нисбати оила, атроф оварда мерасонад.

3. Оилаҳои аз ҷиҳати педагогӣ бесалоҳият. Дар ин ҳолат кӯдак аксар вақт танҳо боқӣ монда, шиддатнокӣ саҳти эҳсосоти худ хис мекунад, ки аз ғаризаи бунёдии инсон, ғаризаи худмуҳофизаткунӣ бармеояд. Эҳсоси нороҳатии психологӣ, ки бо зарурати қарор гирифтани ва амал кардан дар вазъи бо иттилооти ношинос пуршуда, қобил аст боиси вайроншавии созгории муҳит шуда, шаклҳои муҳофизаткунандаи рафторро хеле барвақт, то вақте ки кӯдак бо одамон мустақилона муошират карданро ёд мегирад, ташаккул диҳад. Тамоюл ба каноргирии худ аз чизи нав ва ношинос, муносибати эҳтиёткорона ба ҳар гуна тағйирот дар муҳити ихотакардаи иҷтимоӣ, нобоварӣ ба инсонӣ дигар метавонанд ба

танзимгарони табиӣ рафтор ва аз ин ҷо, даркнашуда табдил ёбанд.

Омузиши масъалаи тарбияи ахлоқиро дар муассисаи таҳсилоти умумӣ дар самтҳои зерин амалӣ сохтем: мақоми тарбияи ахлоқӣ дар нақшаҳо, қори тарбиявии роҳбарони синф; сатҳи тарбияёфтагии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар оилаҳо; сатҳи тарбиянокии ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар мактабҳои озмоишӣ.

Таҳлили мунаққидонаи адабиёт ва натиҷаҳои пурсиши хонандагони хурдсол, падару модарон ва омузгорон ба мо имкон доданд ҳулосаҳо ва ҷамъбастиҳои зеринро барорем:

1. Тарбияи ахлоқӣ ва худтарбиякунӣ ҳамчун самти пешбари тарбия ҳосияти пойгоҳии шахсиятро ташаккул медиҳад, ки бо маҷмӯи ҳамаи таъсироти (берунаи) иҷтимоию педагогӣ, интиқоли пайдарпайи бошууронои онҳо ба тасаввуроти субъективӣ оид ба меъёрҳо ва арзишҳои дар ҷомеа устуворгардида таъмин мешавад.

2. Муайянсозии моҳият ва мафҳуми тарбияи ахлоқӣ ва худтарбиякунӣ дар адабиёти педагогӣ имкон дод амсилаи сохторию мазмунии раванди ҳамкориҳои оила ва муассисаи таҳсилотӣ дар тарбияи ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ таҳия карда шавад.

3. Ҳамкориҳои педагогии оила ва муассисаи таълимӣ дар тарбияи ахлоқии хонандагони синфҳои ибтидоӣ инҳоро тақозо менамояд: шиноскунии падару модар бо натиҷаҳои ташҳиси педагогӣ; ҷалби падару модар ба қорҳои синфӣ ва умумимактабӣ; иштирок дар ҷорабиниҳо оид ба тарбияи ахлоқӣ, ки ҳалли масъалаи тарбияи ахлоқии «калонсолонро» таъмин менамояд; ҳамкориҳои оила бо муассисаи таҳсилот дар тарбияи ахлоқӣ ва худтарбиякунӣ бо риояи нигаришҳои педагогҳо ба татбиқи вазифаҳои ташаккули идроки ахлоқӣ, ҳиссиёт, муносибатҳо ва рафтори ахлоқӣ, меҳнатдӯстӣ таъмин мешавад.

АДАБИЁТ

1. Абульханова, К.А. Психология и сознание личности. Проблемы методологии, теории и исследования реальной личности / Монография К.А. Абульханова под ред. Д.И. Фельдштейна. М., 1999. – 217с.

2. Выготский, Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти т. Т. 3.–М: Педагогика, 1983. – 367 с.

3. Блонский, П.П. Актуальные проблемы педагогики. Избранные педагогические и психологические сочинения: Т. 1-2. - М., 1979.

4. Гулмадов, Ф. Ҳамгироии ташаккули донишҳои ахлоқӣ ва рафтори мактаббачагони хурдсол. Монография / Ф. Гулмадов. Душанбе: Ирфон, 2014. – 299 с.

5. Дубинин, Н.П., Кудрявцев, В.Н. Генетика поведения, ответственность: о природе антиобщественных поступках и путях их предупреждения / Н.П. Дубинин, В.Н. Кудрявцев. -М.: Политиздат, 1989.- 351с.

6. Кочнева, С.В. Нравственное воспитание учащихся-подростков в современных условиях общеобразовательной школы: дис. . канд. пед. наук / С В Кочнева. СПб., 2003. - 227с.

7. Кочетов, А.И. Педагогические основы самовоспитания. [Текст] / А.И. Кочетов.–М.: Знание, 1974. – 64с.

8. Ковалев, А.Г. Психология личности. 3-е изд., перераб. и доп. [Текст] / А.Г. Ковалева. – М.: Просвещение, 1970. –391 с.

9. Сухомлинский, В.А. Избр. пед. соч., в 3-х т. Т.3. – М.: Педагогика, 1981.- 640с.

10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд». Қонуни амалкунанда. Санаи қабул: 2.08.2011 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2011, №7– 8, мод. 8.

11. Лихачев, Б.Т. Теория коммунистического воспитания.- (Опыт методол. исследования).-М.: Педагогика, 1974.- 496с.

12. Маренко, И.С. Нравственное становление личности школьника.- М.: Педагогика, 1985.-104с.

13. Мудрик, А.В. Социализация и воспитание /А.В. Мудрик.- Сентябрь, 1997. - 95с.
14. Макаренко, А.С. О воспитании. Монография / А.С. Макаренко.– М., 1990. – 450 с.
15. Маленкова, Л.И. Педагоги, родители, дети: метод, пособие длхзз; носпитателей, классных руководителей / Л.И. Маленкова. М.: Изд-во Педагогическое общество России, 2000. – 304с.

ТАЪМИНИ АМАЛИИ ОМУЗИШИ ФАННИ «БАРНОМАСОЗӢ» ДАР ТАШКИЛИ ФАЪОЛИЯТИ ТАЪЛИМӢ ВА ИЛМӢ

САМАРИДДИНОВА Зайнаб Наимовна – номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А.Рӯдакӣ, ш. Кӯлоб, кӯчаи С. Сафаров, 16, **E-mail:** ilm-kgu@bk.ru, **тел.:** +(992)987772028

СУФИЕВ Хайридин – унвонҷӯи кафедраи информатика ва методикаи таълими Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А.Рӯдакӣ, ш. Кӯлоб, кӯчаи С. Сафаров, 16, **E-mail:** khayriddin_sufie@mail.ru, **тел.:** +(992)985451613

Мақолаи мазкур ба масъалаи ташкили фаъолияти таълимӣ-таҳқиқотии донишҷӯён дар таълими барномасозӣ бахшида шудааст.

Ба ақидаи муаллифон дар замони муосир ташкили барномавикунонии фаъолияти таълимӣ-таҳқиқотӣ саривақтӣ мебошад, чунки бо пайдошавии микро ЭВМ-ҳои иқтисодӣ барои боз ҳам зиёдтар истифода бурдани техникаҳои таълимӣ дар амалия шароитҳои муфид фароҳам оварда шуданд.

Муаллифон чунин меҳисобанд, ки дар шароити таълими барномавӣ фаълнокии донишҷӯён баланд мешавад. Аммо амалҳои иҷрошаванда на ҳамеша боасосанд. Идоракуни мувофиқаи ҳама компонентҳои ҷараёни таълим, фардикунонии минималиро дар шароити фаъолияти коллективона, мазмуни баланд ва самти дурусти сели иттилоотро бояд таъмин намояд. Таъмини ҳам марказонидашуда, ҳам идоракунии мухтории амалҳои таълимгирандагон дар ботартибии фаъолият зарур аст.

Муаллифон мутмаинанд, ки ҷиҳати муҳимтарини ташкили барномакунонии фаъолияти таълимӣ – таҳқиқотӣ дар таълими барномавӣ ин мураттаб сохтани нақша, базаи назариявӣ, ки онро диалектикаи мақсад, восита ва шароит ташкил медиҳад, мебошад. Тайёр намудани тартиби преспективӣ ва наздиктарин мақсадҳои таълим; ташкили супоришҳои таълимӣ-таҳқиқотӣ, мунтазам мушкилшаванда, аммо оптималӣ аз ҷиҳати мураккаби ва проблемавӣ муҳим мебошад.

Вожаҳои асосӣ: барномасозӣ, масъала, илмӣ, ташкилот, мафҳум, назария, амалӣ, пайдарпай, қарор, таҳқиқотӣ, қор, супориш.

ПРАКТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ ПРЕДМЕТА «ПРОГРАММИРОВАНИЕ» В ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОЙ И НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

САМАРИДДИНОВА Зайнаб Наимовна – кандидат педагогических наук, доцент Кулябского государственного университета имени А.Рудаки, г. Куляб, ул. С. Сафарова, 16, **E-mail:** ilm-kgu@bk.ru, **тел.:** +(992)987772028

СУФИЕВ Хайридин – соискатель кафедры информатики и методики обучения Кулябского государственного университета имени А. Рудаки, г. Куляб, ул. С. Сафарова, 16, **E-mail:** khayriddin_sufie@mail.ru, **тел.:** +(992)985451613

Данная статья посвящена проблеме организации программирования учебно-исследовательской деятельности в программированном обучении.

По мнению авторов, на современном этапе организация программирования учебно-исследовательской деятельности в программированном обучении актуальна, поскольку в связи с появлением экономических микроЭВМ созданы благоприятные условия для широкого использования обучающей техники на практике.

Авторы считают, что в условиях программированного обучения повышается активность студентов. Но выполняемые при этом действия не всегда достаточно обоснованы. Управление должно обеспечить точную согласованность функционирования всех компонентов процесса обучения, максимальную индивидуализацию в условиях коллективной деятельности, богатое содержание и правильное направление информационных потоков. Необходимо обеспечить и централизованное, и автономное управление действиями обучаемых, регуляцию деятельности.

Авторы уверены, что важнейшей стороной организации программирования учебно-исследовательской деятельности в программированном обучении является разработка плана, теоретическую базу которого составляет диалектика целей, средств и условий. Необходимо разрабатывать систему перспективных (стратегических) и ближайших (тактических) целей обучения; организацию учебно –исследовательских заданий, постоянно усложняющихся, но оптимальных по уровню сложности и проблемности.

***Ключевые слова:** программирование, проблема, научный, исследовательский, организация, понятие, теория, практический, последовательность, решение, работа, задача*

PRACTICAL SUPPORT OF TEACHING PROGRAMMING IN THE ORGANIZATION OF EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC ACTIVITIES

***SAMARIDDINOVA Zaynab Naimovna** – Candidate of Pedagogical Sciences, docent of the Kulyb State University named after A. Rudaki, Kulyb, S. Safarov, st.16, **E-mail:** ilmkgu@bk.ru, **Phone:** +(992)987772028*

***SUFIEV Khairiddin** – researche of the Department of Informatics and Teaching Methods of the Kulyb State University named after A. Rudaki, Kulyb, S. Safarov, st.16, **E-mail:** khayriddin_sufie@mail.ru, **Phone:** +(992)985451613*

This one is dedicated to the problem of organizing the programming of educational and research activities in programmed learning.

According to the author, at the present stage, the organization of programming of educational and research activities in programmed learning is relevant, since in connection with the advent of economical microcomputers, favorable conditions have been created for the widespread use of teaching technology in practice.

The author believes that under the conditions of programmed learning, the activity of students increases. But the actions performed in this case are not always sufficiently justified. Management must ensure the exact coordination of the functioning of all components of the learning process, maximum individualization in the conditions of collective activity, rich content and the correct direction of information flows. It is necessary to ensure both centralized and autonomous control of the actions of trainees, regulation of activities.

The author is sure that the most important aspect of organizing the programming of educational and research activities in programmed learning is the development of a plan, the theoretical basis of which is the dialectic of goals, means and conditions. It is necessary to develop a system of long-term (strategic) and immediate (tactical) learning objectives;

organization of educational and research tasks, which are constantly becoming more complex, but optimal in terms of complexity and problematicness.

Keywords: programming, problem, scientific, research, organization, concept, theory, practical, sequence, solution, work, task.

Таҳсилоти олии муосир дар заминаи тақвияти рӯзафзуни робитаи таҳсилоти умумӣ ва тайёрии касбии донишҷӯён рушд мекунад. Ин муносибат ба рушди минбаъдаи таълими фанни барномасозӣ ва компютеркунонӣ таъсири назаррас мерасонад. Имрӯз аён аст, ки ин бояд дар ягонагии зич сурат гирад ва ҳамчун як низом таҳқиқ карда шавад.

Равиши ҳамаҷониба ба ҳалли масъалаҳои робитаи таҳсилоти умумӣ ва касбӣ ва таълими барномасозӣ эҷоди як модели ягонаи баёни онҳоро пешбинӣ мекунад. Моделсозии ягонагии онҳо бо таҳияи масъалаҳои зерин алоқаманд аст: муайян кардани мақоми илмӣ ҳар як категория, ки ба ягонагӣ дохил карда шудаанд; муайян кардани вазифаҳои ин категорияҳо дар низоми муносибатҳо; муқаррар кардани байни категорияҳои робитаҳо ва вобастагӣҳо, ки рушди мутақобилаи онҳоро таъмин мекунад.

Таносуби таҳсилоти умумӣ ва касбӣ категорияи пешбарандаи педагогика мебошад, ки аҳамияти методологӣ дорад. Аз як тараф, он вазифаи иҷтимоию педагогии тамоюли рушди низоми таҳсилоти олиро дар марҳилаи ҳозира иҷро мекунад, аз тарафи дигар, ин як қонуниятҳои педагогии эҷодӣ ва татбиқи раванди таълим ва тарбия мебошад. Тибқи ин намуна, раванди таълим ҳам дар мактаб ва ҳам дар донишгоҳҳо рушд хоҳад кард. Он самти мутақобилаи тамоми ҷузъҳо, паҳлуҳо, қисматҳои равандҳои таълимӣ ду намуди гуногуни ташаккулро бо мақсади таъмини рушди интенсивии онҳо инъикос мекунад. Ин ҳама бо ташаккули тафаккури нави мутахассисони оянда алоқаманд аст, ки ба мафҳумҳо ва малакаҳои умумичаҳонӣ асос ёфта, дар байни малакаҳои оммавӣ, техникӣ, ташкилӣ, технологӣ, омӯзгорӣ умумӣ ва ғайра васеъ омӯхта мешаванд. [6. с. 107]

Ҳамаи ин қолабҳо ҳамчун маҷмӯи ҳадди ақал аз ду ҷузъи мустақили мавҷуда ба вучуд меоянд. Натиҷаи эҷоди онҳо ҳамеша васеъ кардани воҳиди дидактикӣ аст, хоҳ мазмун бошад, хоҳ усул, васила ва шаклҳои таълим.

Худи ҳамон далелҳои густириш қобилияти торафт зиёди қисматҳои дидактикиро мантикӣ ва расмӣ нишон медиҳанд. Аз ин рӯ, раванди умумичаҳонӣ дар дидактика бо раванди сохтмосозӣ дар асоси расмӣ-мантикӣ дар ягонагии зич қарор дорад. Бо шарофати ин, муносибат ба сабт ва ба расмият даровардани бисёр шаклгириҳои дидактикӣ мусоидат мекунад. Омӯзиши фанни барномарезишуда ва компютеркунониро метавон дар якҷоягӣ ҳамчун марҳилаҳои таълими касбӣ баррасӣ кард.

Дар робита бо муносибат, онҳо вазифаи яке аз воситаҳоро иҷро мекунад. Ҳам барномасозӣ ва ҳам компютеркунонӣ тавассути алгоритмосозӣ бо мантиқ ва ба расмият даровардани ҳамаи ҷузъҳои дидактикӣ алоқамандии зич доранд ва аз ин рӯ барои васеъшавии воҳидҳои дидактикӣ - омезиши қисматҳои маводи таълимӣ фанҳои давраҳои гуногун, эҷоди усулҳои таълими умумӣ ҳамаи фанҳо шароити мусоид фароҳам меоранд. Худи компютер як воситаи мукаммали омӯзиш мебошад.

Тавре аён аст, муносибатҳо, таълими барномарезишуда ва компютеркунонӣ ба якдигар вобастагӣ доранд. Муносибат бо рушди компютеркунонӣ зудтар ва беҳтар амалӣ карда мешавад.

Татбиқи васеи васоити техникӣ таълим моро маҷбур месозад, ки маҷмӯаҳои техникӣ ва дидактикӣ эҷод кунем. Технологияи дидактикӣ дар ин ҷо на танҳо ба автоматикунонии мундариҷаи таълим, балки ба автоматикунонии усулҳо ва воситаҳои таълим мусоидат мекунад, яъне ба фаъолияти таълимӣ ва омӯзгорӣ [4. с. 273]. Ҳамин тариқ, муносибатҳо вазифадоранд, ки барномасозӣ ва компютеркунониро ҳамчун воситаи автоматикунонии таҳсилот, ҳамчун яке аз самтҳои татбиқи ин принцип баррасӣ кунанд.

Зарурият ва аҳамияти татбиқи ғояи фанни барномасозӣ бо он алоқаманд аст, ки таълими анъанавӣ ба таври суғурта идора карда мешавад. Ба гуфтаи В.А. Саттарова [3, с.280] нуқсонҳои шаклҳои анъанавии таълим инҳоянд:

- суръати миёнаи маводи таълим;
- ҳаҷми ягонаи миёнаи дониш, ки донишҷӯён аз худ мекунад;
- ҳиссаи номутаносиби зиёди донишхӯе, ки ҳангоми омӯхтани муаллим бидуни кори мустақилона барои аз худ кардани ин дониш ба даст оварда шудаанд;
- тақрибан беҳабарии комил аз раванди азхудкунии дониш аз ҷониби муаллимон;
- набудани ҳавасмандгардонии фаъолияти маърифатии мавзӯи таҳқиқот;
- паҳншавии усулҳои таълими шифоҳӣ, ки барои паҳншавии диққат шароити объективӣ фароҳам меоранд;
- душвории кори мустақилона бо китоби дарсӣ ва диг.

Муроҷиат ба фанни барномасозӣ ва омӯзиши барномарезишуда, пеш аз ҳама, бо кӯшиши бартараф кардани ин ва дигар камбудии таълими анъанавӣ алоқаманд аст. Дар доираи таҳқиқоти худ мо ба амалияи барномасозӣ дар ташкили фаъолияти таълимӣ ва илмии донишҷӯён рӯ овардем. Барои ин аз саволномаҳо ва мусоҳибаҳо бо субъектҳои раванди таълим истифода бурда мешавад. Дар ҷараёни мусоҳибаҳо (гуфтугӯҳо) бо муаллимон муайян карда шуд, ки ғояи барномасозии таълим асосан тавассути худомӯзӣ ба даст оварда мешавад (70% посухҳо). Муаллимони дорои маълумоти ибтидоии омӯзгорӣ асосҳои назариявии таълими барномарезишударо дар курсҳои дидактикаи фаннӣ ё педагогика омӯхтанд, аммо дар ҳаҷми хеле кам (1-2 соат).

Дар баъзе ҳолатҳо, ба гуфтаи мусоҳибон, ин мушкилот дар раванди таълим аҳамият дода нашудааст ё ба таври схемавӣ, аксар вақт тасодуфан дар робита ба омӯзиши усулҳои таълим ва ё истифодаи ВТТ фаро гирифта шудааст.

Устодони фанҳои гуманитарӣ низ қайд карданд, ки таълими барномарезишуда бо таҳияи миқдори зиёди истилоҳоти ношинос - кибернетика, алгоритмосозӣ, назарияи иттилоот, мантиқи математикӣ алоқаманд аст, ки аз онҳо талошҳои иловагӣ ва вақтро талаб мекунад (зиёда аз 70% посухҳо).

Ғайр аз ин, дар назарияи таълими барномарезишуда дар баҳогузориҳои як далел аз ҷониби муаллифони гуногун ихтилофоти ҷиддӣ мавҷуданд, ки ин на танҳо оқибати бархӯрдҳои гуногун ба таълими барномарезишуда, балки натиҷаи рушди босуръати консепсияҳои нав дар тафсири раванди таълим дар маҷмӯъ, рушди таълими барномарезишуда мебошад. Аз ин сабаб, бисёр муаллимон суғурта будани тавачҷуҳо ба моҳияти омӯзиши мафҳумҳои нав, таҳқиқоти нави илмӣ дар педагогикаи муосир дар маҷмӯъ пинҳон намекунад (62% посухҳо).

Баъзе омӯзгорон (зиёда аз 40% посухҳо) чунин мешуморанд, ки истифодаи барномарезии таълимро монетаи психология, ки бо номи ин шакли таълим ба вучуд омадааст, маҳдуд мекунад ва робита бо барномарезии истеҳсоли рӯ ба рӯ мешавад.

Сабабҳои дигар низ нишон дода мешаванд, аз ҷумла маводи барномарезишудаи таълимӣ ё нашр намешаванд ё берун аз доираи китобҳои дарсии асосӣ, ки ба маҷмӯи васоити таълим дохил карда нашудаанд ва аз ин рӯ, наметавонанд дар раванди таълим самаранок истифода шаванд (38% посухгӯяндагон).

Таҳқиқот нишон дод, ки то 40-50% муаллимон таълими барномарезишударо системаи махсуси дидактикӣ намешуморанд, зеро он ҳадафҳо ва вазифаҳои мушаххаси онҳо нестанд ва тафсири таълими барномарезишуда ҳамчун системаи дидактикӣ метавонад дар дарки моҳияти масъала нофаҳмиҳо ба вучуд орад.

Он, инчунин равшан мекунад, ки таълими барномарезишуда услуб нест, зеро он усулҳои хоси худро дорад. Он ягон масъалаи мушаххасро ҳал намекунад, балки дар маҷмӯъ ҳамчун воситаи татбиқи ин принципҳои дидактика эътироф шудааст, ки дар дигар равишҳои маъруфи омӯзгорӣ таълим мавҷуд нестанд.

Нуқтаи назари он омӯзгороне, ки боварӣ доранд, проблемаи барномасозӣ тамоюли омезиш бо дигар масъалаҳои дидактика, аз қабилҳои оптимизатсияи таълим, рушди қобилиятҳои инфиродӣ ва манфиатҳои маърифатии донишҷӯён ва рушди қобилияти эҷодии онҳо мебошад. Баъзе омӯзгорон (~ 20%) қайд карданд, ки истифодаи назарияи таълими барномарезишударо бо хусусиятҳои умумии он маҳдуд кардан

мумкин нест. Истифодаи чунин усулҳо барои ҳавасмандгардонии фаъолияти маърифатии донишҷӯён муҳим аст, то онҳо маводи омӯзиширо беҳтар дарк кунанд ва дар хотир нигоҳ доранд. Масалан, барои ба донишҷӯён беҳтар фаҳмидани мундариҷаи матлаб, муаллим пас аз эълomia ва нақшаи мавзӯҳои лексия метавонад тавзеҳи муфассал диҳад. Ин ба беҳтар фаҳмидани маводи мураккаб ва душвор мусоидат мекунад. Ҳамин тариқ, дар ҳолати гӯш кардан ва сабти лексияҳо, онҳо фаъолона мафҳумҳои нав ба даст меоранд. Дар баробари ин, шумо метавонед дар ҷойи аввал як қатор саволҳоро дар назди донишҷӯён гузоред (нақшаи лексияро тартиб диҳед), ки онҳо ҳангоми шунидани лексия ҷавобҳои шонро мегиранд. Тибқи гуфтаи чунин омӯзгорон, натиҷаҳои беҳтарин дар истифодаи барномарезишуда вақте ба даст оварда мешаванд, ки саволҳои алоҳида пеш аз омӯхтани мавзӯ дар бораи сохтори мантиқии он тасаввурот пайдо кунанд. Ин ба донишҷӯ кӯмак мекунад, ки аз ибтидо маводро дарк кунад, то ҷузъи асосӣ ва муҳимро дарк кунад ва илова бар ин, дар ташкили муносибати мушаххас, муносибати психологӣ ба азхудкунии ҷизҳои нав мусоидат мекунад. Таҷрибаи ин гурӯҳи пурсидашудагон нишон дод, ки алгоритмкунии мавод ва барномасозии он ҳангоми истифодаи малакаи самаравӣ хубтар мемиҳад.

Таҳқиқот нишон дод, ки маводи барномарезишуда баъзан, асосан дар назорати дониши шунавандагон (дар машқҳои лабораторӣ ва амалӣ, имтиҳонҳо ва коллоквиумҳо) истифода мешаванд. Дар ин замина, одатан саволҳои махсус истифода мешаванд. Ин масъала бо ёрии муаллимони илмҳои дақиқ бомуваффақият ҳал карда мешавад. Ғайр аз ин, онҳо дар қори худ аввал ба банақшагирии вазифаҳои барномарезишуда рӯ оварда, пас ба таҳияи онҳо шурӯъ мекунанд.

Ҳангоми мусоҳиба усули аҷиб усули банақшагирии мебошад. Маълум шуд, ки мувофиқи ҳадафҳои санҷиш, ҳар як вазифа барои санҷидани салоҳияти донишҷӯён дар малакаи ва дониши муайян пешбинӣ шудааст. Зимни таҳияи нақша нақшаи намунавии фоизи бобҳо сохта мешавад ва миқдори зарурии супоришҳо барои ҳар як баҳши фан муайян карда мешавад, дар асоси аҳамияти баҳш ва миқдори соатҳои барои омӯзиши он дар барнома ҷудошуда. Ин созиш аз ҳисобкунии пешакии миқдори пешбинишудаи ҷойҳои қорӣ дар озмоиш оғоз меёбад, сипас дар ҷараёни қор дар он якҷанд маротиба боло ё поён тағйир меёбад. Тибқи қоида, шумораи ҳадди ақсар аз 60-80 супориш зиёд нест, зеро вақти санҷиш 1,5-2 соатро ташкил мемиҳад, инчунин барои иҷрои як супориш ба ҳисоби миёна на бештар аз 2 дақиқа вақт ҷудо карда мешавад. Дар ҳолатҳои хеле кам, муаллимони фоизи супоришҳоро муайян мекунанд, онҳоро мувофиқи таносуб ва намудҳои бобҳои фаъолияти пешниҳодшудаи донишҷӯён дар раванди иҷрои супоришҳо ба нақша мегиранд.

Мушкилоти эҷоди вазифаҳои барномарезишуда, албатта, муҳим аст, аммо таҳияи усулҳои истифодаи онҳо аз ин камтар нест. Мо компютерҳо ва намудҳои гуногуни идоракунии бидуни дастгоҳро дар назар дорем, ки ҳар кадоми онҳо афзалиятҳо ва нуқсонҳои худро доранд [7. с.96].

Маълум аст, ки идоракунии мошинӣ вақтро сарфа мекунад ва ҳастагии омӯзгорон ва донишҷӯёнро коҳиш мемиҳад, онҳоро дар муҳити атроф бештар ором ва дар арзёбии дониш объективӣ мекунад [8, 102]. Ҳангоми назорати бидуни дастгоҳ, ҳеҷ гуна маҳдудиятҳо бо лоиҳаи техникӣ алоқаманд нестанд, имкониятҳо барои барномаҳои чандиртаре мавҷуданд, ки нисбат ба мундариҷаи мавод ва қобилияти омӯзиш осонтар мебошанд. Машғулиятҳоро дар ҳар як синф, ҳамзамон бо гурӯҳи донишҷӯён гузаронидан мумкин аст (алаҳусус, амалияи қори донишгоҳҳо далели хеле муҳим аст). Таҳқиқот нишон дод, ки усули мустақими қор бо идоракунии бидуни дастгоҳ санҷиши версияҳои гуногун: матритса, рақамӣ, бо истифода аз перфокартҳо, ченақҳо ва дигар асбобҳои асосии техникӣ ва сахтафзорро дар бар мегирад.

Хулоса, ҷомеаи имрӯзаи инсонӣ ба омӯзиши ҳаматарафаи илмҳои табиӣ, риёзӣ, дақиқ ва техникӣ ниёз дорад. Пешравии ҷомеаи муосир низ бо пешрафт ва тақмили ин фанҳо алоқаи зич дорад. Яке аз ҳадафҳои асосии сиёсати имрӯзаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯ овардани ҷавонон ба илмҳои табиӣ, риёзӣ, дақиқ ва техникӣ ба ҳисоб меравад, ки информатика ҷузъе аз ин бахшҳост.

Дар айни замон, иттилоотикунонии таҳсилот ва таъмин намудани саводи хамагонии компютерӣ барои инкишофи эҷодии донишҷӯён ва баланд бардоштани сифати таълим дар рушду тақомули низоми маориф нақши махсус доранд. Ин коркарди усулҳои самарабахши таълими информатика, ҷорӣ намудани технологияҳои компютерии таълимро дар асоси таълими забонҳои барномасозӣ пешбинӣ мекунад.

Ҳангоми таълими забонҳои барномасозӣ тавсия дода мешавад, ки сатҳҳои гуногуни ташаккули шахсият ба назар гирифта шуда, дар асоси он бо назардошти шароити модии дидактикӣ сатҳи фаъолияти барномасозии донишҷӯён муайян карда шавад.

АДАБИЁТ

1. Алексеев, Н.Г., Юдин, Э. Г. О психологических методах изучения творчества / Н.Г. Алексеев, Э.Г.Юдин // Проблемы научного творчества в современной психологии. – М., 1971. – С.47.
2. Андреев, В.И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности [в обучении естественным предметам] / В.И. Андреев – Казань, 1983. – С. 67-123.
3. Дорошкевич, А.М. Программированное обучение как средство повышения эффективности учебного процесса в высшей школе / А.М. Дорошкевич – М., 1971. – С. 37-41.
4. Краевский, В.В. Преподавание как творческая деятельность учителя / В.В. Краевский. – М: Просвещение, 1982. – 319 с.
5. Комили, А. Формирование исследовательских умений и технология подготовки студентов к научной работе - / А.Комили, Т.А. Шукурзод, Таваров С.К. – Курган-Тюбе, 2009. – 132 с.
6. Королёв, М.Ф. Основы программирования контроля знаний / М.Ф. Королёв // Материалы лекций. – М.: Знание, 1976. – С. 24-28.
7. Крем, Д. Программированное обучение и обучающие машины. Пер. с англ. Г.И. Козицкого / Д. Крем. – М.: Прогресс, 1965. – 71.с.
8. Лапчик, М.П. Методика преподавания информатики: Учеб. пособие для студ. пед. вузов // М.П. Лапчик, И.Г.Семакин, Е.К.Хеннер // Под общей ред. М.П. Лапчика. М.: Изд. центр Академия, 2001. 624 с.
9. Попов, В.В. Проблемы и перспективы развития программированного обучения / В.В. Попов // Проблемы образования в современной России: Материалы Всероссийской научно - практической конференции. – Пенза 23-24 января 2002г. / Отв. ред. В.И. Левин. – Пенза, ПТИ, 2002. – 193с.
10. Ситаров, В.А. Дидактика / В.А. Ситаров – М., 2002. – 368с.

СИСТЕМА ПОДГОТОВКИ УЧАЩИХСЯ И РОЛЬ ТРУДОВОГО ВОСПИТАНИЯ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГИИ

ИСОЕВА Д.С. – кандидат педагогических наук, заведующей кафедры психологии Кулябского государственного университета имени А.Рудаки, г. Куляб, ул. С.Сафарова,16, тел.: +(992) 985032510

Статья рассматривает систему подготовки учащихся и роль трудового воспитания на уроках технологии. Надо сказать, что трудовое воспитание готовит учащихся к жизни и труду. Основное содержание экономического образования учащихся на уроках технологии нами рассматривались как состоящий из отдельных параметров, которые оказались вполне прогнозируемыми в плане происходящих общественно-экономических изменений по республике.

Ключевые слова: экономическое воспитание, труд, общество, полезный, знание, умение.

НИЗОМИ ТАЙЁРИИ ХОНАНДАГОН ВА НАҚШИ ТАРБИЯИ МЕҲНАТИ
ДАР ДАРСҲОИ ТЕХНОЛОГИЯ

ИСОЕВА Д.С. – номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, мудири кафедраи психологияи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А.Рӯдакӣ, ш. Кӯлоб, кӯчаи С. Сафаров, 16, **тел.:** +(992) 985032510

Мақолаи мазкур фарогири масъалаҳои тайёрии хонандагон ва нақши он дар тарбияи меҳнатии онҳо мебошад. Бояд таъкид кард, ки назари олимону муҳаққиқони соҳа дар ин бора гуногун арзёбӣ гардидаанд.

Ба андешаи мо мундариҷаи асосии тарбияи меҳнатии хонандагон дар раванди омӯзиши технология аз он иборат аст, ки дар онҳо дониш, маҳорат ва малакаи дар меҳнати ғоиданоки ҷамъиятӣ алоқамандро амалӣ гардонанд.

Важҳои асосӣ: тарбияи иқтисодӣ, меҳнат, ҷамъият, ғоиданок, дониш, маҳорат.

THE SYSTEM OF TRAINING STUDENTS AND THE ROLE OF LABOR EDUCATION
IN TECHNOLOGY LESSONS

ISOEVA D.S. – candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Psychology, Kulyab State University named after A.Rudaki, Kulyb, S.Safarov, st.16, **Phone:** +(992) 985032510

The article examines the system of training students and the role of labor education in technology lessons. I must say that labor education prepares students for life and work, distribution, exchange and consumption. We considered the main content of the economic education of students in the technology lessons as consisting of individual parameters that turned out to be quite predictable in terms of the ongoing socio-economic changes in the republ.

Key words: economic education, labor, society, useful, knowledge, skill.

После приобретения суверенитета в Таджикистане кардинальные произошли политические и социально-экономические преобразования. Эти преобразования отразились на всех слоях населения республики. Необходимо отметить, что выпускники общеобразовательных школ, оказались неподготовленными к экономическим преобразованиям, многие из них не понимают проблем современной экономики, определяя ее как возможность любыми путями «делать деньги». Сегодня очень важно, чтобы в процессе обучения учащихся умели видеть и понимать насущные проблемы рынка, ориентироваться, в различных формах предпринимательской деятельности. Воспитание интереса к проблемам экономики и потребность в экономических знаниях, в наши дни являются средством социальной защиты для учащихся. Но политизация образования в прежние годы завели в тупик систему образования, особенно в области экономического образования.

Трудовое воспитание готовит учащихся к жизни и труду. Поэтому необходимость трудового воспитания в новых социально-экономических условиях определяется экономическими законами развития общества, направленные на повышение качества производимой продукции и растущим значением субъективного фактора в развитии экономики Таджикистана. Трудовое воспитание усиливает связь воспитательного процесса с экономической политикой государства и экономическим базисом нашего общества и государства.

Еще в первые годы независимости Правительство Таджикистана приняло ряд постановлений для развития малого бизнеса и частного сектора. Основной целью таких решений было улучшение благосостояния граждан и превращение Таджикистана в

динамично развивающую страну. Но жизнь показала, что намеченную цель можно достичь поэтапно на основе формирования и воспитания у граждан предприимчивости.

Реформирования и модернизация экономики в Таджикистане привели к переосмыслению отношения работников к результатам своего труда. Происходили изменения отношений к формам собственности на средства производства и это вызвало ломку устоявшихся производственных отношений. Экономические проблемы обсуждаются во многих семьях присутствие детей, которые сложившуюся ситуацию в стране осмысливают по-своему. Сложившаяся ситуация как перед родителями, так и перед учащимся, поставил ряд вопросов о необходимости новых ориентиров, которые позволили бы человеку успешно реагировать на часто меняющиеся условия экономической жизни.

Трудовое воспитание формирует у учащихся экономическое сознание, умение анализировать результаты своего труда и повысить его производительность. Трудовое воспитание способствует вовлечению молодёжи, начинающих свою трудовую деятельность, в управлении общественным производством.

Следует отметить, что основу экономической подготовки учащихся, составляют трудовое обучение и воспитание необходимой для их подготовки к трудовой деятельности. Экономическая подготовка рассматривается как залог высокопроизводительного труда выпускников общеобразовательных школ в избранной ими профессии, в будущем и как составная часть работы, связанной с формированием у них экономически значимых качеств, пониманием сути экономической политики государства, а также экономических основ развития современного производства.

Трудовое воспитание связано с решением триединой задачи построения общества. Во-первых, главная экономическая задача является создание технической базы общества, во вторых, формирование новых общественных отношений и, в третьих, воспитание экономической сознательности.

Необходимо отметить, что первая задача не может быть решена без повышения эффективности производства. Потому, что каждый человек и каждый трудовой коллектив должны стремиться к достижению высоких результатов при наименьших затратах, добиваться рационального использования машин и оборудования, материальных и финансовых ресурсов, экономии рабочего времени, сырья, топлива и энергии, об улучшении показателей деятельности предприятия.

Формирование новых общественных отношений также требует необходимость экономической подготовки учащихся. Развитие рыночной экономики и связанных с ней отношений собственности и отношений коллективности, происходит в результате совершенствования производства, обмена, распределения и употребления. Экономическое сознание в условиях рыночной экономики приобретает глубокое значение, так как сознательное ведение хозяйства становится закономерной необходимостью.

Воспитание экономической сознательности в нынешних условиях предусматривает формирование мировоззрения на основе системы философских, экономических и социально-политических взглядов, что обязательно предполагает выработку экономического сознания учащихся. Экономическая подготовка требует от выпускников школ сознательного отношения к труду и собственности, которые становятся возможными при овладении экономикой и организацией производства.

Сегодня основными задачами экономической подготовки учащихся являются:

- вооружение учащихся знаниями, умениями и навыками о роли труда в жизни человека;
- воспитание навыков эффективной организации и использования бюджета времени;
- формирование экономических качеств в семье;
- формирование умения жить в современных социально-экономических условиях;
- умение экономного, сознательного отношения к результатам труда и материальным ценностям;

- умения соизмерять потребности с экономическими возможностями их удовлетворения;
- соответствия профессиональных намерений потребностям экономики республики;
- обеспечение возможности реальной экономической деятельности;
- воспитание экономически значимых качеств у учащихся.

В учебном плане общеобразовательной школы нет специального предмета, дающего комплекс экономических знаний. Поэтому для решения этой задачи, необходимо вести работу по следующим направлениям:

- а) формирование трудовых умений и навыков в учебном процессе;
- б) повышение уровня экономических знаний за счет улучшения межпредметных связей.

Основной задачей трудового воспитания учащихся это потребности и умения жить и трудиться в условиях рыночной экономики. Поэтому воспитание бережливости, предприимчивости, формирование убеждений, деловитости невозможно без включения учащихся в процесс производительной деятельности, так как коллективное выполнение тех или иных заданий повышает чувства ответственности и долга, позволяет повысить производительность труда.

К.Д. Ушинский в свое время решительно осуждал такое «препровождение времени, когда человек остается без работы в руках, без мысли в голове, потому что в эти минуты портится голова, сердце и нравственность [157;17].

Неудовлетворенность избранной профессией приводит к снижению производительности труда, является одной из серьезных причин текучести кадров, повышает затраты государства на переучивание людей. Поэтому профориентационную работу в школе можно считать одним из основных направлений трудовой подготовки учащихся. Для воспитания разумных потребностей, необходимо знать и учитывать интересы, стимулы и ценностные мотивы и привычки молодых людей. Поэтому важно научить учащихся измерять личные интересы со своим трудовым вкладом и реальными важностями общества. Необходимо для учащихся создавать такие условия, где они могли трудиться и оценить стоимость трудовых усилий, затраченных на ее производство.

Решая вопрос - включение учащихся в настоящий производственный процесс, необходимо включить учащихся всех возрастов в реальную экономическую деятельность. В связи с этим Нисимчук отмечает, что «Экономическая деятельность учащихся - это сознательное применение на практике сформированных экономических знаний, умений и навыков и проявление экономически значимых качеств личности. Она имеет большое значение в формировании экономического мышления» [112;127].

О воспитании у учащихся предпринимательских качеств он далее пишет что: «Под формированием экономически значимых качеств личности понимают трудовую и общественную деятельность по повседневному использованию на практике усвоенных экономических знаний и убеждений.

По убеждению К.Д. Ушинского воспитание должно быть способным определить свое положение в хозяйственной сфере. Отсюда он призывает овладевать наукой хозяйствования, где действуют законы политэкономии, потому, что она как «наука хозяйства должна вывести обыкновенного человека на ту высоту, с которой, прежде всего только один гений угадывал хозяйственные потребности народа и возможности их удовлетворения» [157;348].

Педагогическая система К.Д. Ушинского, основывается на связи педагогики с другими науками: анатомией, физиологией, психологией, логикой, географией, статистикой, политэкономией, историей. «Во всех этих науках излагаются, считаются и группируются факты и те соотношения фактов, в которых обнаруживаются свойства предмета воспитания, т.е. человека» [157;349]. Здесь речь идет о системе знаний, которую обязан усвоить педагог, во избежание односторонней в воспитании. В эту основу учитель непременно включает экономические знания.

По мнению Н.К. Крупской школа должна быть связана с экономической жизнью страны и местности в частности. В связи с этим она пишет: «Политехнизм – это целая система сюда входит и изучение географической основы экономических отношений, влияние способов добывания и обработки на общественные формы труда и влияние последних на весь общественный уклад» [81;559]. Главной задачей школы она считает понимание учащимися элементов производства и механизмов взаимоотношений одной сферы производства с другим.

Политехническое образование связывает со знанием экономических законов и организации производства.

Н.К.Крупская уделяет пристальное внимание воспитанию бережного отношения к собственности, изучению основ научной организации труда и проблемам выбора профессии.

Педагогическое наследие А.С. Макаренко большое значение имеет для научного осмысления проблемы экономического образования и воспитания. Представляя цель воспитания как конкретную программу личности, А.С. Макаренко отводит большое место воспитанию сознательного хозяина страны: «У нас каждому человеку предстоит в жизни обязательно участвовать в общем государственном хозяйстве, и чем лучше он будет подготовлен к этому делу, тем больше он принесёт пользы и всему обществу и самому себе» [101;78].

Положение А.С. Макаренко о воспитании как процессе, имеющим социально – экономические предпосылки является методологическим: «Со всем сложным миром окружающей действительности ребёнок входит в бесконечное число отношений, каждое из которых неизменно развивается, переплетается с другими отношениями, усложняется физическим и нравственным ростом самого ребёнка».

Рассматривая, экономическую и педагогическую эффективность труда А.С. Макаренко отмечает, что труд, не создающий материальные ценности, не оказывает положительного влияния на воспитание. С другой стороны он подчеркивает, что необходимо труд организовать педагогически. Он отмечает экономическое и педагогическое значение хозрасчёта, называя его замечательным педагогом.

Благодаря нему воспитанники ощущали реальные результаты труда, хозяйственные заботы, учились хозяйствовать. «Сделав Хозяйственную заботу отправной точкой в процессе воспитания, мы в полной мере с теорией исторического материализма, все формы нашей жизни и формации вывели из хозяйства и хозяйствования» [102;117].

В работах А.С. Макаренко главное внимание уделяет вопросам бережного отношения к материальным ценностям. На этой основе формируется сознательное отношение к собственности.

Все формы организации жизнедеятельности детей заключены в единую систему режим жизнедеятельности коллектива, который учит точности, аккуратности, экономии времени. Режим понимается как средство воспитания, он в значительной мере способствует воспитанию осознанной дисциплины. Большую роль в осуществлении режима играет самоуправление. Его организация является важным резервом экономического воспитания.

По мнению А.С. Макаренко, в семье в процессе выполнения хозяйственных работ ребёнок, проявляет заботу не только о личных вещах, но и коллективного пользования, участвует в эффективном расходовании семейного бюджета, учится обращаться с деньгами.

А.С. Макаренко рассматривает формирование разумных человеческих потребностей с социально – экономической точки зрения: «Потребность у нас есть родная сестра долга, обязанности, способностей, это проявление интересов не потребителя общественных благ, а создателя этих благ» [102;373]. Он обращает внимание на необходимость воспитания таких важных качеств хозяина – гражданина, как бережливость, точность, оперативность, деловитость.

Немаловажную роль в формировании у учащихся трудовых навыков играют родители и старшие в семье. Они должны помочь детям выбрать правильный путь,

который бы соответствовал требованиям общества, а также склонностям и возможностям детей, при выборе профессии. Но не всегда учитывается желание ребенка, его способности. Ведь выбор профессии определяет будущую трудовую деятельность. В трудовом и идейном воспитании учащихся выбор специальности являются не только социально-экономическим фактором, но и должны учитываться желание и воля ребенка. В этом плане учащиеся в процессе последующей трудовой деятельности трудовом воспитании должны были приобрести трудовые навыки. Родители обязаны познакомить своих детей с разными видами профессий и разъяснить их значение. Но в настоящее время встречаются такие родители, которые не желают изучать психологические особенности своих детей, поэтому мы считаем целесообразным предложить родителям психолого-педагогические советы и рекомендации.

Многовековая история таджикского народа выработала традиции и обычаи, обусловленные конкретно историческими, социально-экономическими условиями жизни. Самыми яркими и лучшими из них является трудолюбие, уважение старших, уважение к хлебу, скромность, любовь к народу, к Родине, к матери, гостеприимство и т.д.

Прославился таджикский народ с давних времен своими традициями в различных областях искусства, музыки, архитектуры, ювелирным и гончарным искусством, а также золотошвейным промыслом и земледелием.

У всех национальностей взаимная помощь является одним из лучших народных традиций. Каждый раз при выполнении трудной работы требующий усиленную работу, люди объединяются вместе и совместно завершают эту работу. Если у русских это принято назвать «помощью», то у туркмен, таджиков и узбеков называется «хашар».

В современном обществе в быту таджиков существует немало народных традиций, сформировавшихся на основе народных обычаев, явившихся результатом преобразования старых обычаев в условиях демократического общества.

К таким традициям можно отнести и обычай взаимопомощи «хашар» (взаимопомощь), зародившийся в далеком прошлом у среднеазиатских народов. К взаимопомощи прибегали в трудных случаях, связанных со строительством нового дома, с уборкой урожая и выполнением других сложных работ.

«Хашар» и другие формы взаимопомощи возникшие в далеком прошлом, как условие существования определенной группы людей - рода, общины становится обычаем взаимопомощи. Необходимость в взаимопомощи обуславливалась ее оказание слабым. В этом случае выражаются чувство коллективизма, дружбы, взаимопомощи и товарищество, развитием большой зависимости человека от природных условий и особенностями уклада жизни. Нами была предпринята попытка классифицировать памятников народной педагогики для изучения проблем экономического воспитания в народной педагогике:

- использование народных традиций, обрядов и обычаев народов Таджикистана в экономическом воспитании детей;

- использование поговорок, пословиц, сказок, легенд, песен, афоризмов, как средств экономического воспитания учащихся;

- изучение вопросов экономического воспитания в источниках ислама и других мировых религий.

ЛИТЕРАТУРА

1. Крупская, Н.К. Педагогические сочинения: в 6 т. Т.3 \ Н.К. Крупская; под ред. А.М. Арсеньева и др. - М.: педагогика. - 559с.
2. Макаренко, А.С. Сочинения: В 7 т. Т.5 \ А.С. Макаренко. 2-е изд. - М., 1957. - 511с.
3. Макаренко, А.С. Сочинения: В 7 т. Т.4 \ А.С. Макаренко. 2-е изд. - М., 1957. - 552с.
4. Нисимчук, А.С. Экономическое образование школьников \ А.С. Нисимчук - М.: Просвещение, 1991. - 127с.

5. Учебные планы общеобразовательных школ Таджикистана на 2009-2010 гг.- Душанбе, 2009.-67 с.

КАТЕГОРИЯ ЗАЛОГА И ЛЕКСИКО–СЕМАНТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ГЛАГОЛА В ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКЕ

ХОЛИҚЗОДА Айниддин – кандидат филологических наук, доцент кафедры методики и преподавания иностранных языков Кулябского государственного университета имени А.Рудаки, г. Куляб, ул. С. Сафарова, 16, **E-mail:** aynijon@mail.ru, **тел.:** +(992) 918780047

Статья посвящена проблеме зависимости категории залога от лексико-синтаксической классификации глаголов таджикского языка. В современном таджикском языке только переходные глаголы способны употребляться в двух залоговых формах. У непереходных глаголов отсутствует форма пассива. Такие глаголы могут быть использованы в пассиве, когда от них при помощи суффикса «-он (-ён)» образуется каузативный глагол, который способен иметь две залоговые формы. Кроме понятия переходности - непереходности в лингвистической литературе дается также другая лексико-синтаксическая классификация глаголов. Более того, указанное понимание переходности и непереходности противоречит тому положению, которое приводится, а «Русской грамматике», где написано: «Переходные глаголы называют действие, которое направлено на объект, выраженный зависимым именем в форме винительного падежа. Переходные глаголы обозначают действие, направленное на объект».

Ключевые слова: переходность-непереходность, объектность-необъектность, категория залога, таджикский язык, категория, косвенное дополнение, прямое дополнение.

КАТЕГОРИЯИ ТАРЗИ ФӨЪИЛ ВА ТАСНИФОТИ ЛЕКСИКӢ-СЕМАНТИКИИ ФӨЪЛ ДАР ЗАБОНИ ТОЧИКӢ

ХОЛИҚЗОДА Айниддин – номзоди илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи методикаи таълими забонҳои хориҷии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А.Рӯдакӣ, ш. Кӯлоб, кӯчаи С. Сафаров, 16, **E-mail:** aynijon@mail.ru, **тел.:** +(992) 918780047

Мақола ба масъалаи вобастагии категорияи овозҳо ба таснифи лексикӣ-синтаксиси феълҳо дар забони тоҷикӣ бахшида шудааст. Дар забони ҳозираи тоҷикӣ танҳо феълҳои гузарандаро дар ду шакли овозӣ истифода бурдан мумкин аст. Феълҳои гай-ригузар шакли пассивӣ надоранд. Чунин феълҳоро дар шакли пассивӣ истифода бурдан мумкин аст, ки аз онҳо бо ёрии пасванди «-он (-ён)» феъли сабабдор сохта мешавад, ки ду шакли овозӣ дошта метавонад. Дар адабиёти забоншиносӣ ба ғайр аз мафҳуми гузаранда – ғайригузарӣ боз як таснифоти лексикӣ-синтаксисии феълҳо низ оварда шудааст. Гузашта аз ин, фаҳмиши зикршуда дар бораи гузаранда ва гузаранда хилофи муқаррароти додашуда аст, аммо дар Грамматикаи русӣ, ки дар он омадааст: «Феълҳои гузаранда амалеро меноманд, ки ба предмете, ки бо номи вобаста дар шакли феъл ифода шудааст, равона шудааст. парванда. Феълҳои гузаранда амалеро ифода мекунанд, ки ба предмет нигаронида шудааст.

Вожаҳои асосӣ: гузаранда - ғайригузаранда, объективӣ-ғайриобъективӣ, категорияи овозӣ, забони тоҷикӣ, категория, объекти бавосита, объекти мустақим.

CATEGORY OF VOICE AND LEXICO - SEMANTIC CLASSIFICATION OF VERBS IN TAJIK LANGUAGE

KHOLIKZODA Ainiddin – candidate of Philology, Associate docent of the Department of Methods and Teaching of Foreign Languages of the Kulyb State University named after A. Rudaki, Kulyb, S. Safarov, st.16, **E-mail:** aynijon@mail.ru, **Phone:** +(992) 918780047

The article is devoted to the problem of the dependence of the category of pledge on the lexico-syntactic classification of the verbs of the Tajik language. In modern Tajik language, only transitive verbs are able to be used in two voice forms. Intransitive verbs have no passive form. Such verbs can be used in passive, when a causative verb is formed from them with the help of the suffix "-he (-on)", which is able to have two voice forms. In addition to the concept of transitivity - intransigence in the linguistic literature, another lexico-syntactic classification of verbs is also given. Moreover, this understanding of transitivity and intransigence contradicts the position given by a in Russian Grammar, where it is written: Transitional verbs refer to an action that is directed to an object expressed by a dependent name in the form of accusative. Transitive verbs denote action directed at an object”.

Keywords: *transitivity - intransitive, objectivity-non-objectivity, category of voice, Tajik language, category, indirect addition, direct addition*

Залог как грамматическая категория глагола связан не только с морфологией, но также и с логикой, направленностью действия по отношению к носителю действия, синтаксическими категориями подлежащего и дополнения, а также с актуальным членением предложения.

Связь категории залога с морфологией проявляется в том, что каждый залог в таджикском языке обладает своей категориальной формой: Ман капитанро дида будам. (Р.Л. Стивенсон, с. 60). Ба конверт аз якчанд чояш мухри сургучӣ зада шуда буд. (хамон 40, с.49)

В первом примере «дида будам» представляет собой форму действительного залога - замони гузаштаи дур (в тадж. яз.). Во втором же примере «зада шуда буд» является формой страдательного залога в тех же временных формах. Связь данной категории с логикой заключается в том, что для уяснения сущности залоговых противопоставлений приходится иметь дело с логическими понятиями субъекта и объекта и их соотношением с грамматическими понятиями подлежащего и дополнения, что следует освещать в форме отдельной научной статьи.

Связь залога с понятиями подлежащего и дополнения проявляется в том, что при активе подлежащее выступает как исполнитель действия, выраженного глаголом-сказуемым, тогда как при пассиве подлежащее таким не является, оно, наоборот, указывает на предмет, подвергнутый воздействию извне: 1) Вай аз ин хаёлҳо даст кашида, боз ручкаро ба даст шрифт (Ф. Ниёзӣ. с.56).

Дар рӯи дастархони сап - сафед ду арақ; колбаса, панир, равғани зард, помидору бодаринги шӯр, нони булка, ду кутти консерваи моҳӣ гузошта шуда буд (Ф. Ниёзӣ 18).

В первых двух предложениях глагол «ба даст гирифт» представляют собой формы действительного залога. Они обозначают действия, исполнителями которых являются «Вай». В двух последующих предложениях словоформы «гузошта шуда буд» служат для выражения категориального значения пассива. Исполнителями этих действий не являются соответственно подлежащее и однородное подлежащее «арак, колбаса». Эти действия остались не выраженными в этих двух предложениях таджикского языка, так как они представляются здесь не актуальными. Однако в следующем предложении субъект действия присутствует: Ту аз чониби ҳамсафони бадрафторат бераҳа карда шудӣ (Э. Войнич, с.79). В данном предложении субъектом является образование «хамсафони бадрафторат», которое выступает в синтаксической функции косвенного дополнения.

Связь категории залога с теорией актуального членения предложения заключается в том, что пассив в одном случае служит для превращения агенса действия

в рему высказывания, а в другом случае он указывает на неактуальность субъекта действия, в силу чего он не упоминается в предложении, о чем свидетельствуют следующее предложение: 1) Умаров шунид, ки \bar{u} тамоман пок асту иғвогарон ба чавобгарӣ кашида хоҳанд шуд. (Х. Содик;, с. 275). 2) Аз мобайн даҳ, - понздаҳ, дақиқа нагузашта буд, ки дари кабинет аз тарафи Мансуров куфта шуд (Ф. Ниёзӣ, с. 137). Мы здесь ограничились отдельными замечаниями относительно вышеуказанных теоретических аспектов категории залога. В данной статье подробно рассмотрим проблему связи категории залога с лексико- синтаксической классификацией глаголов на переходные и непереходные в таджикском языке.

Сразу следует подчеркнуть, что в понимании и трактовке лексико- синтаксической категории переходности - непереходности нет единства взглядов. В частности, М.А. Ганшина и Н.М. Василевская считают, что и глагол «мебинам» в предложении - Ман писарчаро (уро) мебинам», и глагол «ёри мерасонам» в предложении Ман ба писарбача ёри мерасонам» являются переходными. Они обосновывают свою мысль тем, что существительное «писарча» стоит в форме общего падежа, а местоимение « \bar{U} » - в форме объектного падежа (с. 131-132).

С этим взглядом никак нельзя согласиться, так как переходность- непереходность - лексико-синтаксическая категория, а не морфологическая, куда относятся падежные формы имени существительного или местоимения. Если даже допустить связь категории переходности - непереходности с категорией падежа, отношения, существующие между глаголом «мебинам» и «ёри мерасонам» с их объектами, являются не однородными. Бывают также и случаи, когда переходный глагол требует объекта, испытывающего действие: Мамарачаб гап назада, аробаро аз роҳи калон ба тарафи чуйбор гардонд (Ф. Ниёзӣ, с. 196). Здесь нет направленности действия на объект, а есть адресованность действия определенному лицу. Поэтому никак нельзя отнести глагол типа «ёри мерасонам» к разряду переходных, так как он не обозначает действия, распространяющегося на предмет.

В учебнике таджикского языка для ВУЗов Таджикистана говорится, что на основе отношения между субъектом и объектом и отношения действия к ним все глаголы таджикского языка подразделяются на две большие группы: переходные и непереходные (с.259). Читаем далее: «Переходные глаголы в обязательном порядке требуют прямого дополнения» (с.260). В этих определениях наблюдаются две погрешности. Во-первых, переходность - непереходность несколько не связана с отношением между субъектом и объектом. Следует отметить, что между субъектом и объектом никак не может быть обнаружено непосредственного синтаксического или семантического отношения. Отношение между ними может реализоваться через действия, что находит свое выражение посредством конструкции актива и пассива, что верно подмечено в одном источнике по русскому языку: «Конструкции актива и пассива являются синтаксическими средствами выражения отношения между субъектом действием и объектом» (5, с.613). Во-вторых, немало случаев употребления переходных глаголов без прямого дополнения: Агар ҳар як колхозчизан ва духтар монанди Озода кор кунад, хонад, хононад, ин колхози пешқадами мо дар Тоҷикистон ҷои якумро мегирифт. (Х. Карим, с. 42) - Биёед, барои муваффақиятҳои ҷашни гузашта ва ояндаи Шумо нӯшем, Елена қадаҳи худро бардошта аввал бо Сафар, баъд бо Воҳидов ҷаш андохт. Ҳар се нушиданд (Ф.Ниёзӣ, с. 117).

В таджикских предложениях словоформы «хонад» и «хононад», а также «нӯшад» являются формами аориста от переходных глаголов. Однако они употреблены без комплементов, т.е. у них нет прямых дополнений. Глагол «хондан» в данном контексте употреблен в первом предложении в значении «уметь, воспринимать написанное». Что касается употребления «нушидан» без дополнения, то в данном предложении внимание говорящего сосредоточивается на самом процессе, т.е. упоминание объекта представляется не актуальным.

Такое употребление переходных глаголов характерно для таджикского языка. В таджикском языке, глаголы «хондан, навиштан» обозначают способность совершать

два эти действия. Исходя из этого, понятие переходности не подразумевает постоянного употребления глаголов такого лексико-семантического разряда с прямым дополнением.

В лингвистической литературе имеется также некоторая другая трактовка категории переходности - непереходности. О.С.Ахманова под переходностью понимает такую категорию, на основе которой выделяются глаголы с обозначением действия, распространяющегося на предмет, который является объектом этого действия. А непереходность - это категория, определяющая глагольное действие как не подразумевающее предмета, на которое это действие естественно направляется (1, с. 263,320).

Как видно из этого определения, данный автор понятие распространенности действия на предмет противопоставляет понятию ненаправленности действия на предмет. Нам представляется, что объединение этих двух вполне не соотносимых друг с другом понятий распространенности и ненаправленности действия противоречит пониманию языковой категории. В понимании О.С. Ахмановой, распространенность действия связана с понятием объекта, тогда как ненаправленность действия - с понятием предмета. В этом примере слово «одамон» (люди) обозначает предмет и выступает в синтаксической функции подлежащего. Словоформа «ба назар менамуданд» (виднелись), будучи сказуемым данного предложения, обозначает действие, направленное на предмет, несмотря на то, что эта словоформа не является формой страдательного залога. Данный пример свидетельствует о том, что, вопреки определению О.С. Ахмановой, действие может быть направленным не только на объект, но и на предмет (субъект).

Более того, указанное понимание переходности и непереходности противоречит тому положению, которое приводится в «Русской грамматике», где написано: «Переходные глаголы называют действие, которое направлено на объект, выраженный зависимым именем в форме винительного падежа. Переходные глаголы обозначают действие, направленное на объект».

У профессора О.С. Ахмановой слово «направленность» заменено словом «распространённость», под которой она понимает синтаксическое отношение действия с формами всех косвенных падежей и соответственно разделяет переходность глагола на переходность прямую и переходность косвенную. В этих терминах слова «переходность» не согласуется по своему смыслу с ее термином «распространенность действия на объект». В соответствии с ее последним термином она должна была говорить «распространенность прямая» и «распространенность косвенная», что не отражает действительное положение вещей и поэтому она вынужденно прибегла к терминам "косвенная и прямая переходность". Под «переходностью прямой» она понимает направленность действия на объект, выраженный зависимым членом в форме винительного падежа. А под «переходностью косвенной» она подразумевает тот объект, который выражается другими формами косвенных (кроме винительного) падежей. В «Русской грамматике» написано, что действия, не предполагающие объекта, выраженного формой винительного падежа, выражают непереходные глаголы, (стр.614). Из этого следует, что О.С.Ахманова переходные глаголы называет косвенно переходными, что противоречит распространенному взгляду о категории переходности - непереходности.

Кроме понятия переходности - непереходности в лингвистической литературе дается также другая лексико-синтаксическая классификация глаголов. Согласно М.Я Блоху, глагольная объектность - это способность глагола принимать любое дополнение - прямое или косвенное. Соответственно, глагольная необъектность - это невозможность употребления дополнения с глаголом. (6, с.99). В качестве примера можно привести следующие пары предложений: Собиров суп-сурх тафсида, дар чаккаю атрофи лабонаш ва нуги биниаш майда - майда донахои арақ пайдо шуданд. (Ф. Ниёзӣ, с.224). Сафар хушнудона ба чанговар ташаккур гуфту уро гусел намуд (Там же, с.293).

Глаголы «тафсид» и «пайдо шуданд» являются необъектными, так как с ними нельзя употребить любой тип дополнения. Наоборот, во-вторых примерах глаголы «ташаккур хонд» и «гусел намуд» относятся к разряду объектных глаголов, так как

глагол «ташаккур хонд» имеет при себе косвенное дополнение, а глагол «гусел кард» употреблены с прямыми дополнениями. Глагол «гусел кардан» является переходным. В таджикском примере «Чонинши командири полк ин мактубро ба шумо дод» (Ф.Ниёзӣ, с.45) словосочетание «Чонишини командир» - субъект, «мактубро» - прямой объект, «ба шумо» - адресат. Следует отметить, что в таджикском языке он устанавливает связь с действием только при помощи предлога: Мо дардамонро танх,о ба шумо мегуфтем. (Ф.Ниёзӣ, с.68). Глаголы типа хондан, ёфтан, таъкид кардан и др. являются двухактантными переходными глаголами. Они могут быть связаны с прямым объектом и субъектом: Гулбӣбӣ онх,оро таъкид кард (Ф.Ниёзӣ, с. 69). Непереходные же глаголы могут быть либо одно-, либо двухактантными: Онх,о дар сари столи дароз рӯ ба рӯ нишастанд (Ф.Ниёзӣ, с.223). В этих примерах глагол фикр кардан» является двухактантным, т.к. он, с одной стороны, связан с субъектом «ман» и, с другой стороны, действие «фикр мекунам» распространяется на объект (косвенное дополнение «дар бораи онҳо»),

К объектным глаголам относятся те, которые способны принимать любой тип дополнения - прямое и косвенное:

1) Дар ҳар сурат ту ба у мактубе навис (Э.Войнич, с.7) 2) Артур аз шукуфа боз як гулро канда гирифт (с. 149). - Ман дар бораи рисолаҳо фикр мекардам (Там же, с. 8).

В первом предложении эквивалентные глаголы «навиштан», будучи трёхактантными, связаны с подлежащими «ту» и имеют при себе два дополнения: прямое «мактуб» и косвенное «ба вай». Во втором же предложении глаголы «кандан» являются двухактантными и поэтому они связаны с субъектом «Артур» и прямым объектом «гулро». В третьем примере имеется двухактантный глагол «фикр кардан», который, с одной стороны, находится в синтаксическом отношении с субъектом «- ман» и, с другой стороны, с косвенным объектом дар бораи рисолаҳо».

Необъектные же глаголы не способны принимать никакого вида дополнения: Дар чоӣ холии нишастгоҳ як зани малламуи пусти руяш аз офтоб сурхшудаи чиддикиёфа менишаст (Фадеев А. сах-78).

Такие глаголы являются одноактантными и действие, выражаемое глаголами этого разряда, замыкается в субъекте.

Категория залога в таджикском языке тесно связана с переходными и объектными глаголами и категория залога тесно связана с переходностью - непереходностью глагола.

Таким образом, нишастан - «сидеть», шинонидан - «сажать», хобидан - спать, хобонидан - укладывать.

Нам представляется, что для номинации таких образований наилучшим термином должен быть каузативный глагол. Здесь приводим две пары примеров, в которых каузативные глаголы употреблены в формах действительного и страдательного залога: Ҳукумати вилоят дар дех,аи аз заминларза зарардида хонах,ои нав сохта дах, оиларо ба ин хонах,о кучопид, Дар арафаи соли нав дар «Кохи Рудақӣ» як чорабиниӣ калони фарҳангӣ гузаронида шуд.

Не только непереходные, но и переходные глаголы могут иметь форму каузативности и употребляться в двух залоговых формах: Мо уро фавран аз хонааш чег занонидем (Х. Карим, с. 42). Доруҳои аз хорича омада бо тезӣ ба мардуми чабрдида дастарс кунонида шуд.

Таким образом, категория залога в сопоставляемых языках тесно связана с понятиями морфологического, логического, лексического, коммуникативного и синтаксического порядков. Лексико-синтаксический аспект находит специфическое проявление в таджикском языке. Что касается таджикского языка, то для него ведущей является лексико-синтаксическая классификация глаголов на переходные и непереходные. Здесь только переходные глаголы могут употребляться в формах действительного и страдательного залога.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – 2-е изд., стер. – М: УРСС: Едиториал УРСС, 2004. – 571 с.
2. А.А. Фадеев роман «Молодая гвардия» 1-2 часть Москва, «просвещение» 1982 год, 528 стр.
3. А.А. Фадеев « Гвардияи чавон», «Маориф» Душанбе-1985 с. ч-1.456 сах перевод. Х. Ахрори.
4. Болдырев, Н.Н. Когнитивная семантика / Н.Н. Болдырев // Курс лекций по английской филологии. Тамбов: Изд-во Тамб.ун-та, 2000. -123 с.
5. Бондарко, А.В. Субъектно-предикатно-объектные ситуации / А.В. Бондарко // Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определённость/неопределённость. - СПб.: Наука, 1992. - С. 29-71.
6. Грамматикаи заб. адаб. хозирал тоҷик /Проспект/. Душанбе: Дониш, 1977.
7. Забони адабии хозираи тоҷик. Қисми 2. Душанбе. Китоби дарсӣ барои факултети филологияи мактабҳои олии. -Душанбе: Маориф, 1995. -336 с.
8. Львов, Л.А. К определению основных типов глагольных предикатов / Л.А. Львов // Семантика и функционирование английского глагола. - Горький, 1985. - С.81-89.
9. Чураев, Е. Системаи лексикаи лаҳдавии забони тоники (дар асоси маводи шеваи чанубии забони тоҷикӣ). -Дисс. барои дарёфти унвони доктори илмҳои филологӣ. -Душанбе. - 1992. -333.

НЕРӯИ СОЗАНДАИ ЧАВОНОН ДАР ТАҲКИМУ ТАКВИЯТИ ВАҲДАТИ МИЛЛӢ ВА ЯКПОРЧАГИИ КИШВАР

ДАВЛАТШОЗОДА Азиза – номзоди илмҳои педагогӣ, дотсент, сардори кафедраи забонҳои Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Восифӣ, 21, E-mail: azizadavlat@mail.ru, тел.: +(992)93 9225097

Муаллифи мақола дар бобати Ваҳдати миллӣ, нақши чавонони кишвар дар таҳкими Ваҳдати миллӣ, ғамхориҳои Пешвои миллат дар таълиму тарбияи чавонон, тарбия дар рӯҳияи ватанпарастӣ, худшиносии миллӣ, баланд бардоштани маҳорату малакаи касбӣ, тарбияи насли солиму бомаърифат, ки ояндаи Тоҷикистон аз маҳорату малакаи онҳо вобастагӣ дорад, иброи андеша менамояд. Инчунин дар бораи ғамхориҳои Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар хусуси соли 2017 эълон гардидани Соли чавонон, инкишофи ҳамачонибаи тарбиявии маънавиёту масъулиятшиносии чавонон, гуфта шудааст.

Вожаҳои асосӣ: ваҳдат, чавонон, нерӯ, ватан, миллат, истиқлолият, тарбия, ахлоқ, ватанпарастӣ, осор, таълим, дониш.

РОЛЬ МОЛОДЕЖИ В УКРЕПЛЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОГО ПРИМИРЕНИЯ И ЦЕЛОСТНОСТИ СТРАНЫ

ДАВЛАТШОЗОДА Азиза – кандидат педагогических наук, доцент, заведующий кафедрой языков Академии МВД Республики Таджикистан, г. Душанбе, ул. Восифи, 21, Email: azizadavlat@mail.ru, тел.: +(992)93 9225097

В статье автор высказывает свое мнение о национальном примирении, роли молодежи в укреплении национального единства, заботе Лидера нации в обучении и

воспитании молодежи в духе патриотизма, национального самосознания, повышения профессиональных навыков, воспитания здорового подрастающего поколения, от которых зависит будущее Таджикистана. Также в статье подчеркивается, что Основатель мира и согласия в республике, Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон объявил 2017 год – годом молодежи и это направлено на всестороннее развитие культурного воспитания молодежи.

Ключевые слова: примерения, молодежь, родина, сила, независимость, воспитание, поведение, патриотизм, знание, обучение.

ROLE OF YOUTH IN STRENGTHENING OF NATIONAL RECONCILIATION

DAVLATSHOZODA Aziza – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Languages of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, Dushanbe, Vosifi, 21, st. **E-mail:** azizadavlat@mail.ru, **mob.:** +(992)93 9225097

In the article the author expresses the opinion on national reconciliation, a role of youth in strengthening of national unity, care of the Leader of the nation in training and education of youth in the spirit of patriotism, national consciousness, increase in professional skills, education of healthy younger generation on which the future of Tajikistan depends. Also in article it is emphasized that the Founder of peace and compliance in the republic, the Leader of the nation, the President of the Republic of Tajikistan, dear Emomali Rahmon announced 2017 – The year of youth and it is aimed at all-round development of cultural education of youth.

Keyword: Reconciliations, youth, Homeland, force, independence, education, behavior, patriotism, knowledge, training.

27 - уми июни соли 1997 барои мардуми тоҷик, бахусус барои ҷавонон як санаи муқаддас, як рӯзи таърихӣ ва зиёда аз ҳама чун як воқеаи тақдирсоз дар ҳаёти мардум мавқеъ пайдо кардааст. Вақте ки ҷавониро ваҳдат ва ваҳдатро ҷавонӣ ҷило бахшад, зиндагӣ рангин мегардад ва агар ваҳдат ба панҷаи созандаю бунёдгари ҷавонон эҷод шавад, он боз ҳам зеботар мешавад. Дар ин ҷода ҷавонон пурра ҷонибдори Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳастанд, ки фармудаанд: «Мо бояд шукр гуем, ки ба чунин рӯзгори оромӣ осуда расидаем ва сулҳу субот, Ваҳдати миллиро бояд ҳамчун дастоварди азизтарини халқамон ба монанди гавҳараки чашм эҳтиёт намоем».[1] Имрӯз моро зарур аст, ки Ваҳдати миллиро таҳкиму тақвият бахшида фазои ороми сиёсии кишварро ҳамеша нигоҳ дорем ва баҳри дӯстиву ягонагӣ ва ризоияти ҷомеа кӯшиш намоем. Ин масъулият бештар ба дӯши ҷавонон аст. Пас нерӯи ҷавонро баҳри созандагиву ободкорӣ равона бояд намуд. Зеро ваҳдати миллӣ омили муҳимтарини истиқлол аст. Ҷавонон, ки як нерӯи бузургро дар ҷомеаи ташкил медиҳанд бояд дар ин ҷода бештар саҳмгузор бошанд. Нерӯи ҷавонон рӯди саршорро менамояд, агар он дуруст истифода шавад ҳаётро обод месозад. Бигзор ин рӯд аз чашмасори Ваҳдат маншаъ гирад ва бо гузашти солҳо хушкнашаванда бошад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҳар баромаду суҳанрониаш таъкид бар он менамоянд, ки дар амри хайри бозсозию ҷомеа амалӣ сохтани меъёрҳои демократӣ ва ислоҳоти иқтисодию беҳдошти сатҳи зиндагӣ ба ҷавонон бештар таъкид менамоянд. Зеро ба қавли Пешвои миллат «Ҳар як тадбире, ки дар мамлакат амали карда мешавад, мақсад аз он пеш аз ҳама беҳбудии ҳаёти шумо- ҷавонон ва ба хоҳири ояндаи неки Тоҷикистон аст».[2] Ин суҳанҳои пурмазмунӣ Пешвои миллатамон албатта пеш аз ҳама ба насли ҷавон дахл дорад ва онҳоро масъул месозад, ки на танҳо

дастовардҳои истиқлол, сулҳу салоҳ ваҳдату ягонагӣ ва якпорчагии Тоҷикистонро ҳифзу эҳтиёт кунанд, балки масъуланд, ки он ҳама корҳои неки анҷомдодаи падарони шарафмандамонро дар ҷодаи дӯстӣ, иттиҳоду ягонагӣ ва ҳамрабӣ бо халқҳои сулҳпарвару тарақихоҳи олам ҳифз намоянд. Боиси ифтихор аст, ки дар эҷоди ваҳдат дар Тоҷикистон нахустин шуда ҷавонони шарафманди мо саҳмгузор шуда буданд. Он солҳо яке аз созмонҳои бонуфузи ҷавонон Иттифоқи ҷавонони Тоҷикистон ҷавонони ташаббускору ватандӯстро дар атрофи худ муттаҳид намуда оид ба пуштибонӣ кардан аз Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷодаи истиқрори сулҳу ваҳдат ва ягонагӣ садо баланд намуда як қатор амалҳои шоистаро анҷом доданд.

Зикр кардан ба маврид аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон баробари ба даст овардани истиқлолият зарурати ташаккул ва амалӣ намудани сиёсати давлатии ҷавонро пазируфтааст. Баъди шаш моҳи соҳиб гаштан ба истиқлоли давлатӣ аз ҷониби Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гаштани қонуни асосии ҷавонон – Қонун «Дар бораи сиёсати давлати и ҷавонон» (13 март соли 1992 тасдиқ гаштааст) далели ин гуфтаҳост. Ибрози он бамаврид аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон миёни Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил яке аз аввалинҳо шуда, қонуни асосии ҷавонро қабул кардааст. Ин бори дигар собит месозад, ки кишвари азизамон Тоҷикистон дар таҳкими сиёсати давлатдорӣ ва сохтмони ҷомеаи демократии ҳуқуқбунёд ташаккули сиёсати ҷавонро яке аз самтҳои асосӣ ва стратегии фаъолият медонад.^[3] Баъди орому осоишта гаштани ҳаёти халқ, ба даст овардани ризоияти миллӣ, Ваҳдат, Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 23-юми майи соли 1997 бо намояндагони ҷавони кишвар вохӯрӣ доир менамояд ва фармони худро таҳти рақами №727 “Дар бораи баъзе тадбирҳои беҳтар намудани кор бо ҷавонон” ба имзо мерасонад. Сипас, мутобиқи он фармон қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27-уми майи соли 1997, №240 дар бораи таъсиси Кумитаи кор бо ҷавонони назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба имзо мерасад.^[4]

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни мулоқот бо ҷавонон, ки 21-уми майи соли 2005 баргузор гардида буд, таъкид намуда буданд: «Бигузор ҷавонон парчами ваҳдати миллӣ, сулҳу амнияти пойдор ва азму иродаи созандагиро бунёдкорихоро баланд афрохта, дар сафи пеши созандагони тақдирӣ Ватан қадам гузоранд!». ^[5] Бинобар ин, вазифаи аввалиндараҷаи ҷавонон ва қарзи муқаддаси ҳар як сокини кишвар аст, ки истиқлолият, сулҳу суббот, ваҳдати миллӣ, оромӣ амнияти кишварро пос дорем ва ҳимоя кунем. Худшиносу худогоҳ бошем. Рӯҳияи озодихоҳӣ, ватандӯстӣ, ватандорӣ ва ифтихори миллиро тақвият бахшем. Насли ҷавони мо бояд аз он шукргузор бошад, ки дар як кишвари соҳибистиқлол зиндагӣ, таҳсил ва кор мекунад. Ва ҳамин давлат аст, ки барои ҷавонон шароити мусоид муҳаё месозад. Ба таъкиди Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Ҷавонон бояд дарк намоянд, ки истиқлоли воқеи доштан ва соҳибдавлату соҳибватан будан барои инсон бузургтарин неъмат ва волотарин армони зиндагӣ аст». ^[6]

Нерӯи созандаву бунёдгари ҷавонон дар раванди тараққиёти ҷомеа вазифаи идома бахшидану то ҳадди комилтар мустаҳкам намудани мавқеи ислоҳоти куллии ҷомеаву давлати миллиямонро ба зима доранд. Насли ҷавон бо руҳу равони тоза ва тавоно, бо ҷаҳонбинии хосса, ақидаву ғояҳо, ахлоқу меъёрҳои ҳаёти иҷтимоиву фарҳангӣ аз имрӯз ба фардои ҷомеа бо диди фароҳи навини хеш сайқалу ороиш мебахшад ва интиқол медиҳанд. Аз ин рӯ дар тамоми гуфторҳои худ Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба насли ҷавон аз он ҷиҳат аҳамият медиҳанд, ки онҳо дар аксари ҷанбаҳои зиндагӣ моҳият ва хусусияти фардиро амиқтару хубтар ба дарк бигиранд. Ҳақ ба ҷониби Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки фармудаанд: «Ҷавонон бузургтарин нерӯи созандаву бунёдкори тамоми давру замонҳо будаанд. Онҳо воқеан як навъ пуле маҳсуб мешаванд, ки дар миёни имрӯзиёну пасовандон қарор гирифта, хомили ҷаҳонбинӣ, ақоиди ахлоқиву ғоявӣ ва шаклҳои ҳаёти иҷтимоӣ мебошанд. Маҳз ҷавонон дар аксари самтҳои

зиндагӣ моҳият ва хусусияти фардоро муайян месозанд. Вазъи иҷтимоиву тамоюлҳои ҳаёти ҷавонони имрӯза дар кадом сатҳу ҳолате бошад, фардои ҷомеа низ чунин хоҳад буд». [7] Воқеан, раванди таърихӣ марҳилаи ҳозираи ҷомеа ва дигаргуниҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ дар кишвар моро водор месозад, ки аз ҷавонон ҳамчун захираи аслии зеҳнӣ ақлонии миллат, бунёди ҳаёти боз ҳам хушбахтона истифода барем. Зеро ояндаи ҳар як миллат пеш аз ҳама ҷавонони босаводу бофарҳанг ва баору номуси он ҳастанд, ки бо фаъолияти созандаи хеш метавонанд пешрафти пурсамари ҷрмеаро таъмин намоянд.

Дар воқеъ, баҳри ба даст овардан ва минбаъд қавӣ доштани пояҳои ваҳдат муҳим аст, ки ҷавонон дорои донишу нерӯи бузурги миллӣ бошанд. Имрӯз барои дар сатҳи зарурӣ рушд кардани ҳаёти илмӣ адабии кишвар бехтарин имконот вучуд доранд. Тоҷикистон дар радифи ҷомеаи мутамаддини ҷаҳон мавқеи худро чун Ҷумҳурии соҳибистиклолу ягона ва дорои арзишҳои илмӣ маданӣ дарёфтааст. Дар хориҷи кишвар ҷавонони тоҷик таҳсили илм дошта, аз комёбиҳои бехтарини илмӣ адабии олам воқифанд.

Ваҳдат падидаи бузург аст ва хушбахт миллатест, ки онро аз ҳама гунна нокомӣ палидӣ ниғаҳ медорад. Таърих борҳо собит намудааст, ки дар арсаи ҷаҳонӣ бархе аз миллатҳо тӯли садсолаҳо дар орзуи ин неъмат бебаҳо умр ба сар бурдаанд. Хушбахтона, ин саодат миллати олитабори тоҷик нишонаи пирӯзии хираду а ндешаи комил аст.

Ривоят мекунанд, ки хирадманде панҷ писар дошт ва ба дасти онҳо яктогӣ химча медиҳаду амр мекунанд, ки шикананд. Писарҳо химчаҳоро якҷоя мекунанд, вале шикаста наметавонанд. Хирадманд мегӯяд: Дидед, фарзандонам, агар шумо аз ҳам ҷудо бошед, шикастани шумо душвор нест, вале агар муттаҳиду сарчамъ ва аҳл бошед, ҳеҷ кас наметавонад ваҳдати шуморо халалдор созад. Ваҳдат аз оила сар мешавад. Хосса дӯстии айёми наврасию ҷавонӣ мисли нақшест дар санг, ки сутурда намешавад. Бе дӯстӣ ва ҳамдигарфаҳмӣ бо наздикони худ, наметавонем ваҳдати комилро ба даст оварем. Чуноне, ки мегӯянд, ободии кишвар аз остона сар мешаваду ваҳдат аз оила. Саҳми ҷавонон барои таъмини ваҳдат бештар бояд бошад. Дӯстии онҳо ҳангоми таҳсил дар мактаб, хизмат дар артиш ва ҳамкориҳо тавлид меёбад. Аз ин хотир, минбаъд барои густариш додани дӯстӣ ваҳдат ва худшиносии миллӣ ҷаҳд бояд кунанд. Девори устувори истиқрори қасри миллатро ҷавонони бонангу номуси миллат бояд бардоранд. Аз ин лиҳоз, набояд ҷаҳонбинии ҷавонони мо маҳдуд монад, балки донишашонро ба меъёрҳои башарӣ мувофиқат кунанд.

Ваҳдат ва ризояти миллӣ омили шуқуфӣ, тараққиғ, пешрафти ҷомеа буда, дар рушду нумӯи он бештар ҷавонони болаёқат саҳмгузор буда метавонанд. Ваҳдати миллӣ барои ҳамагон асоси ифтихороти ватандорӣ, шаҳрвандӣ ва фарзанду зодаи ин сарзамини пурфайз будан аст. Ҳосили Ваҳдати миллӣ буд, ки имрӯз ҷавонони кишвар шукронаи фаро расидани рӯзҳои нек ва шароити хуби таҳсилу кор мекунанд. Айни ҳол ҷавонон аз ҷайзи Ваҳдати миллӣ имкон доранд, ки роҳи ормоҳи худро тай намуда, дар кишварҳои хориҷи Тоҷикистон барои камолоти таҳассуси худ аз ҷайзи раҳнамоӣҳои Пешвои миллат баҳравар шаванд. Духтарону писарони навоҳии кӯҳистон тибқи квотаҳои президентӣ дар макотиби олии дилхоҳи худ таҳсил намоянд. Аз дастовардҳои пешқадами илму техникаи ҷаҳони муосир истифода намуда, худро ҳамчун ҷавони ояндасозу худшинос барои ҷаҳониён муаррифи карда тавонанд.

Мо бо ин ҳама тавачҷӯҳи махсус ва дастурҳои мушаххас имрӯзҳо шохиди он мешавем, ки имрӯз ҷавонон дар партави шинохти моҳияти ваҳдати миллӣ ва дарку маърифати зарурати он барои пешрафти ҷомеа баҳри иҷрои рисолаи худ камари ҳиммат мебанданд ва пайваста бо руҳияи баланди худсозиву худшиносӣ дар пиндорҳои неку наҷиби худ фардои ҷомеаро меофаранд. Ба таъбири дигар, ин ҳама болорафтҳои фикриву маънавӣ ва идроки баланди ҷавонон, шуури пешрафтаи сиёсӣ ҳуқуқи онҳоро метавон ҳосили Ваҳдати миллӣ ва якпорчагии кишвар муаррифӣ намуд. Бо таъба ин қудратмандӣ метавон боварӣ ҳосил кард, ки ин қувваи бузургу созанда, ки аз ниҳоди ҷавонон имрӯз бо хурӯши тоҷикона берун меояд, баҳри таъмину таҳкими истиқлоли бадастомада, ваҳдати миллӣ ва ташаккули

худшиносиву худоғоҳӣ хидмат хоҳад кард. Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд: «Бузургтарин вазифаи наслҳои имрӯзаи халқи тоҷик аз он иборат аст, ки сулҳу ваҳдат, ягонагӣ ва якпорчагии Ватани азизамонро таъмин намояд». [8]

Итминони комил дорем, ки имрӯз насли ҷавони Тоҷикистонро нангу номуси ватандорӣ ҳамқадам аст. Поянда бод Ваҳдати миллии тоҷикон, ки сароғози шукӯҳмандии ҷамаҷонибаи миллати мо дар остонаи музаффариятҳои нав гардида, ҷомеаи моро тамоюлҳои ҷадиди пешрафти ҷаҳони имрӯз ворид ва мутобиқ гардонид. Парфишон бод, парчами сулҳу саодат ва иттиҳоди тоҷикон дар осмони нурборону гулборони Тоҷикистони соҳибистиклол!

АДАБИЁТ

1. Абдунабӣ Сатторзода «Арзишҳои Ваҳдати миллӣ», Душанбе-2017.
2. «Баёзи Ваҳдат», мурағтиб Али Бобоҷонов, Душанбе-2007.
3. «Ваҳдат, Давлат, Президент». Иншои Ваҳдат, ҷилди чорум. Душанбе 2007.
4. Маводҳои Конференсияи ҷумҳуриявӣ бахшида ба 10-солагии Ваҳдати миллӣ, Душанбе 2007.
5. «Қонун ва ҷомеа», аз 23.06.2016, №24. «Аз саҳои Ваҳдати миллат Ватан поянда бод». Саҳ. 12.
6. «Қонун ва ҷомеа», аз 26.06.2012, №26, саҳ. 2. «Хандаю ободии ҳар хонадон аз Ваҳдат аст».
7. Эмомалӣ Раҳмон «Ҷавонон ояндаи миллат» (Суханронӣ дар мулоқот бо ҷавонони лаёқатманди мамлакат) - Душанбе – 1998
8. Эмомалӣ Раҳмон «Ватани худро дӯст доред, ҳифз кунед ва қадр намоед» (Суханронӣ дар мулоқот бо ҷавонони кишвар) - Душанбе – 2005.

ХУСУСИЯТҲОИ ОМУЗИШИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶӢ АЗ ҶОНИБИ ДОНИШОМУЗОНИ КАЛОНСОЛ

БОБОЕВ Бахтовар Сулаймонхонович – *унвонҷӯи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А.Рӯдакӣ, ш. Кӯлоб, кӯчаи С. Сафаров, 16, тел.: +(992)918109515*

Мақола тавсифу баррасии хусусиятҳои таълиму омӯзиши забонҳои хориҷиро тавассути донишомӯзони калонсол фаро мегирад.

Ба андешаи муаллиф, таълими забони тоҷикӣ ҳамчун забони хориҷӣ ҷанбаю паҳлуҳои гуногун дорад. Дар ин робита мо таҳқиқе гузаронидем. Дар қисми таҷрибавии пажӯҳишу таҳқиқ мо донишҷӯёни донишгоҳ ва калонсолони гурӯҳҳои синну соли гуногун (аз 22 то 55 сола), ки забони тоҷикиро ҳамчун забони хориҷӣ дар курсҳои модули меомӯзанд, ҷалб кардем. Аз сабаби гуногунрангии аудиторияи мақсадноки таҳқиқ мо баъзе ҷанбаҳои умумии омӯзиши калонсолон ва омилҳоеро, ки ба раванди азхудкунии забон дар синни калонсолӣ таъсир мерасонанд, баррасӣ намуда, ҳамчунин он хусусиятҳои омӯзиши фарҳангии забониро, ки ба онҳо таъсири судманд мерасонанд, таъкид мекунем. Мафҳуми «калонсол» яхела нест. Муҳаққиқони соҳаи андрагогика категорияҳои гуногуни донишомӯзони калонсолро ҷудо мекунанд, ки аз рӯи хусусиятҳои синну сол, маълумот, хусусияти иҷтимоӣ ва ғайра равишҳои муайяни дидактикиро талаб мекунанд ва хусусиятҳои «интиқодӣ»-и ҳар як категорияро ба назар мегиранд.

Муаллиф зикр мекунад, ки назарияҳо ва усулҳои амалии таълими забони иртиботии имрӯза ба анъанаҳои гуногуни тарбиявӣ ва амсилаҳои педагогӣ асос ёфтаанд, ки дар натиҷа дар бораи маҷмуи ягона ё мувофиқашудаи расмиёти методӣ ҳарф задан мумкин нест. Метавон гуфт, ки дар марҳалаи ҳозира омӯзиши иртиботӣ бо истифода аз усулҳо ва технологияҳои тағйирёбанда амалӣ шуда, бо маҷмуи принципҳои умумии назариявӣ ё муносибатҳои педагогӣ тавсиф карда мешавад.

Андешаҳояшро ҷамъбааст карда, муаллиф хулоса мекунад, ки омӯзиши муошират бо забони мавриди ҳадаф як раванди мукамалест, ки ба ташаккули малакаҳое нигаронида шудааст, ки бо истифодаи ҳамзамон маҷмуи донишҳои забонӣ ва бо назардошти шаклҳои гуногуни муошират алоқаманд аст. Азҳуд кардани забони хориҷӣ як раванди тадриҷест, ки таҷрибаи истифодаи эҷодии забон ва истифодаи табиӣ озмоиш ва иштибоҳотро дар бар мегирад. Иштибоҳот як ҷузъи ҷудонашавандаи раванди омӯзиши забон буда, ҳадафи ниҳоии омӯзиши озодона ва аз ҷиҳати грамматикӣ дурусти гуфтор ва навиштан мебошад.

***Вожаҳои асосӣ:** хусусиятҳои забонӣ, шаклҳои гуногун, донишомӯзони калонсол, гуфтор, иштибоҳот, омӯзиши озодона, азҳудкунии забон, иртибот, муошират, ҳадаф, заюони хориҷӣ, грамматика, лексика, ташаккули малакаҳо, усулҳои амалии таълим.*

ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ УЧАЩИМИСЯ СТАРШЕГО ВОЗРАСТА

***БОБОЕВ Бахтовар Сулаймонхонович** – соискатель Кулябского государственного университета имени А.Рудаки, г. Куляб, ул. С.Сафарова, 16, тел.: +(992) 918109515*

В статье описываются и обсуждаются особенности обучения иностранным языкам через взрослых учащихся.

По мнению автора, преподавание таджикского языка как иностранного имеет много граней. В связи с этим мы провели исследование и в экспериментальной части привлекали студентов вузов и взрослых разных возрастных групп (от 22 до 55 лет), изучающих таджикский язык как иностранный на модульных курсах. В связи с разнообразием целевой аудитории исследования рассмотрены некоторые общие аспекты обучения взрослых и факторы, влияющие на процесс овладения языком в зрелом возрасте, а также выделены те особенности изучения языка, которые оказывают на них благотворное влияние. Понятие «взрослый» не то же самое. Исследователи в области андрагогики выделяют разные категории взрослых обучающихся, которые требуют определенных дидактических подходов с точки зрения возраста, образования, социальных особенностей и т. д., и учитывают «критические» характеристики каждой категории.

Автор отмечает, что теории и практические методы обучения языку общения сегодня базируются на разных образовательных традициях и педагогических моделях, вследствие чего нельзя говорить о едином или согласованном наборе методических приемов. Можно сказать, что на современном этапе изучение коммуникации осуществляется с использованием вариативных методов и технологий и характеризуется совокупностью общетеоретических положений или педагогических подходов.

Обобщая свои взгляды, автор приходит к выводу, что изучение общения на изучаемом языке представляет собой сложный процесс, направленный на выработку навыков, которые связаны с одновременным использованием комплекса лингвистических знаний и учетом разных форм общения. Изучение иностранного языка - это постепенный процесс, который включает в себя опыт творческого использования языка и естественное использование метода проб и ошибок. Ошибки - неотъемлемая часть процесса изучения языка, и конечная цель - научиться говорить и писать бегло и грамматически правильно.

***Ключевые слова:** языковые особенности, разные формы, взрослые учащиеся, речь, ошибки, свободное обучение, овладение языком, общение, общение, цель, иностранные языки, ошибки, грамматика, словарный запас, развитие навыков, практические методы обучения.*

BOBOEV Bakhtovar Sulaimonhonovich – Competitor of the Kulyab State University named after A.Rudaki, Kulyb, S.Safarov, st.16, Phone: +(992)918109515

The article describes and discusses the features of teaching foreign languages through adult learners.

According to the author, teaching Tajik as a foreign language has many facets. In this regard, we conducted a study and in the experimental part involved university students and adults of different age groups (from 22 to 55 years old) who study Tajik as a foreign language in modular courses. Due to the diversity of the target audience of the study, some general aspects of adult learning and factors influencing the process of language acquisition in adulthood are considered, and those features of language learning that have a beneficial effect on them are highlighted. The concept of "adult" is not the same. Researchers in the field of andragogy distinguish different categories of adult learners that require certain didactic approaches in terms of age, education, social characteristics, etc., and take into account the "critical" characteristics of each category.

The author notes that theories and practical methods of teaching the language of communication today are based on different educational traditions and pedagogical models, as a result of which it is impossible to talk about a single or agreed set of methodological techniques. We can say that at the present stage, the study of communication is carried out using variable methods and technologies and is characterized by a set of general theoretical provisions or pedagogical approaches.

Summarizing his views, the author comes to the conclusion that the study of communication in the target language is a complex process aimed at developing skills that are associated with the simultaneous use of a complex of linguistic knowledge and taking into account different forms of communication. Learning a foreign language is a gradual process that involves the experience of creative use of language and the natural use of trial and error. Mistakes are an integral part of the language learning process, and the ultimate goal is to learn to speak and write fluently and grammatically.

Key words: *language features, different forms, adult learners, speech, errors, free learning, language acquisition, communication, communication, purpose, foreign languages, errors, grammar, vocabulary, skill development, practical teaching methods.*

Таълими забони тоҷикӣ ҳамчун забони хориҷӣ чанбаю паҳлуҳои гуногун дорад. Дар ин робита мо таҳқиқи гузаронидем. Дар қисми таҷрибавии пажӯҳишу таҳқиқ мо донишҷӯёни донишгоҳ ва калонсолони гурӯҳҳои синну соли гуногун (аз 22 то 55 сола), ки забони тоҷикиро ҳамчун забони хориҷӣ дар курсҳои модули меомӯзанд, ҷалб кардем. Аз сабаби гуногунрангии аудиторияи мақсадноки таҳқиқ мо баъзе чанбаҳои умумии омӯзиши калонсолон ва омилҳоеро, ки ба раванди азхудкунии забон дар синни калонсолӣ таъсир мерасонанд, баррасӣ намуда, ҳамчунин он хусусиятҳои омӯзиши фарҳангии забониро, ки ба онҳо таъсири судманд мерасонанд, таъкид мекунем.

Муҳаққиқони тоҷик И.Каримова ва М.Қодирова вобаста ба масъалаҳои мушкилот дар ин робита чунин изҳори назар кардаанд: «Сарфи назар аз натиҷаҳои бадастомада, дар ин самт як қатор масъалаҳо мавҷуданд, ки инҳоянд:

-нарасидани муаллимон дар мактабҳои ақаллиятҳои миллӣ. Дар асоси ин -омодасозии иштирокчиёни муколама дар кишварҳои иштироккунанда; -кори муштарак оид ба баланд бардоштани таҳассуси омӯзгорони забони модарӣ ва адабиёт оид ба тақмили методикаи таълим дар мактабҳои таълим ба забонҳои ақаллиятҳои миллӣ;

-нашри адабиёти методӣ барои муаллимони мактабҳое, ки ба забонҳои ақаллиятҳои миллӣ таълим медиҳанд.

Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030 ба рушди ҳамгироии соҳаи маориф тақони нав бахшида, вазифаҳои ҳамкорӣҳои минбаъда, нақшаи чорабиниҳои муштарак ва омода намудани кадрҳои баландхатисос ба нафъи ҷомеаро муайян менамояд. [5,с.С.174].

Мафҳуми «калонсол» якхела нест. Муҳаққиқони соҳаи андрагогика категорияҳои гуногуни донишомӯзони калонсолро чудо мекунанд, ки аз рӯи хусусиятҳои синну сол, маълумот, хусусияти иҷтимоӣ ва ғайра равишҳои муайяни дидактикиро талаб мекунанд ва хусусиятҳои «интиқодӣ»-и ҳар як категорияро ба назар мегиранд. Азбаски барои таснифоти гурӯҳҳои синну соли донишомӯзони калонсол асоси ягонаи илмӣ вучуд надорад, ин категорияҳо хеле шартӣ чудо карда мешаванд, аксаран бо назардошти синну соли хронологӣ (шумораи солҳои зиндагӣ) ё синну соли биологӣ (маъноӣ - марҳилаҳои семантикии рушд - ҷавонӣ, камолот, пирӣ ва пиронсолӣ).

Меъёри асосии ба камол расидан дараҷаи «огоҳӣ аз ҳастии худ», пурмазмун будани мавқеъ ва нақши шахс дар ҳаёти иҷтимоӣ, қобилияти таҳлили таҷрибаи худ ва «масъулият барои кирдор» мебошад. Дар заминаи таҳсилоти давомдор, аз ҷумлаи хусусиятҳои умумӣ, ки донишомӯзони калонсолро равшантар фарқ мекунанд, муаллифон шартбандии таълимро бо сабабҳои хусусияти иҷтимоӣ, касбӣ ва вазъиятӣ, камолоти муносибати онҳо ба омӯзиши онҳо, ки дар дарки прагматикии он ифода ёфтааст, зикр мекунанд. Мақсадҳо, масъулияти шахсӣ барои натиҷаҳои таълим ва хоҳиши истифодаи онҳо дар амал шартӣ зарурӣ мебошад [5, с.40-50; 2, с.25; 1,1, с. 2; 91].

Ба андешаи муҳаққиқи машҳури рус С.И.Змеев, муҳимтарин хусусияти амсилаи андрагогии омӯзиш нақши пешбарии донишомӯз дар муайян намудани эҳтиёҷоти шахсӣ, мақсад ва параметрҳои таълим ва ташаккули ҳавасмандии шахсии ӯ мебошад, ки асосан бо имкони татбиқи барвақтии амалии донишҳои гирифташуда муайян карда мешавад, яъне малака ва маҳорат, ҳамчунин сохтмони таълим дар асоси фаъолияти якҷояи муҳассилин ва муаллимон ба эътибор гирифта мешавад. Дар амал ин маъноӣ иштироки фаъолонаи донишомӯз дар ташкил ва раванди таълимро дорад [3, С.22-24].

Муҳаққиқ В.Г.Тилетс ба назари мо, дуруст зикр мекунад, ки «мувофиқ будани низоми истифодашавандаи таълими забони хоричӣ аз ба назар гирифтани ҳам хусусиятҳои умумии психофизиологии калонсолон ва ҳам хусусиятҳои гурӯҳҳои алоҳидаи донишомӯзони синни баркамол вобаста аст» [6, с.100].

Дар муддати тӯлонӣ чунин ҳисоб мешуд, ки омӯзиши забон дар калонсолон ва махсусан дар пиронсолон хеле кам самаранок аст, ки бо бад шудани синну сол дар функцияҳои маърифатии майна алоқаманд аст. Бо вучуди ин, изҳороти зерини шубҳа гузошта шуд ва борҳо аз нав дида баромада шуд, зеро маълумотҳои неврология робитаи возеҳ байни синну соли биологии донишомӯзон ва таназзули маърифатиро муқаррар намекунанд. Масалан, паст шудани чандирияи нейронӣ яке аз омилҳои муҳимтарини неврологӣ ба ҳисоб меравад, ки имкони калонсолонро дар азхудкунии забони хоричӣ коҳиш медиҳад.

Чи хеле ки дар боло зикр гардид, раванди таълим ба он вобаста аст, ки нейронҳои майна дар зерини таъсири муҳити беруна хусусиятҳои функционалии худро тағйир меёбанд. Ин қобилият дар давраи барвақтии онтогенез равшантар зоҳир мешавад ва бо мурури синну сол коҳиш меёбад. Дар баробари ин, назарияи аллакай зикршудаи низомҳои функционалӣ на танҳо мавҷудияти неоневрогенезро дар калонсолон, балки низоми онтогенез, яъне ташаккули амалҳои нави рафторӣ ҳамчун низомҳои нави нейрофункционалӣ, ки бевосита бо равандҳои таълим алоқаманданд, баррасӣ мегардад.

Илова бар ин, шабоҳати равандҳои модификатсияи нейронҳои марбут ба омӯзиши калонсолон бо онҳое, ки марҳилаҳои аввали онтогенезро тавсиф мекунанд, ошкор ва асоснок карда шуд, ки ба олимони имкон медиҳад, ки дар бораи омӯзиш ҳамчун падидаи реактиви механизми нейрофизиологии ба равандҳои камолот хос суҳан ронанд (ба истилоҳ «ҷавонсозӣ»).

Дар баробари ин, аҳамияти таҷрибаи қаблии шахс исбот шудааст, зеро тағйир додани нейронҳо дар раванди эҷоди малакаи нав дар асоси баҳодихии таҷрибаи мавҷуда (дар ин ҳолат ҳам натиҷаи таҷрибаи қаблӣ) ба амал меояд ва раванди ба даст овардани маҳорат ва ҳуди раванд муҳим аст. Маълум аст, ки мағзи сар, ки аксар вақт бояд мушкilotи мураккабро ҳал кунад, ба паст шудани чандирияи нейронӣ камтар осебпазир аст. Баъзе муаллифон ҳатто бар ин назаранд, ки шабакаи мураккабтари синаптикии майна ба калонсолон имкон медиҳад, ки забони хоричиро нисбат ба кӯдакон муваффақона омӯзанд ва танҳо талаффуз аз ин қоида истисно аст.

Дигаргуниҳои сифатии сохтори зеҳни калонсолонро низ бояд зикр кард, ки омили ҷиддии азхудкунии муваффақонаи забони хориҷӣ дар синни калонсолӣ мебошанд: дар сохтори равандҳои тафаккур мавқеи бартаридоштаи маводи шифоҳӣ ба «умумикунӣ дар бораи он дода мешавад. Хусусияти марказии хотира ҳаҷми импринатсияи шифоҳии хотираи дарозмуддат мебошад.

Таҳқиқи психологӣ интелекти калонсолон аз афзоиши чандирии тафаккури одами баркамол ва мустақкам шудани робитаи тафаккури образнок, амалӣ ва лафзӣ мантиқӣ шаҳодат медиҳад.

Дар баробари ин бояд таъкид кард, ки ҷалби шахси калонсол ба фаъолияти таълимӣ «мутобиқати мутақобилаи шаклҳои сатҳҳои гуногун ва гетерогении тафаккурро таъмин намуда, тамоми низоми зеҳнро чандир ва мутаҳарриктар мегардонад».

Ҳамин тарик, ҳарчӣ бештар эътироф карда мешавад, ки омили асосии муваффақияти омӯзиш на он қадар синну сол, балки таҷрибаи ҳаёт ва шароити рушди маърифатии фардӣ мебошад. Аз ин лиҳоз, вижагиҳои омӯзиши забон барои калонсолон аз аҳамияти ба назар гирифтани омилҳои иҷтимоӣ, равонӣ ва биографӣ иборат аст, ки ба динамикаи омӯзиши забони хориҷӣ нисбат ба таълими донишомӯзон бештар таъсир мерасонанд ва ин таъсир метавонад гуногун бошад, ки ин вобаста ба хусусиятҳои омезиши омилҳои зикршуда дар фарди мушаххас сурат мегирад.

Таҷрибаи донишомӯзони калонсол мавҷудияти салоҳияти муайяни иҷтимоӣ ва касбӣ, камолоти эҳсосӣ, қобилияти баҳодихии интиқодӣ ва тафаккури абстрактӣ, таъмини фаҳмиши падидаҳо ва равандҳои мураккабро пешбинӣ мекунад, ки ин асосан омили самаранокии соҳаҳои нави маърифат мебошад. Илова бар ин, калонсолон дар интиҳоби навӣ таҳсил бештар мустақиланд ва одатан барои омӯзиши забони тоҷикӣ ҳадафҳои равшан доранд (зарурати касбӣ, робитаҳои шахсӣ ва иҷтимоӣ, мутолиаи адабиёт ба забони тоҷикӣ, дастрасӣ ба иттилооти марбут ба фарҳанг, таърих, муошират бо забони тоҷикӣ) - дар давраи таҷрибаомӯзӣ ва сафари корӣ ва ғайра).

Дар баробари ин, маҳз таҷрибаи қаблии омӯзандагони калонсол метавонад сабаби монетаҳои равонӣ дар вазъияти таълими забони хориҷӣ гардад. Таҷрибаи муносибатҳои шахсӣ ва ӯҳдадорӣҳои иҷтимоӣ нисбат ба кӯдакон ё наврасон гузариши камтари қабати эгоро (ғояҳо дар бораи худ) ташкил медиҳад, ки монетаи ҷиддии равонӣ мебошад, ки имкон намедиҳад, ки қушодагии дарки заруриро азхуд кардани забони хориҷӣ ба даст орад. Мақоми муайяни иҷтимоии донишҷӯи калонсол намунаҳои рафтореро муқаррар менамояд, ки ба нақши донишҷӯ муҳолифат мекунанд ва барои рафъи монетаи иртиботӣ-муоширатӣ ҳангоми кӯшиш ба забони хориҷӣ монета мешаванд. Масалан, симои иҷтимоии мутахассиси худбоварро ҳам баҳодихии мусбати субъективӣ ба амалҳои худ ва ҳам баҳои дигарон пуштибонӣ мекунад, аз ин рӯ, тарсу ҳароси хандаовар ва қобилиятнок зухур кардан аксар вақт аз хоҳиши омӯзиши муошират бо забони хориҷӣ дар он қувватноктар аст.

Илова бар ин, аз сабаби худшиносии аллақай муқарраршуда, зарурати худмуайянкунӣ тавассути забони омӯхташаванда аз ҷониби калонсолон метавонад ба таври зершиносӣ ҳамчун таҳдид ба шахсияти худ қабул карда шавад, бинобар ин, донишҷӯ ба ташаккули шахсияти худ муқовимати дохилӣ дорад ва малакаҳои наво, ки ба ҳислатҳои шахсии ӯ таъсир мерасонанд, ки ба раванди таълим таъсир накарда наметавонанд. Ба ин муносибат бархе аз муҳаққиқони дузабонӣ пешниҳод мекунанд, ки ҳифзи акцент дар калонсолон ҳангоми суҳанронӣ бо забони хориҷӣ бо хоҳиши бошуурона ё ғайришуурнокӣ барои нигоҳ доштани шахсияти онҳо шарҳ дода мешавад.

Ҳамин тарик, омилҳои, ки ба муваффақияти таълими забони хориҷӣ ба калонсолон таъсир мерасонанд, пеш аз ҳама, ҷанбаҳои шахсӣ ва интиҳоби стратегияи мувофику муносиби таълимро дар бар мегиранд, ки имкон медиҳанд ҳавасмандии донишомӯзонро дар сатҳи зарурӣ нигоҳ доранд. Нишондиҳандаи нигоҳ доштани ҳавасмандӣ қаноатмандӣ аз дараҷаи мутобиқати таълим ба ҳадафҳо ва интизорӣҳои донишҷӯён мебошад. Он чунин ҷузъҳо, аз қабилӣ навоарӣ, қолибият ва ба даст овардани натиҷаҳои дилхоҳро дар бар мегирад.

Бояд эътироф кард, ки омӯзиши забони хориҷӣ аз дигар намудҳои таълим, ки бо

табиати феноменологии забон алоқаманд аст, ки тамоми паҳлӯҳои ҳаёти иҷтимоии инсонро фаро гирифта, ҷузъи ҷудонашавандаи шахсияти ӯ мебошад, фарқ мекунад. Аммо ин на ҳама вақт аз ҷониби донишҷӯён дарк карда мешавад. Бисёре аз онҳо бар ин назаранд, ки азхудкунии забон ба омӯзиши дигар фанҳо монанд аст - тавассути ҷамъ овардани маводи далелӣ, тадричан ташаккул додани дониш дар бораи ин мавзӯ.

Аксар вақт, донишомӯзони калонсол аз озмоиш хушдорӣ мекунад ва ба услуби омӯзиши дохилӣ риоя карданро афзалтар медонанд, ҳатто агар онҳо онро бесамар меҳисобанд. Дар робита ба ин, онҳо ҳангоми омӯзиши забони хориҷӣ аксар вақт ба манфиати стратегияҳои маърифатӣ-таҳлилӣ, ки ба ташаккули як миқдори муайяни малакаҳои лексикӣ ва грамматикӣ нигаронида шудаанд, интиҳоб мекунад, ки барои ташаккули малакаҳои нутқи истеҳсоли нокифоя аст. Натиҷаи мусбии истифодаи чунин стратегияҳо азхудкунии маводи грамматикӣ ва огоҳона ислоҳ кардани иштибоҳот мебошад. Аммо онҳо ба ташаккули салоҳияти нутқ дар забони мавриди ҳадаф мусоидат намекунад, ки ҳавасмандии калонсолонро ба омӯзиш коҳиш медиҳад ва метавонад боиси ноумедӣ аз қобилияти худ гардад.

Он хусусиятҳои ташкили таълимо, ки ба фикри мо имкон медиҳанд, раванди таълими омӯзандагони калонсоли забони тоҷикиро ҳамчун забони хориҷӣ мувофиқ кунем, зикр мекунем: муҳити омӯзиши аз ҷиҳати раванӣ бароҳат, ки ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки аз мушкilotи рӯзмарра ва ўҳдадориҳои муқаррарӣ раҳо шаванд, сатҳи изтиробро коҳиш диҳанд ва тарсу ҳаросати муошират бо забони тоҷикиро рафъ кунанд; ҳамкориҳои байнишахсӣ ва ҳамкориҳои донишҷӯён, мусоидат ба ноил шудан ба натиҷае, ки донишҷӯён ҳамчун пешрафти шахсӣ ва умумӣ дар омӯзиши забон қабул мекунад, ки дар навбати худ ҳисси қаноатмандиро ба вучуд меорад ва сатҳи баланди ҳавасмандиро нигоҳ медорад; контекстҳои гуногуни мавзӯӣ ва вазъиятӣ, бо назардошти таҷриба ва манфиатҳои донишомӯзони калонсол; истифодаи усулҳои гуногуни пешниҳоди мавод, ки ба шумо имкон медиҳад, ки ба намудҳои гуногуни модалияти дарк ва роҳҳои дарк ва коркарди иттилоот таъсир расонанд; тавачҷуҳи омӯзгор ба хусусиятҳои фардии донишомӯзон ва услубҳои омӯзиши онҳо, ки ба ислоҳи "нарма"-и амсилаҳои бесамар ё пешниҳоди амсилаҳои алтернативӣ, ки ба онҳо имкон медиҳад стратегияҳои омӯзишии шахсии худро барои беҳтар азхуд кардани забони омӯхташаванда равона кунанд; муҳокима бо донишомӯзон дар бораи мақсадҳои фаъолияти таълимӣ, таҳлили самаранокии баъзе намудҳои фаъолияти таълимӣ.

Калонсолон майл доранд, ки мақсади машку тамринро фаҳманд. Ин ҳолатро барои рафъи шубҳаи эҳтимоли истифода бурдан мумкин аст, хусусан ҳангоми иҷрои вазифаҳои, ки боиси мушкilot мегарданд. Дар адабиёти оид ба таҳсилоти калонсолон амсилаи муҳаққиқ Д.Колб ба истилоҳ аксаран зикр мегардад, ки аз чор марҳила иборат аст: 1)таҷрибаи шахсӣ, ки то андозае ба омӯхташуда алоқаманд аст, 2)мушоҳида ва дарки он ва таҷрибаи шахсӣ, 3)умумикунонӣ ва концептуализатсияи назариявӣ ва 4)таҷрибаи фаъол.

Дар заминаи таҷрибаи амалии марбут ба азхудкунии ин маҳорат, ҳар як аз чор марҳила ба донишҷӯ вобаста ба психотипи ӯ ва аз ин рӯ, услуби омӯзиши афзалиятнок имконоти рушди инфиродӣ фароҳам меорад. Гузариши як давраи пурраи чормарҳила бо андӯхтани таҷрибаи амалӣ (дар марҳилаи таҷрибаи фаъол) ба охир мерасад, ки давраи навро ҳавасманд мекунад.

Таҳлили амсилаи муҳаққиқ Д.Колб ба вазифаҳои кори мо дохил карда нашудааст, вале мо зарур донистем, ки ин амсилаи эътирофшуда ва маъмули таълими салоҳиятнок барои калонсолонро ба эътибор гирем, зеро дар силсилаи таълими тавсифшуда як шабеҳиятро мушоҳида кардан мумкин аст ва бо воҳиди дидактикӣ, ки мо дар таълими забоншиносии фарҳангӣ истифода мебарем, сурат хоҳад гирифт.

Воҳиди дидактикӣ ҳамчун амсилаи даврӣ сохта шудааст, ки марҳилаҳои онро метавон бо марҳилаҳои давраи муҳаққиқ Д.Колб аз ҷиҳати методӣ муқоиса кард: 1)маводи воридотӣ ва таҷрибаи аввалини кор бо ин мавод; 2)мушоҳидаи худӣ ва фикри мулоҳизаҳо (тамошои сабтҳои видеои баромадҳои донишомӯзон, эродҳои донишҷӯён ва омӯзгор); 3)таҳлили лингвистӣ ва студия; 4)пешниҳоди такрорӣ бо назардошти донишҳои нав ва ислоҳи иштибоҳот.

Дар ҳарду амсила мафҳуми омӯзиши фаъолият, пас аз он таҳлили рефлексивӣ ва бозгашт ба амал, вале дар сатҳи нав бо назардошти концептуализатсия, ки натиҷаи инъикос аст, пешниҳод карда мешавад.

Мувозинатҳои зикршуда байни амсилаи муқарраршудаи муҳаққиқ Д.Колб ва воҳиди дидактикии низоми маорифи забоншиносии фарҳангӣ, ба назари мо, хеле нишондиҳанда буда, асоснокӣ ва мувофиқ будани интихоби методиро ба нафъи забони фарҳангӣ то андозае тасдиқ мекунад.

Дар назари аввал чунин менамояд, ки таълими забоншиносии фарҳангӣ барои омӯзиши забонҳои хориҷӣ бо нуқтаи назари умумӣ қабулшудаи омӯзиши калонсолон, ки бояд "чиддӣ" бошад, муҳолифат мекунад. Аммо пас аз муоинаи амиқ маълум мешавад, ки ин равиш ҳалли муассири мушкилоти равонии донишҷӯёни калонсолро (ташвиш, ки дар натиҷаи баҳодиҳии паст дар ин самт ба вучуд меояд, нигаронӣ нисбат ба эътибори худ, тарсу ҳарос аз зуҳури нотавонбинӣ ва ғайра) пешниҳод мекунад ва ба ниёзҳои асосии хонандаи калонсол ҷавоб медиҳад, аз ҷумла: истифодаи малакаҳои забонӣ дар ҳолатҳои муҳим, мувофиқати контекстҳо ба манфиатҳои шахсӣ, ҳисси пешрафт дар рушди нутқи шифоҳӣ ва муҳити гуворои психозмотсионалӣ дар синф. Бо дарназардошти қобилияти калонсолон барои гирифтани манфиати бештар дар муқоиса бо кӯдакон, аз вазъиятҳои омӯзишии "расмӣ" бо омӯзиши бошуурокаи грамматика ва лексика, мо чунин мешуморем, ки омӯзиши забоншиносии фарҳангӣ бо имконоти васеи амалияи иртиботии "ғайрирасмӣ" барои калонсолон самаранок аст ва як навъ «санчиш» барои омӯзиши малакаҳои муошират бо забони хориҷӣ ва рафъи тарсу монеаҳо аст.

Худи раванди омӯзиши фарҳангии забон як навъ «минтақавӣ муҳофизатӣ» аст, ки дар он шумо метавонед ҳолатҳои гуногунро "бозӣ кунед", ки дар муҳити воқеии забон метавонад мушкилоти чиддиро ба бор орад.

Омӯзиши омӯзиши унсурҳои расмӣ ва сохторӣ ва татбиқи амалии забон дар заминаи вазъиятӣ ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки аз таҷрибаи худ эҳсос кунанд, ки чӣ тавр воситаҳои муоширати ғайривербалӣ - имову ишора, ифодаи чехра ва забони бадан ба фаҳмиш ва ташвиқи шифоҳии фаъолият мусоидат мекунад. Илова бар ин, таҷрибаи мо нишон медиҳад, ки сарфи назар аз баъзе ғаразҳои ибтидоӣ, омӯзандагон майл доранд, ки ҳолияти таълими фарҳангии забонро зуд кашф кунанд, зеро он арзиши шахсии онҳоро нишон медиҳад ва ба ин васила тавачҷуҳ ва ҳавасмандиро ба омӯзиши забон бармеангезад. Паст шудани поксозии бесамар онҳоро водор мекунад, ки худро дар нақши нав санҷанд ва дурнамои онро эҳсос кунанд. Тавсеаи тадриҷии маводи забоншиносӣ ва ворид намудани масъалаҳо ва мавзӯҳои сюжетӣ, ки тавачҷуҳ ва ниёзҳои хоси донишомӯзи калонсолро ба инобат мегиранд, барои дарк кардани шахсияти ӯ дар контекст ва истифода аз воситаҳои забони омӯхташаванда хеле муфид буда метавонад. Дар лингводидактикаи муосир равиши иртиботӣ-муоширатӣ ва усулҳои дар заминаи он таҳияшуда аз ҷиҳати ноил шудан ба ҳадафи муҳимтарини омӯзиши забони хориҷӣ: ташаккули салоҳияти иртиботӣ-муоширатӣ самараноктарин ба ҳисоб меравад.

Пайдоиши равиши иртиботӣ-муоширатӣ дар солҳои 60-70-ум посух ба дарҳости иҷтимоӣ буд, ки бо сабаби ноқомии усулҳои мавҷуда дар таъмини сатҳи кофӣи дониш ва малакаҳои амалии муошират бо забони хориҷӣ бо лингводидактика рӯ ба рӯ шуд. Принсипҳои омӯзиши иртиботӣ-муоширатиро, ки аз ҳамон вақт инҷониб як қатор марҳилаҳои рушди худро тай кардаанд, аз ҷониби бисёре аз муҳаққиқони рус (Е.М.Пасов, В.П.Кузовлев, В.В.Коростелев, В.Б.Саркова, В.Г.Костомаров, О.Н.Митрофанова, И.Л.Бим ва дигарон) таҳия ва тафсир карда шудаанд, ки дар ин раванд муҳаққиқони хориҷӣ ҳам ширкат кардаанд (К.Ҷонсон, Д.Нунан, В.Литлвуд, С.Савинон, Т.Роджерс, Г.Якобс, Т.Фаррел ва ғайра).

Пешрафти концепсияи салоҳияти иртиботӣ-муоширатӣ дар таҳияи равишҳо ва барномаҳо ҳамчун вазифаи афзалиятноки методологӣ, ки ба ташаккули маҷмуи маҳорат барои иштироки пурра ва мувофиқ дар муоширати нутқ дар забони хориҷӣ баррасӣ мегардад. Ин боиси аз сохтори забон ба вазифаҳои нутқ гузаштани тамаркузи таълим гардида, дар таҳияи маводи таълимӣ принсипи функционалӣ-маъноӣ

пешбаранда гардид. Минбаъд савол дар бораи зарурати таҳлили ниёзҳои донишҷӯён ҳамчун ҷузъи муҳими ташкили таълими иртиботӣ-муоширатӣ ва муайян кардани намудҳои мушаххаси фаъолияти таълимӣ барои татбиқи равиши иртиботӣ, масалан, вазифаҳо дар асоси ҳалли мушкилоти хусусияти экстраиртиботӣ (фаъолиятҳои ба вазифаҳо асосёфта), мубодилаи нутқ, ки барои ба даст овардан ё пур кардани иттилооти ноқофӣ нигаронида шудааст (ҳолии иттилоот), вазифаҳои гурӯҳӣ ва ғ.

Назарияҳо ва усулҳои амалии таълими забони иртиботии имрӯза ба анъанаҳои гуногуни тарбиявӣ ва амсилаҳои педагогӣ асос ёфтаанд, ки дар натиҷа дар бораи маҷмуи ягона ё мувофиқашудаи расмиёти методӣ ҳарф задан мумкин нест. Метавон гуфт, ки дар марҳалаи ҳозира омӯзиши иртиботӣ бо истифода аз усулҳо ва технологияҳои тағйирёбанда амалӣ шуда, бо маҷмуи принципҳои умумии назариявӣ ё муносибатҳои педагогӣ тавсиф карда мешавад.

Ҳамин тарик, муҳаққиқ Д.Ричардс тавсифи даҳ муқаррароти асосиро пешниҳод мекунад, ки омӯзиши муосири иртиботӣ-муоширатиро тавсиф мекунад [13, с.22-23].

Қалби донишҷӯён ба муоширати мутақобила ва муоширати созанда ба омӯзиши самараноки забони хориҷӣ мусоидат мекунад. Вазифаҳо ва машқҳои муошират дарки амиқи маънои гуфтугӯи шифоҳӣ ва хаттиро таъмин намуда, репертуари воситаҳои забоншиносиро васеъ намуда, истифодаи забони мавриди ҳадафро дар муносибатҳои байнишахсӣ ташвиқ мекунад. Муносибати воқеии шахсан пурмазмун вақте ба амал меояд, ки контексти вазъият барои донишҷӯён таваҷҷуҳ дорад. Омӯзиши муошират бо забони мавриди ҳадаф як раванди мукамалест, ки ба ташаккули малакаҳои нигаронида шудааст, ки бо истифодаи ҳамзамон маҷмуи донишҳои забонӣ ва бо назардошти шаклҳои гуногуни муошират алоқаманд аст. Азҳуд кардани забони хориҷӣ як раванди тадриҷӣ, ки таҷрибаи истифодаи эҷодии забон ва истифодаи табиии озмоиш ва иштибоҳотро дар бар мегирад. Иштибоҳот як ҷузъи ҷудонашавандаи раванди омӯзиши забон буда, ҳадафи ниҳони омӯзиши озодона ва аз ҷиҳати грамматикӣ дурусти гуфтор ва навиштан мебошад.

АДАБИЁТ

1. Александров, Ю.И. Чему и как мы учимся в разных культурах [Текст]/Ю.И.Александров //Школьная библиотека. 2014. № 9/10. -С. 26- 35.
2. Анохин, К.В. Обучение и память в молекулярно-генетической перспективе/К.В.Анохин//XII Сеченовские чтения. М.: Диалог-МГУ, 1996. - С. 23-47.
3. Змеев, С.И. Технология обучения взрослых. - М.: «Академия», 2002. -С.22-24.
4. Каримова, И. Қодирова, М. Родной язык народов Таджикистана/И.Каримова, М.Қодирова//Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ,2020, № 1(29). С.172-175.
5. Некрасова, Л.М. История развития театральной педагогики в России в трудах Института художественного образования/Л.М.Некрасова//Педагогика искусства. - Электронный научный журнал учреждения российской академии образования «Институт художественного образования». - № 4, 2011.-С.40-50
6. Тылец, В.Г. Возрастно-индивидуальные особенности обучения иностранному языку (рефлексивно-психологический аспект)/В.Г.Тылец//GESJ: Education Science and Psychology 2015 | No.2(34). - С.96-101
7. Хомский, Н. Аспекты теории синтаксиса/Н.Хомский/Пер. с англ. под ред. и с предисловием В.А. Звегинцева. - М., Изд-во Моск. ун-та, 1972. - 260 с.
8. Чиркова, Е.И. Внимание, невербалика! Невербальные средства коммуникации при обучении иностранному языку/Е.И.Чиркова.-СПб.: КАРО, 2009. - 279 с.
9. Школа диалога культур: Основы программы/Под ред. В.С. Библера.-М., 2001.
10. Щепилова, А.В. Когнитивизм в лингводидактике: истоки и перспективы/А.В.Щепилова//Вестник МГПУ. Филология. Теория языка. Языковое образование. - № 1. - 2008. - С.45-55.
11. Щерба, Л.В. Преподавание иностранных языков в средней школе. Общие

вопросы методики/Л.В.Щерба/Под ред. И.В.Рахманова. - 2-е изд. - М.: Высшая школа, 1974. - 112 с.

12. Щукин, А.Н. Методика краткосрочного обучения русскому языку как иностранному/А.Н.Щукин.- М.: Русск. яз., 1984. - 126 с.

13. Richards, J., Rodgers T. Approaches and Methods in Language Teaching. - Cambridge University Press, - 2014. - 419 p.

УДК:37.013.42

СОЦИАЛЬНАЯ И БИОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА В ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ ЧЕЛОВЕКА

ДАВЛАТОВ Дилшод Разокович – кандидат педагогических наук, доцента кафедры социально – гуманитарных дисциплин филиала МГУ имени М.В. Ломоносова в городе Душанбе. E-mail: d.r.davlatov@mail.ru, тел.: +(992)918 66 73 29

ТАЙГУНШОЕВА Амалбегим Гулмамадовна – старший преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин филиала МГУ имени М.В. Ломоносова в городе Душанбе, тел.: +(992) 93 800 13 86

В статье раскрывается биосоциокультурная система человека, специфичность которой определяется сплавом природных, врождённых особенностей индивидуума и поглощённых ею в ходе становления ценности культуры, воздействия социальной среды. В то же время характер социализации прямо зависит от природных данных индивидуума: оригинальность его физической и психической организации. Автор считает, что наука не только раскрыла причины личных биологических отличий человеческих организмов, но и выявила связь этих различий с психологическими особенностями организма. Проблема в том, чтобы раскрыть диалектику соотношения, взаимодействия социального и биологического в человеке на основе раскрытие определяющего влияния друг на друга. От точности решения этого вопроса зависят методологическое направление и методы толкования смысла и цели жизни человека, специфика морфологии и функции его организма, телесного развития, формирования здоровья и иные. По мнению автора, личностные и социальные качества человека образуются исключительно под влиянием социальной среды и проявляются в социальной деятельности человека, в той роли, которую он выполняет в обществе.

Ключевые слова: физическое воспитание, социальная жизнь, функция, значение, формирование, человек, развитие, социум, индивидуум, личность, природное, организм, физиология.

МУШКИЛОТИ СОТСИОЛОГӢ ВА БИОЛОГӢ ДАР ТАРБИЯИ ЧИСМОНИИ ФАРД

ДАВЛАТОВ Дилшод Разокович – номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи фанҳои ҷамъиятӣ-гуманитарии филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М.В. Ломоносов дар шаҳри Душанбе, E-mail: d.r.davlatov@mail.ru, тел.: +(992) 918 66 73 29

ТАЙГУНШОЕВА Амалбегим Гулмамадовна – омӯзгори калони кафедраи фанҳои ҷамъиятӣ-гуманитарии филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М.В. Ломоносов дар шаҳри Душанбе, тел.: +(992) 93 800 13 86

Дар мақола соҳти биологиву сотсиологии фарҳанги шахсият, бо назардошти хусусиятҳои табиӣ, модарзодӣ, таъсири муҳити иҷтимоӣ ва ташаккули он дар ҷараёни арзишҳои фарҳангӣ ошкор карда шудааст. Дар айни замон характери иҷтимоии шахсият вобаста ба ташаккули психологӣ ва ҷисмонии ӯ ба инобат гирифта мешавад.

Муаллиф чунин мешуморад, ки илм на танҳо сабабҳои фарқи биологии шахсии организмҳои одамо ошкор кардааст, балки алокаи ин тафовутҳо бо хусусиятҳои психологии организм низ ошкор кардааст. Масъала аз он иборат аст, ки диалектикаи муносибат, таъсири мутақобилаи иҷтимоӣ ва биологии инсон дар асоси ошкор намудани таъсири муайянкунанда ба яқдигар шакл мегирад. Самти методологӣ ва усулҳои таъсири маъно ва мақсади ҳаёти инсон, хусусиятҳои морфология ва вазифаҳои бадани ӯ, инкишофи ҷисм, ташаккули саломатӣ ва ғайра аз дурустии ҳалли ин масъала вобаста аст. Ба ақидаи муаллиф, сифатҳои шахсӣ ва иҷтимоии инсон танҳо дар зери таъсири муҳити иҷтимоӣ ташаккул ёфта, дар фаъолияти иҷтимоии инсон, дар нақше, ки ӯ дар ҷомеа иҷро мекунад, зоҳир мегардад.

Вожаҳои асосӣ: тарбияи ҷисмонӣ, ҳаёти иҷтимоӣ, вазифа, маъно, ташаккул, инсонӣ, инкишоф, ҷомеа, фард, шахсият, табиат, организм, физиология.

SOCIAL AND BIOLOGICAL PROBLEM IN HUMAN PHYSICAL CULTURE

DAVLATOV Dilshod Razokovich – Candidate of Pedagogical Sciences, Acting Associate Professor of the Department of Social and Humanitarian Disciplines of the Branch of Moscow State University named after M.V. Lomonosov in Dushanbe, **E-mail:** d.r.davlatov@mail.ru, **Phone:** +(992) 918 66 73 29

TAIGUNSHOEVA Amalbegim Gulmamadovna – Senior Lecturer, Department of Social and Humanitarian Disciplines, Branch of Moscow State University named after M.V. Lomonosov in Dushanbe, **Phone:** +(992) 93 800 13 86

This article is mainly about biosociocultural system of a human, the specific of which is defined by mixture of natural and inherent features of a person and values that are consumed during the process of creation a notion of a culture, the influence of a social environment. At the same time the nature of socialization is directly dependent on an individual's inherent qualities: the uniqueness of their physical and/or mental state. Author suggests that not only science had discovered the reasons of personal biological differences, but also revealed the connection between these differences and biological traits of a human body. The problem in exploring dialecticism of relationship between social and biological aspects of a human being's body is based on discovery defining our effect on each other. Methodological direction depends on methods of interpreting the meaning and goals of a person's life, the specific morphology and their body's main functions, physical development. and the process of forming their immune system, etc. According to the author's standpoint, individual and social qualities of a human are formed exclusively under the influence of social environment and reflect themselves in a social activity and the role this person plays in society's life.

Keywords: Physical education, social life, function, meaning, forming, human, development, socium, individual, personality, inherent, body, physiology.

Человек - высшая стадия формирования нашей биологической эволюции, элемент активной природы. Биология человека изображается в виде организма, задатков, телесных физиологических структур, темперамента, динамики психических процессов, способности функционировать. Человек является творцом, энергичным участником исторического процесса развития материального производства и духовных ценностей, главным элементом общественной жизни, реализовывающий свои деяния в соответствии с нормами и ценностями социума.

Что связывает эти два исходных положения - природное и социальное?

В решении данной проблемы можно выделить две стороны: во – первых, выявление социальной обусловленности и соответственно особенности биологии человека, и во-вторых, исследование обратного процесса социально детерминированной

биологии человека на его социальную, материальную и духовную деятельность, всевозможные общественные отношения и функции[1,39-44].

Человек это биосоциокультурная система, специфичность которой определяется сплавом природных, врождённых особенностей человека и поглощённых им в ходе становления ценностей культуры, воздействия на него социальной среды. Характер социализации также зависит от природных данных индивидуума: оригинальность его физической и психической организации.

Наука не только раскрыла причины личных биологических отличий человеческих организмов, но и выявила связь этих отличий с психологическими уникальностями организма. Проблема заключается в том, чтобы раскрыть диалектику соотношения, взаимодействия социального и биологического в человеке на основе раскрытия определяющего влияния друг на друга. От точности решения данного вопроса зависит: метод толкования смысла, цели жизни человека, специфика морфологии и функции его организма, телесного развития, формирования здоровья и иные [2,18-22].

Стремление раскрыть и рассмотреть сущность человека были предприняты многими философами, психологами и педагогами. К примеру, французские учёные 18 века такие как Ш. Фурье и С. Симон заявляли довольно ценные догадки о том, что человек это продукт общества и обстановок, но сама среда интерпретировалась ими как трансформация человеческих идей, стремлений и переживаний. Получается что культ человека как сущность биологического, не признания значимости социальных отношений в обществе.

Природное начало является главным, определяющим в индивиде. Оно только материал, природное ядро для формирования человека и его отдельных качеств, свойств и способностей. Человек это не только природная (живая, биологическая) особь, даже в высшей форме своего проявления оно качественно новое, принципиально уникальное явление с характерными ему и только ему социальными качествами и свойствами.

По мнению К.Ясперского, человек как чувственное существо: «высший из животных, и как духовного - низший из ангелов, но он не животное и не ангел, хотя и родственен обеим частям своего существа; перед обоими у него есть преимущества, ибо он обладает тем, чего лишены те и другие».

Биосоциальность образует необычный мир, особую ценность, с одной стороны, способную ощущать, переживать, хотеть быть неодолимой и иметь силу необходимую для жизни. С другой – вести себя не по – животному, переживать не только за себя, но и за других, испытывать радость не только (и не сколько) от утоления чувства голода, но и отвосхитительного. Социальное возникает из природного, в нем навечно хранится новая жизнь, подаренная природой. Но это жизнь не животного, а социального существа. Социальное - это качественно новое состояние жизни и ее регуляция[3, 52-55].

Научная дифференциация анализируемых суждений позволяет справедливо осознать двуединую (именно двуединую, а не двойную) - природно – социальную, биосоциальную – основу человека.

Звено, которое связывает между собой общественную среду и организм человека является личность. Личность человеческого организма влияет на социальную основу человека. Определение «человек» является частью определения «человеческий индивид», которое объясняет человека с биологической стороны, и понятие «личность», которое проявляет его с социальной стороны. Определение «человеческий индивид» не включает в себя ничего специфически социального, оно также как определение «организм» – отражение принадлежности человека к живой природе, биологическому [4,79-83]. Личность же можно объяснить социальными, а не биологическими качествами. Она является носителем социальных функций, однако, выполняя эти функции, накладывает их на выполнение свои уникальные черты такие как: характер, воля, силу своего ума, интересы и потребности знания, ценностные ориентации и мировоззрение.

Личностные и социальные качества человека образуются исключительно под влиянием социальной среды и проявляются в социальной деятельности человека, в той роли, которую он выполняет в обществе. Также, рассматривая особенности социального и биологического взаимоотношения в человеке, необходимо отметить, что биологическая имеет в человеке субстанциональный характер. А биологическая сторона обуславливает в жизнедеятельности социальную активность личности. Вся человеческая деятельность обеспечивается метаболизмом, который имеет биологический характер. Только находясь в диалектическом единстве социального и природного, развивается человек [5,70-74]. Исходя из таких представлений о сущности единства социального и биологического можно рассмотреть проблемы образования физической культуры, как отдельного человека, так и человечества в целом. В конечном итоге, задача состоит в том, чтобы познать природные, естественные законы индивидуальной эволюции физических способностей человека, а затем в строгом соответствии с ними выработать и реализовать пути социального, также педагогического и организационного стимулирования гармоничного роста этих способностей [6,38-41]. Основная цель биологического в этом случае заключается в том, что оно образует стратегию последовательности и интенсивности тренирующих воздействий, которые обеспечивают развитие физических возможностей, а основная цель социального заключается в том, что оно обеспечивает, с одной стороны, процесс познания мудрости природы, а с другой – практическую реализацию его результатов в соответствии с запросами, возможностями, моральными и нравственными ценностями общества.

Отчаянно что социально - биологические проблемы в области физической культуры не разработаны на достаточном уровне [7,84-87]. При этом в спортивные предметы, также и социология физической культуры, еще изучены в точном понимании соотношения биологического и социального в данной сфере деятельности людей. Эволюционный подход должен стать методологической основой познания сущности феномена физической активности, дающий возможность эффективного изучения физических возможностей и резервов человеческого организма на основе познания и учета социально - биологических закономерностей его развития.

Самый важный феномен физической культуры прежде всего является то, что самым естественным образом, она объединяет социальное и биологическое в человеке [8,123-125]. Физический процесс развития каждого человека выражается в совершенствовании форм и функции организма, реализации его физических возможностей и способностей. Биологические процессы развития человека нельзя считать, что происходят изолированно от его социальных функций, и без существенного влияния общественных отношений. На развитие физического потенциала человека воздействуют природные факторы и имеет объективный характер, но его специфика заключается в том, что оно может усиливаться или ослабляться в зависимости от активности человека, который может сознательно воздействовать на этот объективный процесс [9,49-52].

Абсолютно не так давно являлось, собственно что при обосновании воздействия социальных факторов на физическое улучшение человека нередко имели в виду производственные отношения, во главе которых является труд, который выступает в качестве интенсивного влияния человека на природу. Другие социальные факторы также определяются объективным ходом деятельности общества и действительной общественной обстановкой, реагирующее на физическое развитие человека и на его подготовленность, зависит от сознания и воле каждого человека. В этом случае физическая культура является социальным фактором который целесообразно воздействует на процесс физического совершенствования человека позволяющий обеспечить направленное развитие его жизненно важных физических качеств и способностей [10,171-175].

Как вывод можно прийти к следующему: формирование личности, становление является самовыражением человеческой сущности, самореализацией, единением естественных основ социально значимых качеств, приобретаемых индивидуумом в

человеческом социуме. Развитие социализации индивидуума, в соответствии с его мировоззрением идеала общества, следование нормам нравственности, отношению к труду, физическое улучшение в значительной мере связанной с биологическими, природными задатками. Впрочем ключевую роль в составлении личности играет господствующая в обществе идеология, степень развития системы воспитания, вся совокупность общественных институтов воздействия на человека. В ряду данных воздействий спорт и физическая культура занимают важнейшее место.

ЛИТЕРАТУРА

1. Жолдак, В.И., Коротаева, Н.В. Социология физической культуры и спорта. Учебное пособие. М., 1994. – с.39-44
2. Лубышева, Л.И. Введение в социологию физической культуры и спорта (курс лекций). М., 1998. – с.18-22
3. Виноградов, П.А., Жолдак, В.И., Чебокевич, В.И. Социология физической культуры и спорта. Учебное пособие. Пенза, 1995. – с.52-55
4. Пономарев, Н.А. Основы социологии физической культуры. Л., 1976.-с.79-83
5. Харчева, В. Основы социологии. Учебник для средних специальных учебных заведений. М., 1997.- с.70-74
6. Лубышева, Л.И. 10 лекций по социологии физической культуры и спорта (курс лекций). М., 2000.-с.38-41
7. Кон, И.С. Социология личности. М., 1967-с.84-87
8. Столяров, В.И. Ценности спорта и пути его гуманизации. М., 1995-с.123-125
9. Выдрин, В.М. Теория физической культуры (Культурологический аспект): Учебное пособие. Л., 1998. – с.49-52.
10. Кун, Л. Всеобщая история физической культуры и спорта. М., 1992.-171-175
11. Матвеев, Л.П. Теория и методика физической культуры: Учебник для институтов физической культуры. М., 1991. – с.98-101

ИСТИФОДАИ ФИЛМҲОИ АНГЛИСӢ ДАР ДАРСҲОИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ

МИРЗОЕВ Шухрат Сайдахмадович – номзади илмҳои педагогӣ, омӯзгори фанни забони англисии Мактаби байналмилалӣ Президентӣ дар шаҳри Душанбе, ш. Душанбе, **E-mail:** rvmadad@mail.ru, **тел.:** +(992)98 750 53 28

ИҒБОЛОВА Зарангез Сафаралиевна – омӯзгори фанни забони англисии Мактаби байналмилалӣ Президентӣ дар шаҳри Душанбе, ш. Душанбе, **E-mail:** zigbolova@mail.ru, **тел.:** + (992)91 848 88 14

Дар мақолаи мазкур муаллифон муҳимияти истифодаи филмҳоро дар дарсҳои забони англисӣ миёни хонандагон дарҷ намуда, роҳу усулҳои истифодабарии онҳоро баён намудаанд. Тамошои филмҳо метавонанд қобилиятҳои забонамӯзии хонандагон (шунавоӣ, навишт, гуфтугӯ ва хондан)-ро сайқал дода, омӯзиши забони англисиро то рафт шавқовару ҷолиб намоянд. Дар рафти тамошои филмҳо хонандагон тарзи дуруст ва дар мавридҳои зарурӣ истифода бурдани ибораҳои феълии забони англисиро метавонанд аз худ намоянд.

Вожаҳои асосӣ: филм, шунавоӣ, гуфтор, субтитр, талаффуз, итеративӣ, ҷолиб, шитирокӣ, актриса.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АНГЛИЙСКИХ ФИЛЬМОВ
НА ЗАНЯТИЯХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

МИРЗОЕВ Шухрат Саидахмадович – кандидат педагогических наук, преподаватель английского языка Международной Президентской школы в города Душанбе, г. Душанбе, **E-mail:** rvmadad@mail.ru, **тел.:** +(992)98 750 53 28

ИГБОЛОВА Зарангез Сафаралиевна – преподаватель английского языка Международной Президентской школы в города Душанбе, г. Душанбе, **E-mail:** zigbolova@mail.ru, **тел.:** + (992)91 848 88 14

В данной статье авторы подчеркивают важность использования фильмов на уроках английского языка для школьников и объясняют, как их использовать. Они утверждают, что просмотр фильмов может улучшить языковые навыки учащихся (аудирование, письмо, разговорная речь и чтение) и сделать изучение английского языка еще более увлекательным. Во время просмотра фильмов учащиеся узнают, как правильно и при необходимости использовать английские фразы.

Ключевые слова: фильм, аудио, речь, субтитры, произношение, интерактив, интересно, участница, актриса.

USE OF ENGLISH FILMS BETWEEN HIGH SCHOOL STUDENTS IN
ENGLISH LANGUAGE CLASSES

MIRZOEV Shuhrat Saidakhmadovich – Candidate of Pedagogical Sciences, English teacher of the International Presidential School, Dushanbe, st. **E-mail:** rvmadad@mail.ru, **Phone:** +(992) 98 750 53 28

IGBOLOVA Zarangez Safaraliyeva – English teacher of International Presidential School, Dushanbe, st. **E-mail:** zigbolova@mail.ru, **Phone:** +(992) 91 848 88 14

In this article, the authors emphasize the importance of using films in English lessons for students and explain how to use them. Watching movies can improve students' language skills (listening, writing, speaking, and reading) and make learning English even more fun. While watching the movies, students will learn how to use English phrases correctly and when it is necessary.

Keywords: film, audio, speech, subtitle, pronunciation, interactive, interesting, participant, actress.

Дар тӯли даҳсолаҳои охир забони англисӣ муҳимтарин ва бартаридоштатарин забони ҷаҳон гардид. Барои омӯзандагони забон, омӯзиши забони нав метавонад як раванди мураккабе бошад, ки вақт ва кӯшиши зиёдро талаб менамояд. Омӯзгорони забони дуҷум барои дарёфти роҳи ҷолибтарин ва самараноки омӯзиши забон аз намудҳои гуногуни захираҳои маводҳои таълимӣ забони англисӣ истифода мебаранд. Яке аз беҳтарин роҳе, ки самаранок истифода карда мешавад, хавасманд кардани забонмӯзон барои рушди салоҳиятҳои забонии худ тавассути филмҳои англисӣ мебошад. Воқеан, ба самаранокии истифодаи воситаҳои ахбори омма, бахусус филмҳои англисӣ дар таълим ва омӯзиши забонҳо тавачҷӯҳи зиёд дода мешавад. Тарафдорони истифодаи ин навъи ВАО бар ин назаранд, ки филмҳо имкон медиҳанд, ки роҳҳои интерактивӣ ва ҷолиби таълим ва омӯзиши забони англисиро фароҳам оранд [12]. Дигар муҳаққиқон (Кусуманинграм ва Сарӣ) баҳс мекунанд, ки тамошои филмҳо барои омӯзиши забони англисӣ баъзе камбудҳои дорад, зеро ин филмҳо хусусиятҳои таълимӣ ва педагогӣ надоранд [10], [11]. Ба ақидаи Тафанӣ бошад, истифодаи филмҳои англисӣ

ҳамчун василаи омӯзиши забони англисӣ, бояд аз ҷониби муаллимон ташвиқ ва амалӣ карда шавад [12].

Аммо бисёре аз муҳаққиқон аз қабиле Исмоилӣ, Ли ва Ванг иддао кардаанд, ки дар истифодаи филмҳои англисӣ ҳамчун василаи рушди малакаи забонӣ як қатор бартариҳо вучуд доранд. Ин бартариҳо баланд бардоштани ҳавасмандии хонандагон, баланд бардоштани малакаи шифоҳӣ ва муоширати хонандагон инчунин рушди оғаҳии фарҳангии онҳоро дар бар мегиранд, ки ба ин васила имкон медиҳад, ки таҷрибаи бештари омӯзиши забонро фароҳам оранд.

Мутаносибан, Хошния бар он назар аст, ки истифодаи филмҳои англисӣ метавонад бо феҳристи густурдаи луғат, синтаксис ва дигар малакаи забонӣ, ки ба онҳо имкон медиҳад, то сатҳи забони англисии худро беҳтар созад, қувват бахшад [8]. Гарчанде ки барои фаҳмидани аҳамияти ҳамгирии ВАО ба синфҳои забонмӯзӣ ва таҷрибаи омӯзиши забонҳо тадқиқоти зиёд анҷом дода шуда бошад ҳам, дар бораи самаранокии тамошои филмҳо махсусан, барои мақсадҳои таълимӣ кори кам анҷом дода шудааст. Илова бар ин, ба омӯхтани дарки забонмӯзии хонандагон нисбати истифодаи филмҳо барои рушди малакаи забонӣ аҳамияти кам дода шуд. Ҳамин тариқ, ҳадафи асосии мақолаи мазкур омӯхтани ҳиссиёт ва дарки омӯзандагони забони хонандагон дар бораи чаро ва чӣ гуна бояд филмҳои англисӣ барои рушди малакаи забони англисӣ истифода шаванд, пешбинӣ шудааст.

Сараввал ҳар як филми англисӣ, ки барои дарсҳои интихоб карда мешавад, бояд аз ҷониби худи омӯзгор қаблан тамошо карда шуда, ба якҷанд паҳлуҳояш диққати махсус дода шавад:

- ба синну соли хонандагон мувофиқ бошад;
- паҳлуҳои тарбиявӣ дошта бошад;
- ҳиссиёти шаҳвонии хонандагонро бедор накунад;
- табиғотҳои терористию экстримистӣ ва динӣ дида нашавад;
- суҷаи филм саршор аз ҳисси ватандӯстию ростқавлӣ бошад.

Фикру андешаҳои ин муҳаққиқонро ба инобат гирифта, мо низ дар навбати худ баҳри дар амал тадбиқ намудану натиҷаи назаррасеро ба даст овардан, тӯли 2-моҳ бо хонандагони синфҳои 10-уми Мактаби байналмилалии Президентӣ дар шаҳри Душанбе озмоиш гузаронидем. Дар озмоиш мо 10 филми кутоҳмуддати англисии дорои субтитор бударо интихоб намудем дар дарсҳои забони англисӣ пешкаши хонандагон намудем.

Пас аз ба анҷом расидани озмоиш тариқи саволномаҳо андешаҳои хонандагон (иштирокчиён)-ро оиди бартариҳои истифодаи филмҳо дар дарсҳои забони англисӣ баҳри шавқовартар гардидани омӯзиши забон, чамъоварӣ намудем.

Тадқиқоти қаблӣ оид ба истифодаи филмҳои англисӣ нишон дод, ки филмҳоро барои беҳтар кардани забонмӯзони англисӣ самаранок истифода бурдан мумкин аст. Ба ҳамин монанд, забонмӯзон, ки дар ин тадқиқот ширкат доштанд, боварӣ доштанд, ки забони онҳо дар натиҷаи тамошои мунтазами филмҳо инкишоф ёфтааст. Натиҷабаш будани истифодаи филмҳо дар дарсҳоро қариб ҳамаи иштирокчиён қайд карданд ва аз ин рӯ, метавон инро ҳамчун усули нави таълими забони англисӣ пешниҳод кард. Ин мавзӯ аз он шаҳодат медиҳад, ки тамошои филмҳо барои омӯзиши забони англисӣ дар рушд ва тақмили забони англисии иштирокчиён нақши муҳим бозидааст. Аз ҷумла, иштирокчиён ҷаҳор малакаи асосии забонро тавсиф карданд, ки дар натиҷаи тамошои филмҳо инкишоф меёбанд. Ин ҷаҳор малакаи забонӣ иборат аз: гуфтугӯ, гӯш кардан, талаффуз ва азхудкунии луғат мебошанд.

Аввалан, суҳанронӣ ва гӯш кардан аз ҷониби иштирокчиён ҳамчун намунаи рушди забони онҳо ногустанӣ буд. Аксарияти иштирокчиён боварӣ доранд, ки тамошои филмҳо ба онҳо имкон медиҳад, ки малакаи гуфтор ва гӯш кардани худро тақмил диҳанд. Тавре ки як донишомӯз қайд кард, "Азбаски ман муддати тӯлонӣ филм тамошо мекунам, забони англисии ман воқеан дар гуфтугӯ ва гӯш кардан беҳтар шуд." Як иштирокчии дигар қайд кард: "Ман ҳис мекунам, ки пас аз тамошо кардани филмҳо, қобилияти гуфтугӯ ва гӯш кардани ман воқеан беҳтар шудааст."

Дуюм, талаффуз як маҳорати дигари забон аст, ки аз ҷониби иштирокчиён ҳангоми тавсифи таҷрибаи худ дар бораи истифодаи филмҳо ҳамчун асбоби омӯзиш

пайваста зикр шудааст. Масалан, як иштирокчӣ изҳор дошт: «Ман филмҳо тамошо мекунам, то тавонам якчанд луғати нав ва талаффузи онҳоро аз худ кунам. Ин ба ман барои бехтар кардани талаффузи худам кӯмак мекунад.» Иштирокчии дигар саҳт эҳсос кард, ки филмҳо муҳимтарин манбаи амалияи талаффузи ӯ мебошанд: Ба ғайр аз фароғат, ман одатан барои бехтар кардани талаффузи худ филмҳо тамошо мекунам. Ман як роҳи воқеан судманди машқ кардани суҳанронии худ ва муҳимтар аз ҳама малакаҳои талаффузи худро пайдо кардам. Ман актёрҳо ва актрисаҳоро гӯш мекунам, ки калимаҳоро талаффуз мекунанд ва сипас ду-се маротиба бо овози баланд ҳарф мезанам. Бо сабаби истифодаи ин усул талаффузи ман хеле бехтар шудааст.

Сеюм, иштирокчиён барои пайвастан байни тамошои филмҳо ва ба даст овардани луғати бештар майл доштанд, ки инро як иштирокчӣ тасдиқ мекунад, ки гуфт: «Тамошои филмҳо мунтазам ба ман имкон медиҳад, ки калимаҳои зиёдеро донам, ки дар дарсҳо имкони омӯхтан надоштам. Дар филмҳо ин калимаҳоро одамони воқеӣ истифода мекарданд. Ман дидам, ки ин калимаҳо чӣ гуна бояд истифода шаванд.» Иштирокчиён боварӣ доранд, ки тамошои филмҳо ба онҳо кӯмак мекунад, ки захираи луғавии худро афзоиш диҳад, ки як чанбаи муҳими омӯзиши забон аст. Ҷолиб он аст, ки як иштирокчӣ филмҳоро "кони тиллои луғат" тавсиф кардааст, ки калимаҳои зиёдеро дар бар мегирад, ки аз онҳо омӯхта метавонад. Ин иштирокчӣ қайд кард: «Филмҳо манбаи омӯзиши забони англисии ман мебошанд. Ҳар дафъае, ки ман филм тамошо мекунам, калимаҳои наvero меомӯзам, ки баъдтар истифода бурда метавонам. Ман боварӣ дорам, ки филмҳо як кони тилло мебошанд, ки калимаҳои зиёде доранд, ки мо метавонем дар ҳаёти ҳаррӯза истифода кунем. Ман инчунин фикр мекунам, ки филмҳо бояд дар ҳама дарсҳои забони англисӣ истифода шаванд. Онҳо ҳақиқӣ ва пур аз калимаҳои нав мебошанд». Таъҷҷубовар аст, ки баъзе иштирокчиён боварӣ доштанд, ки тамошои филмҳо ба онҳо тавассути хондани субтитрҳо на танҳо малакаҳои шифохӣ, балки хаттии онҳоро низ бехтар мекунад, тавре ки яке аз иштирокчиён шарҳ дод, "Тамошои филмҳо на танҳо суҳан ва гӯш кардани манро бо забони англисӣ бехтар мекунад, балки навиштани ман низ ба таври назаррас бехтар шудааст. Вақте ки ман ба субтитрҳое, ки дар филмҳо буданд, тамошо мекардам, навиштанам инкишоф ёфт." Хондани ин субтитрҳо ба ман имкон дод, ки имлои бисёр калимаҳоро донам. Инчунин, хондани субтитрҳо ба ман имкон дод, ки сохтори ҷумларо донам. Дар маҷмӯъ, қариб ҳамаи иштирокчиён ба ақидае буданд, ки тамошои филмҳо боиси рушди забони онҳо шудааст.

Иштирокчиён гузориш доданд, ки малакаҳои гуногуни забонии онҳо, аз қабилӣ гуфтор, гӯш кардан, азхудкунии луғат ва навиштан ба шарофати тамошои филмҳои англисӣ бехтар шудаанд.

Аз гуфтаи хонандагон бар меояд, ки истифодаи филмҳо дар дарсҳои забони англисӣ манфиатбахш буда, омӯзгор метавонанд баҳри шавқовартар бурдани дарсҳои худ аз ин метод баръало истифода кунанд.

АДАБИЁТ

1. Браун, Ҷ. Д. //Принсипҳои омӯзиш ва таълими забон. Таҳсилоти пиронсолон// с2000.
2. Кук, В. //Омӯзиши забони дуҷум ва омӯзиши забон// с2016.
3. Кристал, Д. // Забони англисӣ ҳамчун забони ҷаҳонӣ // Кембрич, Британияи Кабир: Матбуоти Донишгоҳи Кембрич. с2012.
4. Гилакҷонӣ, А. П. //Аҳамияти талаффуз дар таълими забони англисӣ.// Омӯзиши забони англисӣ, 5(4), саҳ 96-107, с2012.
5. Гилмор, А. //Маводҳои аслии ва аслият дар омӯзиши забонҳои хоричӣ.// Маҷалаи Таълими забон, 40(2), саҳ 97-118, с 2007.
6. Гуо, С. //Истифодаи маводи аслии барои хониши васеъ баҳри пешбурди маҳорати забони англисӣ.// Омӯзиши забони англисӣ, 5(8), саҳ 196-206, с2012.
7. Исмоили, М. // Самаранокии истифодаи филмҳо дар синфи EFL // Тадқиқоте, ки дар Аврупои Ҷанубу Шарқӣ гузаронида шудааст. Маҷаллаи академии таҳқиқоти байнисоҳавӣ, 2(4), саҳ 121-132, с2013.

8. Хошният, А. С., Давлатободӣ Ҳ. Р. // Истифодаи метафораҳои концептуалӣ дар филмҳои Дисней барои таълими забони англисӣ, ибораҳои идиомавӣ барои омӯзандагони ҷавони EFL. // Процессия-ичтимоӣ ва рафтор, 98 (1), саҳ 999-1008, с2014.

9. Кинг, Ҷ. // Истифодаи филмҳои бадеии DVD дар синфҳои EFL. // Омӯзиши забони компютерӣ, 15 (5), саҳ 509-523, с2002.

10. Кусуманинграм, М. // Истифодаи филми англисӣ ҳамчун стратегияи ҷолиб барои таълими хонандагони синфҳои болоии забони англисӣ ҳамчун забони хоричӣ. // Маҷаллаи LLT: Маҷалла оид ба забон ва таълими забон, 18(1), саҳ 11-18, с2016.

11. Сари, А. ва Суганди Б. // Таълими забони англисӣ тавассути филми англисӣ. // Маҷаллаи Таълими забони англисӣ. 2(2), саҳ 10-15, с2015.

12. Тафанӣ, В. // Омӯзиши забони англисӣ тавассути васоити ахбори омма. // Маҷалаи-Acta Didactica Napocensia, 2(1), саҳ 81-95, с2009.

ИНКЛЮЗИВНЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ ДЛЯ ЕСТЕСТВЕННОНАУЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

БОБИЗОДА Гулоқодир Муккамал – академик Академии образования Таджикистана, доктор биологических наук, доктор фармацевтических наук, профессор, г. Душанбе, ул. Айни, 126, **E-mail:** bobievgm@mail.ru, **тел.:** + (992) 00 977 03 60

ФАЙЗУЛЛОЕВА Зухро Махмудҷонова - преподаватель химии Военного лицея Министерства обороны имени генерал-майора Тошмухаммадова М.Д., г. Душанбе, ул. Восе, 123, **тел.:** + (992) 90 699 43 93

В этой статье мы предлагаем краткий обзор педагогических и теоретических подходов, используемых в образовании и естественнонаучном образовании, которые мы сгруппировали как инклюзивную педагогику. Хотя это и не исчерпывающий список, эти педагогические приемы чаще используются в исследованиях в области образования и имеют общие черты, но в некоторых отношениях различаются. Все вместе они способствуют тому, чтобы сделать преподавание и изучение естественных наук более инклюзивным для более широкого круга учащихся, таких как учащиеся из разных культурных, языковых и социальных слоев, а также учащиеся с физическими особенностями и способностями к обучению, которые традиционно были маргинализированы в изучении естественных наук. Кроме того, эти инклюзивные педагогические методы направлены на уменьшение образовательного неравенства и повышение уровня академической строгости и доступности для всех учащихся. Наконец, мы обсуждаем, как эти инклюзивные педагогические подходы могут быть расширены для решения проблем, связанных с реформами естественнонаучного образования.

Ключевые слова: инклюзивная педагогика, идентичность, грамотность, культура, сообщество, язык.

МУНОСИБАТҶОИ ПЕДАГОГИИ ФАРОГИР БАРОИ ТАЪЛИМИ ИЛМИ ТАБИАТШИНОСӢ

БОБИЗОДА Гулоқодир Муккамал – академики Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои биологӣ, доктори илмҳои фармaceutӣ, профессор, шаҳри Душанбе, кӯчаи Айни, 126, **E-mail:** bobievgm@mail.ru, **тел.:** + (992) 00 977 03 60

ФАЙЗУЛЛОЕВА Зухро Махмудҷонова – омӯзгори фанни химияи Литсейи ҳарбии Вазорати mudofia ба номи генерал-майор Тошмухаммадов М.Д., шаҳри Душанбе, кӯчаи Восе, 123, **тел.:** + (992) 90 699 43 93

Дар ин мақола мо шарҳи мухтасари равишҳои педагогӣ ва назариявии дар соҳаи маориф ва илм истифодашавандаро пешниҳод менамоем, ки онҳоро ҳамчун педагогикаи фарогир гурӯҳбандӣ кардаем. Ҳарчанд рӯйхати мукамал набошад ҳам, ин усулҳои педагогӣ бештар дар таҳқиқоти маориф истифода мешаванд, вале дар баъзе ҷиҳатҳо аз ҳамдигар фарқ мекунад. Яқоя онҳо барои фарогир гардонидани таълим ва омӯзиши илм барои доираи васеътари донишомӯзон, аз нигоҳи мухталифи фарҳангӣ, забонӣ ва иҷтимоӣ, инчунин донишҷӯёни дорои қобилиятҳои ҷисмонӣ ва омӯзишӣ, ки одатан дар омӯзиш дар канор мондаанд, сахм мегузоранд. Илова бар ин, ин таҷрибаҳои педагогии фарогир барои коҳиш додани нобаробарӣ дар таълим ва баланд бардоштани сатҳи саҳтгирии таълимӣ ва дастрасии ҳамаи донишҷӯён равона шудаанд. Ниҳоят, мо муҳокима мекунем, ки чӣ гуна ин равишҳои педагогии фарогирро барои ҳалли мушкилоте, ки ислоҳоти соҳаи маориф ба миён мегузорад, васеъ кардан мумкин аст.

Вожаҳои асосӣ: педагогикаи фарогир, шахсият, дониш, фарҳанг, ҷома, забон.

INCLUSIVE PEDAGOGICAL APPROACHES FOR SCIENCE EDUCATION

BOBIZODA Gulomqodir Mukkamal – Academician of the Academy of Education of Tajikistan, Doctor of biological and pharmaceutical sciences, professor, Dushanbe, Ayni Str. 126, E-mail: bobievgn@mail.ru, **Phone:** +(992) 00 977 03 60

FAYZULLOYEVA Zukhro Makhmudjonovna – teacher of chemistry at the Military Lyceum of the Ministry of Defense named after Major General Tashmukhammadov M.D., Dushanbe, st. Vose, 123, **Phone:** + (992) 90 699 43 93

In this article, we offer a brief overview of the pedagogical and theoretical approaches used in education and science education, which we have grouped as inclusive pedagogy. Although not an exhaustive list, these pedagogical techniques are more commonly used in education research and share commonalities but differ in some respects. Together they contribute to making science teaching and learning more inclusive for a wider range of learners, such as learners from different cultural, linguistic and social backgrounds, as well as learners with physical and learning abilities who have traditionally been marginalized in learning. natural sciences. In addition, these inclusive pedagogical practices aim to reduce educational disparities and increase the level of academic rigor and accessibility for all students. Finally, we discuss how these inclusive pedagogical approaches can be extended to address the challenges posed by science education reforms.

Key words: *inclusive pedagogy, identity, literacy, culture, community, language.*

Инклюзия — это философия, основанная на социальной справедливости, которая выступает за равный доступ к образовательным возможностям для всех учащихся, независимо от различий. Инклюзивное образование как широкая область включает в себя учащихся из самых разных слоев общества и способностей, которые учатся вместе со своими сверстниками в школьных условиях, которые адаптировали и изменили способ своей работы, чтобы удовлетворить потребности всех учащихся. Исторически сложилось так, что инклюзия была ориентирована на учащихся с ограниченными возможностями, чтобы их образование проходило в среде с наименьшими ограничениями. Со временем термин инклюзивность изменился по смыслу и предназначению, чтобы обратиться к более широкому применению образовательных возможностей для всех учащихся. Современный или более широкий взгляд на инклюзивное образование, описание, предложенное Лиасидоу [1], очень подходит для рассмотрения естественнонаучного образования.

Инклюзия неразрывно связана с принципами равенства и социальной справедливости как в образовательной, так и в социальной сферах [2].

Сли [3] заявил, что для того, чтобы инклюзия соответствовала его целям социальной справедливости, «инклюзивные школьные культуры требуют

фундаментальных изменений в образовательном мышлении о детях, учебной программе, педагогике и школьной организации». Следовательно, чтобы придерживаться философии инклюзивности и использовать инклюзивную педагогику, научное образование как область должно измениться, что потребует институциональных и структурных изменений на многих уровнях.

Таким образом, педагогические подходы объединенные общей инклюзивной педагогией, включают категории язык, грамотность и сообщество (культурная конгруэнтность, фонды знаний, третье пространство, и культурно-поддерживающая педагогика). Эти инклюзивные педагогические приемы могут инициировать разговор о социальной справедливости учащихся из различных культурных, экономических, этнических, языковых, расовых и религиозных слоев. Обсуждаются описания, определения и примеры исследований в области естественнонаучного образования и других областей содержания.

Язык, грамотность и сообщество

В следующем наборе инклюзивной педагогики язык представлен как центральная часть преподавания и обучения для учащихся разного происхождения. Эти инклюзивные педагогические методы по-прежнему сосредоточены на культурном разнообразии и самобытности; теперь эти области связаны с важностью домашних, школьных и общественных связей посредством развития языка и обучения.

Культурно-конгруэнтная инструкция

Культурно конгруэнтные образовательные практики включают в себя черты домашней культуры учащихся, но не приводят к деятельности и среде, идентичным домашним. Парсонс, Трэвис и Симпсон [4] определили обучение, соответствующее культуре, как обучение, которое «устраняет несоответствие между институциональными нормами и ценностями и нормами и ценностями домов и сообществ этнических меньшинств». Целью культурно-конгруэнтного обучения является внедрение в школах и классах домашней и общественной культуры детей.

Культурная конгруэнтность может служить для учителей и учеников средством общения и понимания друг друга в классе естественных наук. Чтобы лучше соответствовать потребностям естественнонаучного образования необходимо обеспечить этап, который пересекает науку и грамотность. В результате согласованность обучения приводит к «развитию языка и изучению естественных наук». Пересечение требует, чтобы учителя ценили как природу науки, так и культурный и языковой опыт учащихся. Поэтому учителя должны способствовать формированию языка посредством культурного, лингвистического и научного опыта.

Недавние исследования выявили способы, с помощью которых можно развивать культуру и язык в классе естественных наук. Palinscar, Symons, and Schleppegrell [5] работали с 26 учителями и 12 тренерами/учителями ресурсов, помогая двуязычным арабским американским детям в классах со 2 по 5. Поскольку большинство из них классифицируются как изучающие английский язык, исследователи исследовали, как функциональный грамматический анализ может помочь школьников по естественнонаучной грамотности. Используя оценивание до и после письма, дети увеличили диапазон своих идей и объяснений, а также написали и узнали из научных текстов.

Общественные и культурные сети

Дальнейшая работа в области научного образования расширила это понятие науки и грамотности, включив в него соответствие между классной комнатой, домом и культурными практиками сообщества (например, коммунизм). Такая конгруэнтность часто изменяет контекст или среду в классе, чтобы уменьшить когнитивную нагрузку, которую учащиеся должны заниматься наукой. Культурные практики сообщества можно рассматривать как развитие сетей людей, поддерживающих успех цветных студентов в науке. Например, у цветных студентов сложились фиктивные родственные отношения, чтобы поддержать свою стойкость, настойчивость и успехи в физике в колледже [6]. Именно их поддержка, мотивация, забота и доверие позволили учащимся завязать дружеские отношения и служить образцом для подражания в достижении

успехов в физике. В своих отношениях студенты говорили о физике, которая распространялась не только на классную комнату в колледже, но и на их личную жизнь.

Парсонс и др. [4] провели исследование с использованием Black Cultural Ethos (ВСЕ) в качестве подхода к контексту обучения учащихся восьмого класса. В частности, афроамериканские студенты добились более высоких результатов в культурно соответствующих контекстах, которые соответствовали их предпочтениям. Кроме того, когда ВСЕ рассматривался как «репертуар практик, приобретенных в результате длительного участия в культурном сообществе», афроамериканские и евроамериканские студенты отдавали предпочтение ВСЕ, когда условия обучения использовали коммунизм, воодушевление и движение в учебной среде класса.

Таким образом, работа в области естественнонаучного и математического образования, основанная на культурной конгруэнтности, имеет в своей основе богатые лингвистические стили, происходящие из сильных реляционных и культурных сообществ, которые следует использовать для создания значимой учебной среды в классе. Культурная конгруэнтность включает в себя гибкие условия обучения в классе, которые позволяют сотрудничать и предъявлять высокие требования к обучению посредством языка.

Фонды знаний

Вторая область, которая фокусируется на языке, грамотности и сообществе, — это фонды знаний.

Фонды знаний возникли в результате качественной работы преподавателей и исследователей в сотрудничестве с семьями студентов, живущих на границе США и Мексики. Фонды знаний представляют собой ценное понимание, навыки и инструменты, которые учащиеся сохраняют как часть своей идентичности. Фонды знаний являются «отдельным аспектом более широкого, многомерного исследовательского проекта: учителя как соисследователи используют качественные методы для изучения домашних знаний и опираются на эти знания для развития педагогики участия». У семей есть запасы знаний из повседневной жизни, таких как ремонт автомобилей, работа в бизнесе или строительство домов, на которые не обращают внимания учителя и школьное сообщество. Таким образом, фонды знаний объясняются на пересечении бытовых знаний и знаний в классе, которые могут быть использованы в качестве ценных ресурсов в классе. Учителя можно рассматривать как способ, с помощью которого можно установить «стратегические связи» между внешним миром и классом. Роль учителя состоит в том, чтобы запрашивать и использовать знания учащихся в классе.

Например, результаты, о которых сообщили Бартон и Тан [7], подчеркнули использование фондов знаний и дискурса, которые учитель поддерживал в своем классе естественных наук. Бартон и Тан провели дизайнерский эксперимент в городской средней школе с низким доходом, в классе шестого класса. Они хотели поддержать учителя естественных наук во внедрении педагогических практик, поддерживающих повседневные знания учащихся. При проведении исследования исследователи отметили, как учащиеся взаимодействовали с учебной программой по еде и питанию, и определили различные фонды знаний и дискурса, которые учащиеся принесли в класс. Исследователи предложили фонды потоков знаний и то, как они способствовали созданию гибридных пространств в школьной науке. В фондах нитей знаний учитывались семейные и этнические традиции, фонды приготовления и обмена едой; общественные фонды и фонды культуры сверстников, такие как солидарность, мода и телевидение. Бартон и Тан также обнаружили, что учащиеся участвовали больше, когда учитель активно выявлял различные фонды знаний учащихся. У студентов появились новые способы заниматься наукой, которые способствовали академическим достижениям и инклюзивности. Например, исследователи увидели, как одна ученица, которая ранее не была занята, и один учащийся мужского пола, который регулярно попадал в неприятности из-за плохого поведения или невыполнения заданий, были участниками в классе благодаря активному участию в мероприятиях и дискуссиях, когда фонды знаний делились в классе. класс.

В этнографическом исследовании Уилсон-Лопес, Мехиа, Хасбун и Касун [8] изучили взаимосвязь между инженерными культурными практиками и фондами знаний, обнаруженными в семейных, общественных и рекреационных условиях латиноамериканских подростков. Используя процессы инженерного проектирования, семь групп латиноамериканской молодежи определили и решили проблемы в своих сообществах. Исследователи обнаружили, что повседневные навыки и знания молодежи из семейной, общественной и развлекательной среды согласуются с системным мышлением, рассуждениями, производством и обработкой знаний, инструментами общения и построения, научными и математическими знаниями и командной работой. В качестве примера фонда знаний, связанных с рекреационной деятельностью, молодежь приводила просмотр и чтение популярных телевизионных шоу и книг, которые давали им представление о инженерных практиках. Студенты выполнили проект инженерного проектирования, чтобы ответить на вопрос и озабоченность одной из своих одноклассниц Софии, заключавшейся в том, чтобы перепроектировать вольтер для ее чихуахуа. Авторы заявили, что «участники обладали запасами знаний, которые имели отношение к процессам инженерного проектирования, совокупностью знаний, навыков и склада ума. Находясь в своих домах, сообществах и местах отдыха, участники решали сложные проблемы реального мира». Чтобы запросить у студентов средства знаний для инженерного дела, учительница провела опрос среди своих учеников. Информация, полученная из опросов интересов студентов, помогла активно подключить и позиционировать накопленные студентами знания и опыт в области инженерии.

Учитель в сообществе

Кроме того, фонды знаний встроены в социальную сеть, в которой близкие родственники и друзья выступают в роли «учителя». Роль учителя как части семьи и роль ученика как части образовательного сообщества не уникальны в различных сообществах и домохозяйствах. По этой причине в качестве модели преподавания и обучения следует использовать систему семья-учитель и ученик-учитель. В этих отношениях должен быть элемент доверия между учителем и учениками. Например, Упадхуа [9] провел исследование с белым учителем начальных классов в условиях городской школы. Учитель вместе со студентами, которые приносят различные знания из своего жизненного опыта, интегрировали свой жизненный опыт и опыт своих учеников в свое преподавание. Во время обсуждения в классе продуктов питания в рамках учебной программы, использованной в исследовании, Упадхьяй рассказала, как учительница рассказала о том, что она слышала по радио о детском питании, и как «ученые-диетологи» обнаружили, почему определенные виды детского питания могут не подходить для детей, хорошо кормить детей до определенного возраста. Она также рассказала о своем собственном опыте общения с детьми и о том, как она их воспитывала. Интегрируя ее жизненный опыт, ученики открылись и стали больше участвовать в уроках науки и начали делиться аспектами своей жизни. Студенты прокомментировали исследователю, что им понравилась возможность «поделиться своими идеями, опытом и знаниями в классе, потому что это заставило их чувствовать себя вовлеченными».

Учителя должны ознакомиться с сообществами и их взглядами на науку, а также включить свои знания и ресурсы в изучение науки. У учителей также есть фонды знаний сообщества для обучения. Например, Голдстон и Николс [10] использовали фоторассказы, чтобы заново собрать воспоминания о сообществе и культурных референтах от чернокожих учителей средней школы на юге. Учителя использовали эту информацию, чтобы вызвать фонды знаний и повысить культурную значимость преподавания естественных наук для своих учеников. Все учителя выросли в местных южных сообществах и использовали свои знания о своих сообществах и свой опыт для изучения культурных референтов и установления связей со своими учениками для учебных лесов. Одним из примеров было использование традиций черной грамотности, таких как устные выступления и язык участия Черной церкви, с языком науки. Оба типа дискурса использовались и уважались в классе естественных наук.

Недавно в литературе Боргердинг [11] отметил успешную интеграцию местных фондов знаний в отдел эволюционной биологии в сельской средней школе. В классе учитель естествознания смог построить доверительные отношения со студентами, оценивая их знания, обсуждая сложные научные концепции, представленные в разделе «Эволюция». Учитель почитал местные «сельские» фонды знаний как местные знания о природе и относился к религиозным знаниям учащихся как к форме местного опыта, когда они изучали эволюцию и другие связанные с ней концепции. В частности, студенты уважали кажущуюся нейтральность учителя, чувствительность к множеству позиций, явное внимание к религии и идеям эволюции, а также прозрачность целей обучения эволюции. Исследователь рассказал об уровне доверия и взаимопонимания, которые учитель установил со студентами до того, как преподавал блок эволюции. Зная, что учащимся придется сталкиваться с очень разными мировоззрениями, студенты высоко оценили справедливый и заботливый подход своего учителя к чувствительным религиозным вопросам и содержанию науки в учебном модуле.

Фонды знаний в разных контекстах

Общий обзор литературы показал фонды исследований знаний в разных предметных областях и в разных контекстах. Например, Дабах и Фонс [12] выступали за признание транснациональных фондов знаний молодежи иммигрантов и за то, как учитель социальных наук средней школы создал пространство для одного пакистанского ученика, который вернулся в свою страну происхождения. Имея более широкое представление о построении гражданственности для транснационального опыта студентов-иммигрантов, учитель поддержал более инклюзивную учебную среду и общество для своих учеников.

Во-вторых, в ходе тематического исследования во Вьетнаме как международные, так и местные исследователи выдвинули на передний план местные фонды знаний через партнерство учителей и родителей и бросили вызов убеждениям и предположениям учителей о семьях, их происхождении и знаниях [13]. Учителя смогли построить больше взаимных отношений и лучше понять существующие фонды знаний, которыми владеют семьи и сообщества, чем это было известно ранее.

Наконец, Хогг [14] отметил несправедливый школьный опыт для учащихся маори и пасифика в Новой Зеландии. Применяя фонды знаний в средней школе Новой Зеландии, учителя, учащиеся и родители приняли участие в исследовании, и все они узнали, как использовать фонды знаний для поддержки академического обучения и достижений, о чем сообщили все участники.

Третье пространство

Третья инклюзивная педагогика, которую мы вводим для языка, грамотности и сообщества, — это третье пространство. Благодаря слиянию семьи, дома и сообщества со школой фонды знаний учащихся часто используются для создания третьего пространства; другими словами, фонды знаний и третье пространство часто говорят вместе. Мойе, Цехановски, Крамер, Эллис, Каррильо и Коллазо [15] объяснили, что их работы основаны на критических и социальных теориях, таких как теория гибридности или «промежуточное состояние», называемое третий пробел (стр. 36). Мойе и др. объяснил: «Теория гибридности важным образом связана с третьим пространством, потому что третьи пространства являются гибридными пространствами». Модже и ее [15] коллеги обрисовывают в общих чертах три текущих взгляда на третье пространство: гибридное пространство как поддерживающий каркас, который связывает традиционно маргинализированные фонды знаний и дискурсов с академическими фондами и дискурсами; гибридное пространство как навигационное пространство для приобретения компетенций и опыта для ведения переговоров с различными дискурсивными сообществами, такими как дисциплинарные дискурсы специализированных содержательных областей; и, наконец, гибридное пространство, где сливаются разные фонды знаний и Дискурсов, чтобы дестабилизировать и расширить границы официального школьного Дискурса, создавая пространство культурных, социальных и эпистемологических изменений, где конкурирующие знания и Дискурсы сходятся в «разговоре» друг с другом.

Занимая третье место и фонды знаний, Моје et al. [15] провели исследование с 30 учащимися средних школ в преимущественно латиноамериканском городском сообществе в Детройте. Исследователи исследовали типы практик грамотности, используемые в различных фондах знаний и дискурсах студентов. Они объяснили, что интеграция знаний и дискурсов была взята из разных пространств при построении «третьего пространства», которое объединило «первое пространство» студенческого дома, сообщества и сетей сверстников со «вторым пространством» дискурсов, с которыми они столкнулись в более формализованных учреждениях, таких как работа, школа или церковь. Хотя они признавали, что первое и второе пространства были обозначены произвольно, суть заключалась в том, «что эти пространства могут быть реконструированы, чтобы образовать третье, отличное или альтернативное, пространство знаний и дискурсов». Исследователи собрали и проанализировали данные о том, когда и как учащиеся и преподаватели вносили различные средства для понимания текстов в классе при генерации третьего пространства.

Два особенно интересных вывода заключались в том, что учащиеся не предлагали добровольно свои знания, полученные из дома, и что учащиеся опирались на знания, полученные от семей, сообществ, сверстников и популярной культуры. В контексте интервью со студентами, когда их спрашивали, студенты с энтузиазмом делились знаниями о повседневной жизни, семье, сообществе и сверстниках. Для студентов-участников третье пространство должно было активно развиваться, включая множество различных сообществ, наряду с локальным пространством, чтобы студенты могли участвовать в экспериментах, чтении, письме и дискуссиях. Второй вывод заключался в том, что молодежь привлекала множество различных средств вне школы, таких как семьи, сообщества, сверстники и массовая культура. Эти пространства представляли собой различные источники знаний, способы познания и связи с научной грамотностью, которые, по подсказке учителя, вносили значительный вклад в учебную среду. Исследователи пришли к выводу: «Мы рассматриваем эти гибридные пространства как моменты, когда наука больше не является отдельным миром, поскольку студенты научились демонстрировать компетентную и осмысленную научную грамотность в применении научных знаний к своим местным сообществам и своей повседневной жизни».

Третье место для участия

Третье пространство является платформой, на которой учащиеся и учителя могут исследовать и оспаривать социальную структуру в своем классном сообществе. Таким образом, третье пространство было единственным местом в классе, где можно было наладить общение между учителями и учениками. Эта согласованная золотая середина была тем местом, где происходило обучение. Таким образом, третьи пространства особенно важны в естественнонаучном образовании, поскольку учителя справляются со своей ролью привратников, позволяя учащимся участвовать в научных классах по своему.

Аналогичным образом Куигли [16] объяснил, что третье пространство объединяет дом и школу, а в третьем пространстве существует баланс ролей и голосов учителя, дома и учеников в классе. В своем исследовании Куигли изучила, как учителя создают третье пространство в классе естественных наук, интегрируя общественные, семейные и научные дискурсы в научные блоки. Например, воспитательница детского сада, упомянутая в исследовании Куигли, смогла построить третье пространство в своем классе женской академии наук, пригласив членов сообщества участвовать в разделах учебной программы по естествознанию. Членами школьного сообщества были родители, бабушки и дедушки. Их роль была приоритетной в классе и помогла создать пространство для девочек, чтобы они чувствовали себя комфортно, экспериментируя и используя язык науки. В классе было взаимное уважение и общие цели, разделяемые учителем и членами сообщества для «объединения дискурсов», так что первое пространство дома и второе пространство науки объединились в создании третьего пространства для обучения. Родители также продолжали помогать девочкам дома в изучении естественных наук, позиционируя членов общины как домашних учителей

естественных наук. Таким образом, учитель был не единственным учителем естественных наук для девочек, и изучение естественных наук происходило не только в школе.

Точно так же, проектируя третье пространство в классе математики, учащиеся занимались математикой, используя предметы и манипулятивные действия, которые непосредственно связаны с их жизнью. Например, Липка, Шарп, Адамс и Шарп [17] разработали курс математики, который объединил местные знания и культурный опыт учащихся. Студенты смогли увидеть математику через призму своей культурной самобытности. В третьем пространстве, созданном в данном случае учителями математики, также ценилась и поощрялась культурная компетентность учащихся. Преподавание математики через ссылки на культурные достопримечательности, объекты и убеждения взволновало учащихся, обучающихся и участвующих в третьем пространстве, созданном в классе математики. Следовательно, третье космическое исследование в научном образовании и других предметах соединило два мира в создании и создании нового пространства для преподавания и обучения. В третьем пространстве участие студентов было повышено.

Культурно-поддерживающая педагогика

В этой четвертой и последней инклюзивной педагогике Джанго Пэрис [18] предложил термин культурно-поддерживающая педагогика, утверждая, что преподавателям необходимо изменить позицию, терминологию и практику, потому что можно быть актуальным или реагировать на что-то, не гарантируя его постоянного присутствия в студенческий репертуар практики. Он построил структуру на плечах культурно значимой педагогике, культурно чувствительной педагогике, фондов знаний и структур третьего пространства. Пэрис объяснил, что педагогика, поддерживающая культуру, способствует «языковому, письменному и культурному плюрализму как части демократического школьного проекта». Он утверждал, что педагогика, поддерживающая культуру, является необходимым противодействием монокультурным и одноязычным социальным конструкциям, увековеченным образованием. Он отстаивал позицию, согласно которой «поддерживает [молодых людей] в поддержании культурной и языковой компетентности их сообществ, одновременно предлагая доступ к доминирующей культурной компетентности». Культурно-поддерживающая педагогическая позиция может использоваться для того, чтобы подтолкнуть учащихся к пониманию и оценке своей культуры, языка и средств знаний, а также ориентироваться в доминирующей культуре. Таким образом, культурно-поддерживающая педагогика имеет явную цель поддерживать «многоязычие и мультикультурализм на практике и в перспективе для учащихся и учителей».

Weiland [19] исследовал способы преобразования среды обучения естественным наукам для развития культурно-поддерживающего опыта в неформальной обстановке. В этом исследовании группа из восьми недавно иммигрировавших в США латиноамериканских матерей наблюдалась со своими детьми в научном центре. Позже у матерей были опрошены, чтобы узнать, как они понимают свой опыт в научном центре со своими детьми, и узнать, как научные центры могут обеспечить культурную поддержку для семей первого поколения. Хотя матери были незнакомы с музеями и неформальными учреждениями, они чувствовали, что научный центр помогает поддерживать их социокультурные способы познания и взаимодействия с детьми. Из исследования исследователи могут многое узнать о создании культурно-поддерживающей среды обучения наукам, которая может быть: а) гостеприимной для разных учащихся, б) культурно и лингвистически доступной для студентов и участников, принадлежащих к разным культурам, и в) способствовать культурологическому опыту, которым делятся студенты. и семьи. Матери поделились своим желанием, чтобы ресурсы были на испанском языке, чтобы они могли в полной мере воспользоваться преимуществами научного центра. Кроме того, предложение двуязычных вывесок могло бы помочь им ориентироваться в пространстве и позволить им выучить английскую лексику. Более того, вывески с научной терминологией на испанском языке также могут помочь им выучить английский язык и развить знания в

области науки. Матери считали, что вывески важны для повышения уровня грамотности для них и их детей. Предложения матерей по предоставлению многоязычных ресурсов (например, видео с выставок), красочного декора, изображений различных взглядов на науку и программ для ориентирования людей в центр — все это поможет им почувствовать себя желанными. Мало того, что Вейланд заявил о важности привлечения различных членов сообщества к разработке музейных программ, другие исследователи предложили аналогичные модели сотрудничества в музеях и научных центрах [20].

В другом примере Толберт [21] использовал поддерживающую культуру педагогику для размышлений над «проблемами власти, языка, культуры и педагогики в классе». В своем исследовании с начальными и начинающими учителями, которые обслуживали как коренных, так и некоренных студентов, Толберт было интересно узнать, как наставнические беседы привели к культурно-поддерживающим практикам для них как учителей естественных наук. Толберт рассуждал о том, что наставники и учителя могут применять культурно-поддерживающую педагогику, «деконструируя расизм, способствуя актуальности (оценивая фонды знаний, опыт учащихся и разделяя возможности в области изучения естественных наук), строя и поддерживая отношения и обращая внимание на сложность обучения (позволяя учащимся "со-конструировать научное знание"). Из анализа записанных на видео наблюдений в классе за культурно поддерживающей педагогией Толберт также искала учебные шаги или действия, которые несовместимы с культурно поддерживающей педагогией. Из ее анализа данных, включая наставничество бесед, Толберт предложила структуру наставничества с учетом культурных особенностей, которая включала четыре ключевые темы, связанные с характером и содержанием бесед наставничества: деконструкция расизма, содействие актуальности, построение и поддержание отношений и внимание к сложности обучения. Она пришла к выводу, что следует уделять больше внимания к ч

Нынешние учителя-новички и учителя-ветераны могут одновременно получать наставничество, чтобы заниматься вопросами культурной поддержки и практиками, основанными на реформах.

Краткое изложение инклюзивной педагогики

Таким образом, предложенные выше инклюзивные педагогики имеют много общего, хотя и уникальны по-своему. Во-первых, при рассмотрении более широкой направленности инклюзивности [1] шесть инклюзивных педагогик разделяют общую направленность на повышение образовательной вовлеченности всех учащихся, особенно учащихся из различных культурных, языковых и социальных слоев, а также учащихся с физическими недостатками. и различия в обучении; тем не менее, для этой последней группы, учащихся с физическими различиями и различиями в обучении, ограниченные исследования посвящены этой области так явно в литературе по естественно-научному образованию для включения. Следовательно, предлагается провести дополнительную работу в этой области.

Во-вторых, среди представленных подходов распространены понятия культуры, идентичности, языка, грамотности и сообщества. Во многих отношениях они основаны друг на друге и предлагают способы вовлечения учащихся, которые были маргинализированы в сфере образования и науки. Педагогика внушает надежду и видение учащимся, чтобы они увидели себя и свои сообщества, отраженные в классе, языке и содержании, преподаваемом в школьной науке. Таким образом, научное образование должно будет поддерживать учителей в развитии знаний и навыков для включения этих инклюзивных педагогических методов и создания учебных мероприятий, которые включают культуру, самобытность, язык, грамотность и сообщество. Даже «основанные на реформах» методы в науке, возможно, должны будут измениться в сторону принципов справедливости [22], чтобы гарантировать, что навыки и знания учащихся, которые они приносят в школу, используются в классе и связаны с повседневным опытом. Немедленный и долгосрочный успех в науке позволит учащимся внести значимый вклад в демократическое общество, где глубокое понимание науки поддерживает личные цели и устремления. В-третьих, подходы направлены на

уменьшение образовательного неравенства и повышение уровня академической строгости и доступа для всех учащихся. Для этого основное внимание уделяется учителям, которые вносят изменения, адаптируют и модифицируют существующие методы преподавания и учебные программы, чтобы включить в них то, что учащиеся и сообщества имеют в качестве ценных знаний для обучения, таких как фонды знаний, и использовать эти знания для создания новых учебных пространств, таких как третье пространство [15]. Понятие фондов знаний, третьего пространства и педагогики, поддерживающей культуру, призывает к более широкому сообществу участия в обучении и предлагает расширенную сеть тех, кто рассматривается как учитель и знающий другой в классе. То, как учителя создают новую классную среду, которая позволяет соединить школу, дом или сообщество, имеет решающее значение для инклюзивного образования. Таким образом, общая цель обеспечения справедливости в образовании охватывает эти инклюзивные педагогические подходы.

Потенциал инклюзивной педагогики в естественнонаучном образовании

По словам Родригеса [23], значительное улучшение научных стандартов следующего поколения (NGSS) [24] по сравнению с предыдущей версией стандартов научного образования заключается в объединении усилий, направленных на более непосредственное решение вопросов справедливости и разнообразия. Тем не менее, Родригес критикует документ NGSS за то, что он должен быть «более актуальным в культурном и социальном плане». С «дополнением» тематических исследований и Приложения D, в котором говорится о вопросах справедливости в Концептуальных основах и документе NGSS, важность внимания к культуре, самобытности, языку, грамотности и сообществу разных учащихся может быть истолкована как «не так важно» в этих документах. «Единое место» для учителей, администраторов, преподавателей естественных наук и исследователей, где можно получить примеры инклюзивной педагогики, за исключением добавленного Приложения D, — это упущенная возможность для справедливости.

Чтобы удовлетворить эту потребность, Родригес [23] предложил структуру вовлечения, справедливости и разнообразия посредством социотрансформационного конструктивизма (СТК), теории преподавания и обучения, в которой учителя и учащиеся диалогически и критически (ре)конструируют знания культурно и социально значимыми способами. Он проиллюстрировал пример того, как могло бы выглядеть научное образование через взаимодействие, когда содержание связано с повседневным опытом; равноправие, когда приспособления делают класс доступным для родителей; и разнообразие, когда учащиеся могут связать свое культурное и этническое происхождение с занятиями и обсуждениями в классе. Инклюзивные практики, представленные в этом документе, поддерживают рамки участия, справедливости и разнообразия, предложенные Родригесом.

Потенциал инклюзивной педагогики для решения проблем обучения учащихся, успеваемости и изменений в образовании должен проявляться на нескольких уровнях. Изменения должны быть согласованными усилиями, растянутыми во времени для поддержки педагогического образования и профессионального развития учителей, которым также мешают подотчетность и политические инициативы, препятствующие преподаванию естественных наук и обучению учащихся [25]. Учителя сами по себе не могут нести единоличную ответственность за решение фундаментальных вопросов равенства в образовании для всех учащихся. Все должны быть на борту, от местных до государственных и национальных заинтересованных сторон.

В нашей работе в качестве педагогов-педагогов мы обращаемся к двум основным направлениям, с которых начинается обучение учителей инклюзивной педагогике. В следующем разделе мы предлагаем дополнительные примеры, которые подчеркивают потенциал инклюзивной педагогики для подготовки учителей естественных наук и их профессионального развития. Наконец, мы обсуждаем последствия для преподавания естественнонаучного содержания в рамках более широкой системы заинтересованных сторон, заинтересованных в инклюзивной педагогике в естественнонаучном образовании.

Педагогическое образование

Чтобы инклюзивная педагогика достигла целей равного доступа и социальной справедливости для всех учащихся естественнонаучного образования, это требует работы и ресурсов на нескольких уровнях [26]; однако мы начинаем с педагогического образования и профессионального развития учителей. В педагогическом образовании Менса [27] использовал культурно релевантное преподавание в курсе элементарных естественных наук. Три учителя начальных классов работали вместе над совместным планированием и совместным преподаванием раздела «Загрязнение» в классе естественных наук в 4–5-м классах в Нью-Йорке. Хотя исследование проводилось в одном начальном классе, исследователь получил поддержку от директора, чтобы разместить предварительных учителей во всех классах школы. Все преподаватели курса естественнонаучных методов создавали уроки, используя принципы культурно значимого обучения, и проводили свои уроки в каждом классе школы. Результаты исследования показали важность поддерживающего сотрудничества (т.е. педагогического факультета, классных руководителей, школьной администрации и учителей-сверстников) в планировании, обучении и оценке обучения учащихся и внедрения инклюзивной педагогики учителями.

Предварительные учителя бросили вызов своим представлениям о том, как должно выглядеть преподавание естественных наук в начальных классах и какие темы могут быть затронуты, чтобы расширить понимание учащихся и их понимание культурно значимых концепций преподавания и науки, связанных с их повседневной жизнью. Решение об обучении отдела по изучению загрязнения имело личное значение для учителей и учащихся дослужебной подготовки из-за высокого уровня заболеваемости астмой и низкой посещаемости школы. Предварительные преподаватели осознали, сколько времени и усилий необходимо для планирования и удовлетворения потребностей в обучении разных студентов и преподавания науки с критической точки зрения. Работа в партнерской школе при поддержке учителей и администрации, сделавших науку приоритетом в начальной школе, укрепила потенциал инклюзивной педагогики.

Профессиональное развитие учителей

Точно так же в профессиональном развитии учителей учителям необходимо время с коллегами для создания учебных материалов по естественным наукам, которые позволят им расширить смысл содержания и внедрить инклюзивную педагогiku. Один из проектов профессионального развития сосредоточил культурные точки пересечения для подразделения по ускоренному движению. Гримберг и Гаммер [28] изучали программу повышения квалификации для учителей естественных наук вблизи или в резервациях коренных американцев в Монтане. Стратегии обучения, основанные на культурно значимой педагогике, были сосредоточены на пересечении трех культур — племенной и естественнонаучной. В программе профессионального развития использовались несколько инклюзивных педагогических приемов. В частности, в качестве концептуальной основы использовалась культурно значимая педагогика; учитывающие культурные особенности модели помогли определить темы, актуальные для племенных общин; а культурно-конгруэнтное обучение определяло план мероприятий, определяя, какие племенные культурные элементы и обычаи будут соответствовать научному содержанию. Исследователи сообщили, что после двух лет участия в программе учителя «неуклонно и значительно повышали свою уверенность в способности преподавать научные дисциплины и охватывать неосновных учащихся». Учебное время в классе также увеличилось, что позволило учащимся установить связи между научным содержанием и темами, имеющими отношение к их жизни, сообществам и реальному практическому опыту. Учителя, участвовавшие в исследовании, повысили свою уверенность в преподавании естественнонаучных предметов и внедрении справедливых подходов к обучению за два года участия в программе повышения квалификации. Обучение через культурные точки пересечения является примером инклюзивной педагогики для профессионального развития учителей, которая показала положительные результаты как для учителя, так и для учеников.

Последствия и заключение

В предыдущем разделе мы говорили о потенциале инклюзивной педагогики для подготовки учителей естественных наук и профессионального развития учителей. Однако потенциальные преимущества инклюзивной педагогики зависят от того, как учителя реализуют NGSS или обучают научным знаниям. Что касается NGSS [24], то большое внимание в обучении учителей и повышении квалификации уделяется изучению трехмерной структуры NGSS [29], инженерным практикам, [30], прогрессии обучения [31] и аргументации [32]. Опять же, чего часто не хватает, так это внимания к справедливости и разнообразию. Вместо этого обратите внимание на то, как инклюзивная педагогика может быть реализована вместе с NGSS, чтобы расширить участие всех учащихся в понимании научных и инженерных практик, основных дисциплинарных идей и сквозных концепций. Сюжетные линии контента NGSS полезны, но можно сделать гораздо больше, помогая учителям разрабатывать вопросы, которые имеют более тесную связь с культурой учащихся и сообществами.

Мы утверждаем, что сосредоточение внимания на культурно значимых вопросах может быть подходом в педагогическом образовании и профессиональном развитии учителей для поддержки потенциала инклюзивной педагогики. Например, преподаватели до и после работы должны понимать, что содержание преподавания и изучения естественных наук должно включать различные точки зрения и знания. Большая часть естественнонаучного содержания, преподаваемого в школе, не касается вопросов равенства, разнообразия, мультикультурализма или социальной справедливости. Например, широкие темы и концепции, традиционно изучаемые в школьной науке от начальной до старшей школы, такие как растения, вода, загрязнение и электричество, могут преподаваться с учетом инклюзивной педагогики. Если бы идея растений или воды преподавалась в школе, как можно было бы рассмотреть эти темы для культурной значимости: где выращивают растения, у кого есть доступ к органическим продуктам питания, где в наших сообществах есть «пищевые пустыни», есть ли вред от генетических факторов? модифицированные продукты? Вопрос о том, «кто имеет доступ к чистой воде», можно изучить, изучив недавние случаи во Флинте, штат Мичиган, или в Ньюарке, штат Нью-Джерси, и распространить на изучение глобального водного кризиса с засухой в Сомали, нормированием воды в Риме или наводнением в Джакарте. Наука может быть изучена для решения таких вопросов, как, где вы найдете большинство источников загрязнения, как рост расходов на здравоохранение влияет на семьи с низким доходом, каковы альтернативные источники энергии для моего сообщества?

Для того чтобы инклюзивная педагогика приносила пользу всем учащимся, наука должна преподаваться в более широком социокультурном, социально-историческом и социально-политическом контексте, который предлагает различные точки зрения, знания и понимания в классе естественных наук. Эти способы обучения требуют многоуровневой поддержки учителей и школ. Понятие «политики расширения прав и возможностей» [33] начинается на местном уровне, где может быть достигнут успех в работе со школами и учителями для осуществления изменений и реформ, а затем переходит на более высокие уровни, такие как округ, штат, общенациональная политика, поддерживающая научное образование посредством инклюзивной педагогики. У этих подходов есть проблемы [34], но научное образование имеет уникальные возможности для работы над инклюзивными практиками, которые включают местные и национальные усилия, направленные на равенство в образовании для всех.

В заключение, шесть инклюзивных педагогических подходов, описанных в этой статье, могут быть использованы для того, чтобы сделать NGSS более культурно и социально значимым. Несмотря на то, что педагогические подходы отличаются друг от друга, они имеют схожую структуру в своем потенциале сделать преподавание и изучение естественных наук более инклюзивным для всех учащихся, особенно для учащихся, которые традиционно были маргинализированы в области естественнонаучного образования. Благодаря системе социальной справедливости и

адвокации, бросающей вызов общепринятым методам обучения, эти инклюзивные педагогические методы признают культуру, идентичность, язык, грамотность и сообщество ценными активами в классе естественных наук. Однако для того, чтобы преподавать таким образом, учителям, работающим до и после работы, при помощи и поддержке преданных заинтересованных сторон потребуется время и ресурсы для совместной работы в партнерстве для обеспечения справедливости, разнообразия и социальной справедливости в преподавании естественных наук. Инклюзивная педагогика для научного образования требует принятия как политических, так и административных решений для создания структур, которые позволят этой инклюзивной педагогике служить наилучшим интересам всех учащихся.

ЛИТЕРАТУРА

1. Liasidou, A. (2012). Inclusive education and critical pedagogy at the intersections of disability, race, gender and class. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 10(1), 168-184.
2. Slee, R., & Allan, J. (2001). Excluding the included: A reconsideration of inclusive education. *International Studies in sociology of Education*, 11(2), 173-192.
3. Slee, R. (2011). *The irregular school: Exclusion, schooling and inclusive education*. New York: Routledge.
4. Parsons, E.C., Travis, C., & Simpson, J.S. (2005). The Black cultural ethos, students' instructional context preferences, and student achievement: An examination of culturally congruent science instruction in the eighth grade classes of one African American and one Euro-American teacher. *The Negro Educational Review*, 56(2 & 3), 183-204.
5. Palincsar, A.S., Symons, C., & Schleppegrell, M. (2013). Teaching functional grammar analysis as a means to support English language learners: Interactions with informational text. Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association, San Francisco, CA.
6. Alexakos, K., Jones, J.K., & Rodriguez, V.H. (2011). Fictive kinship as it mediates learning, resiliency, perseverance, and social learning of inner-city high school students of color in a college physics class. *Cultural Studies of Science Education*, 6(4), 847-870.
7. Barton, A., & Tan, E. (2009). Funds of knowledge and discourses and hybrid space. *Journal of Research in Science Teaching*, 46(1), 50-73.
8. Wilson-Lopez, A., Mejia, J.A., Hasbun, I.M., & Kasun, G.S. (2016). Latina/o adolescents' funds of knowledge related to engineering. *Journal of Engineering Education*, 105(2), 278-311. doi: 10.1002/jee.20117
9. Upadhyay, B. (2006). Using students' lived experiences in an urban classroom: An elementary schoolteacher's thinking. *Science Education*, 90(1), 94-110.
10. Goldstone, M.J. & Nichols, S. (2009). Visualizing culturally relevant science pedagogy through photonarratives of Black middle school teachers. *Journal of Science Teacher Education*, 20, 179-198.
11. Borgerding, L.A. (2017). High school biology evolution learning experiences in a rural context: A case of and for cultural border crossing. *Cultural Studies of Science Education*, 12, 53-79. doi: 10.1007/s11422-016-9758-0
12. Dabach, D.B., & Fones, A. (2016). Beyond the "English Learner" frame: Transnational funds of knowledge in social studies. *International Journal of Multicultural Education*, 18(1), 7-27.
13. Hedges, H., Fleeer, M., Fleeer-Stout, F., & Hanh, L.T.B. (2016). Aspiring to quality teacher-parent partnerships in Vietnam: Building localised funds of knowledge. *International Research in Early Childhood Education*, 7(3), 49-68.
14. Hogg, L. M. (2016). Applying funds of knowledge theory in a New Zealand high school: New directions for pedagogical practice. *Teachers and Curriculum*, 16(1).
15. Moje, E.B., Ciechanowski, K.M., Kramer, K., Ellis, L., Carrillo, R., & Collazo, T. (2004). Working toward third space in content area literacy: An examination of everyday funds of knowledge and discourse. *Reading Research Quarterly*, 39(1), 38-70.

ТДУ: 372.854

**ТАЪЛИМИ ХИМИЯ ТАВАССУТИ ТАҲҚИҚОТИ МУОСИР
ДАР МУҚОИСА БО РАВИШИ ТАЪРИХӢ**

ФАЙЗУЛЛОЕВА Мукаррама Маҳмудҷоновна – омӯзгори калони кафедраи методикаи таълими химияи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 121, тел.: +(992) 918 83 19 95

Дар мақола муаллиф чунин мешуморад, ки ҳарду тарзи таълим ва омӯзиш, ё тавассути таҳқиқоти муосир ва ё тавассути равиши таърихӣ, бояд ба барномаи таълимии химия ворид карда шаванд ва омӯзгорон бояд бо ҳарду шинос бошанд. Тавре ки аллакай зикр гардид, ҳар як равиш: (1) бо унсурҳои муҳим барои таълими химия саруқор дорад, яъне. таҳияи моделҳо, муносибати байни илм ва технология ё методикаи таълим, (2) дар таълими химия хусусият ва саҳми худро дорад ва (3) дигарро пурра мекунад, ки пайдарпайии рушди илм дар маҷмӯъ ва химияро ифода мекунад. Аз омӯзгорон даъват ба амал оварда мешавад, ки бо ҳам ба равиши таърихӣ шинос шаванд. Аммо, тавре ки аллакай зикр гардид, муаллимон бояд пеш аз қабули як ё ҳарду равиш аз омӯзиши ҳамаҷониба гузаранд. Онҳо бояд дар мавриди чӣ ва чӣ гуна таълим додан, хоҳ аз нуқтаи назари таърихӣ ва хоҳ таҳқиқоти муосир, роҳнамоӣ ва дастгирии дуруст гиранд.

Дар ин ҷо ҷиҳатҳои гуногуни равиши таърихӣ таълими химия мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Аммо, ҷиҳатҳои фарқкунандаи иловагӣ ҳастанд, ки дар ин ҷо муҳокима карда намешаванд ва барои муқоиса муҳиманд, масалан. фалсафаи илм ва фалсафаи домени химия. Ҷанбаи дигаре, ки ба таври муҳтасар зикр шуд ва ба таваҷҷуҳи бештар ниёз дорад, эътиқоди ғносеологии омӯзгорон ва хонандагон илм аст, ки метавон тавассути равиши таърихӣ густариш дод. Боварӣ дорам дигар муҳаққиқоне, ки мувоҳисаро ба таҳқиқоти илмӣ онҳо марбут медонанд, дар ин мавзӯи муҳим саҳм хоҳанд гузошт.

Вожаҳои асосӣ: таълими химия, таърихи илм, равиши таърихӣ.

**ПРЕПОДАВАНИЕ ХИМИИ ПОСРЕДСТВОМ СОВРЕМЕННЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ
ПО СРАВНЕНИЮ С ИСТОРИЧЕСКИМ ПОДХОДОМ**

ФАЙЗУЛЛОЕВА Мукаррама Маҳмудҷоновна – старший преподаватель кафедры методика преподавания химии Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни, г. Душанбе, просп. Рудаки, 121, тел.: +(992) 918 83 19 95

Автор статьи считает, что оба способа преподавания и обучения — либо с помощью современных исследований, либо с использованием исторического подхода — должны быть интегрированы в учебную программу по химии, и что учителя должны быть знакомы с обоими из них. Как уже упоминалось, каждый подход: (1) имеет дело с элементами, важными для химического образования, т.е. развитие моделей, отношения между наукой и технологией или методика преподаваний, (2) имеет свою уникальность и вклад в химическое образование, и (3) дополняет другое, представляя последовательность развития науки в вообще и химии в частности. Мы предлагаем преподавателям ознакомиться как с историческим подходом. Однако, как уже упоминалось, учителя должны пройти интенсивную и всестороннюю подготовку, прежде чем применять один или оба подхода. Они должны получать надлежащее руководство и поддержку в отношении того, чему учить и как учить, обращаясь к историческим аспектам или к современным исследованиям.

Здесь были рассмотрены различные аспекты исторического подхода к преподаванию химии. Однако существуют дополнительные параметры, которые здесь

не обсуждались и которые важны для сравнения, например. философия науки (56) и предметно-ориентированная философия химии (39; 26). Другим аспектом, который был кратко упомянут и требует большего внимания, являются эпистемологические убеждения преподавателей естественных наук и студентов, которые могут быть развиты с помощью исторического подхода. Мы надеемся, что другие исследователи, которые считают, что обсуждение имеет отношение к их исследованиям в области естественнонаучного образования, внесут свой вклад в эту важную тему.

Ключевые слова: химическое образование, история науки, исторический подход.

TEACHING CHEMISTRY THROUGH CONTEMPORARY RESEARCH VERSUS USING A HISTORICAL APPROACH

FAYZULLAEVA Mukarrama Mahmydjonovna – senior lecturer of the Department of chemistry methodology. Tajik state pedagogical University S.Aini, Ave. 121, Rudaki, **Phone:** +(992) 918 83 19 95

We believe that both modes of teaching and learning, either through contemporary research or through a historical approach, should be integrated into the chemistry curriculum and that teachers should be familiar with both. As already mentioned, each approach: (1) deals with elements important to chemistry education, i.e. the development of models, the relationship between science and technology, or the nature of science, (2) has its own uniqueness and contribution to chemistry education, and (3) complements the other, representing the sequence of development of science in general and chemistry in particular. We invite teachers to familiarize themselves with both the historical approach. However, as already mentioned, teachers must undergo intensive and comprehensive training before adopting one or both approaches. They should receive proper guidance and support on what to teach and how to teach, whether from historical perspectives or contemporary research.

Various aspects of the historical approach to the teaching of chemistry have been considered here. However, there are additional parameters that are not discussed here and are important for comparison, e.g. philosophy of science (56); and domain-specific philosophy of chemistry (39; 26). Another aspect that has been briefly mentioned and needs more attention is the epistemological beliefs of science teachers and students, which can be developed through a historical approach. We hope that other researchers who believe the discussion is relevant to their science education research will contribute to this important topic.

Key words: chemistry education, history of science, historical approach.

Баъзе стандартҳои миллии таълим (6) ба омӯзгорони фан тавсия медиҳанд, ки маводи таълимиро бо равиши таърихӣ таҳия намуда, тавзеҳ диҳанд: «Ҳангоми омӯзиши илм хонандагон бояд дарк намоянд, ки илм таърихи онро инъикос мекунад ва доимо тағйирёбанда аст. Меъёрҳои таърих илм ва табиат тавсия медиҳанд, ки таърих дар барномаҳои таълимии илми мактабҳо барои фаҳмонидани марҳилаҳои гуногуни тадқиқоти илмӣ, ҷанбаҳои инсонии илм ва нақши илм дар рушди фарҳангҳои гуногун истифода шавад» (6).

Пешниҳод шудааст, ки ворид намудани ҷанбаҳои таърихӣ ва фалсафӣ ба барномаҳои таълимии фанҳо бояд (1) фаҳмишро дар бораи методикаи таълим аз нуқтаи назари илмӣ аз ҷониби олимони оянда ва инчунин шаҳрвандони оянда беҳтар намояд. Ассотсиатсияи Амрико оид ба пешрафти илм (1989) пешниҳод мекунад, ки хонандагон метавонанд методикаи таълимиро (методологияи илмӣ) беҳтар дарк кунанд, агар онҳо аз равиши таърихӣ омӯзанд. Ледерман, Абд-Эл-Холик, Белл ва Шварс (9) исбот карданд, ки ҳамгирӣ кардани таҳаввулотии илмӣ ба тадқиқоти илмӣ инчунин метавонад дар фаҳмидани кори олимони кӯмак кунад. Хонандагоне, ки аз пешрафтҳои илм ошно

ҳастанд, аз муборизаҳои олимон дар давоми фаъолияти худ бештар огоҳ мешаванд ва ин метавонад фаҳмиши онҳоро дар бораи методикаи таълим беҳтар созад (10).

Дар давоми бисту панҷ соли охир ин равиш ба қор гирифта шуд ва аҳамияти таърихи илм дар методикаи таълим аз ҷониби сиёсатмадорон, муҳаққиқон ва омӯзгорон эътироф гардид (11-13). Пешниҳод мешавад, ки истифодаи равиши таърихӣ метавонад таълим ва омӯзиши илмро беҳтар созад (14). Барои бо мавзӯҳои дахлдор шинос кардани муаллимони оянда ва мутахассисони ин соҳа як қатор асосҳои гуногун ва тақлифҳои амалии пешниҳод карда шуданд. Масалан, дар Иёлоти Муттаҳидаи Америка пешниҳодҳо дар бораи ба таълими химия дохил кардани таърихи химия аз солҳои 1930 сарчашма мегиранд (15).

Тавре ки дар боло зикр гардид, хеле муҳим аст, ки хонандагон дарк кунанд, ки илм на маҷмӯи донишҳои додашуда худ ба худ не, балки маҷмӯи донишҳои ҳамеша инкишофёбанда аст. Инро метавон тавассути пайгирии тағйироти дарки мо дар бораи дастовардҳои илмӣ аз замонҳои қадим то ба замони мо, ки дар бахши таҳқиқоти «методикаи таълим методолгияи илм, мавҷудияти доимо инкишофёбанда» (3) оварда шудааст, ба даст овард.

Дар ин блоки таълимӣ мафҳумҳои марбут ба сохтори материя, ки мувофиқи талаботи замон таҳия шудаанд, баррасӣ мешавад. Он аз назарияи Арасту (чаҳор унсур) дар Юнони қадим оғоз шуда, бо қори алхимикон, ки дар ҷустуҷӯи роҳҳои табдил додани металлҳои аслӣ ба тилло буданд, вале дар асоси назарияи Арасту қор мекарданд, идома дорад ва бо моделҳои атомҳо дар асри 20 анҷом меёбад. Тавассути модул (иборат аз 30 давра) хонандагон дар бораи маъноӣ моделҳои илмӣ ва ҷӣ гуна фаҳмиши мо дар бораи сохтори материя инкишоф ёфтандро меомӯзанд. Ба ғайр аз онҳо огоҳ мешавад, ки дар давоми солҳои илму фан ба шарофати маълумотҳои нав ҷӣ тавр тараққи ёфтааст, ва маълумотҳои, ки аз таҷрибаҳои нав ба даст омадааст назарияи Арасту шарҳ дода наметавонад. Ҳамин тарик, зарурати таҳияи моделҳои нав ва назарияҳои нав ба миён омад.

Мамлок-Нааман ва дигарон (7) ба “алхимикони муосир” ишора кардаанд, ки имрӯз тавонистанд як унсуро ба унсуре дигар табдил диҳанд, аммо ба ҳар ҳол бояд ҷанбаҳои иқтисодӣ ба назар гирифта шаванд. Алхимикҳо металлҳои асосиро ба тилло табдил дода натавонистанд, аммо таҷрибаҳои онҳо ба онҳо имкон дод, ки асбобҳои нави лабораторӣ ва доруҳои нав кашф кунанд. Ба хонандагон бояд омӯзонида шавад, ки ба қадри меҳнати алхимикҳо ва дастовардҳои онҳо ва фаҳманд, ки онҳо натавонистанд ба ҳадафи худ бирасанд, зеро онҳо назарияи Арасту, ки даҳсолаҳои зиёд вучуд дорад, қабул карданд. Зиёда аз он, алхимикҳо мисли гурӯҳи махфӣ рафтор мекарданд. Алхимикҳои алоҳида фикру мулоҳизаҳои худро ба дигарон намегуфтанд ва дар бораи қори худ ягон фикру мулоҳиза гирифта наметавонистанд. Шояд ин ҳам аз он сабаб бошад, ки дар он вақт байни олимон робита набуд. Маълумоти нави илмӣ, рушди матбаа ва технологияҳои нав боиси инкилоб дар моделҳо ва назарияҳои илмӣ гардиданд. «Агар воқеан метавон гуфт, ки фаҳмиши хонандагон дар бораи мафҳумҳои илмӣ бо роҳи шабеҳи донишмандон дар тӯли таърих инкишоф меёбад, пас ошноии хонандагон бо марҳалаҳои ин рушд метавонад ба онҳо кумак кунад, ки онҳо бо илм «боло раванд» ва ба қадри он расад. Ба ин тартиб, онҳо бо тафаккури муваққатии илмӣ рӯ ба рӯ намешаванд, балки метавонанд аз тасвири худ дар бораи ҷаҳон оғоз кунанд ва тадриҷан онро бо он ҷизе, ки ҳоло қобили қабул аст, созгор созанд. Умед аст, ки агар ин тавр шавад, хонандагон камтар худро бегона эҳсос мекунанд ва ин дар муносибати умум ба илм ва омӯзиши онҳо низ зоҳир мегардад» (7).

Химияро аз руи равиши таърихӣ ҷӣ тавр таълим додан мумкин аст?

Бен-Зви (16) бар ин назар аст, ки хонадагон мафҳумҳои илмиро дар сурате меомӯзанд, ки онҳоро ба таври содда, яъне тавассути муҳокима ва истинод ба падидаҳои дахлдор ва истифодаи камтари ҳисобҳо ё формулаҳо меомӯзанд. Нияз ва Родригес (17) тавсия додааст, ки тавачҷӯ ба назарияҳои ба ҳам зид ва мубоҳисаҳои синфӣ ва таҷрибаҳо, ки дар давраҳои гуногун сурат гирифтаанд, зиёд карда шавад. Конант (18), Бруш (19) ва Ирвин (20) тавсия доданд, ки роҳҳои асосии давраҳои гуногун - ҷанбаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ омӯхта шаванд.

Се мисоли омӯзиш

Барои беҳтар нишон додани он, ки ҳар кадоми ин равишҳо воқеан дар таълими химия чӣ гуна татбиқ мешаванд, се мисол интихоб карда шудааст. Намунаҳои интихобшуда мазмуни мушаххаси барномаи таълимиро дар бар намегиранд; ба ҷои ин, онҳо масъалаҳои марказии методикаи таълимиро ифода мекунанд: (1) истифода ва таҳияи моделҳо (21; 22); (2) дарки робитаи байни илм ва технология (23) ва (3) дарки методикаи таълим (24). Таъкид кардан мехостем, ки мисолҳои дигар низ овардан мумкин аст.

Мисоли 1: Таҳияи модел

Блоки таълимии «Илм: мавҷудияти доимо инкишофёбанда» (3) метавонад намунаи он бошад, ки чӣ тавр сохтори материя ҳамеша бо ёрии моделҳо фаҳмида мешуд. Дар ин блок робитаи байни инкишофи моделҳои гуногуни сохти материя ва давраҳои ташаккули онҳо муфассал таҳлил карда мешавад. Сухан дар бораи мафҳумҳои марбут ба сохти материя меравад, ки мувофиқи давру замон инкишоф ёфтаанд. Он аз назарияи Арасту (чор унсур) дар Юнони Қадим оғоз шуда, бо кори алхимикон, ки саҳт дар ҷустуҷӯи роҳҳои ба тилло табдил додани металлҳои асосӣ буданд, идома дорад.

Оё оҳанро ба мис табдил додан мумкин аст?

Дастурҳо

Як порайи хулаи пӯлодро дар як косаи хурд ҷойгир кунед.

Барои пӯшидани хулаи пӯлод маҳлули кабудро илова кунед.

Пас аз чанд дақиқа, хулаи пӯлодро бо қайчи тоза кунед.

Саволҳо:

1. Бо хулаи пӯлод чӣ шуд?

2. Ба назари шумо, дар ин таҷриба чӣ рӯй дод?

3. Таҷрибаеро тарҳрезӣ кунед, то фарзияи худро санҷед.

Ҳадаф аз ин таҷриба расондани маълумот аст, ки алхимикҳо барои ба даст овардани моддаҳои гуногун муваффақ шудаанд, аммо онҳо натавонистанд филизҳои қиматбаҳоро ба филизоти қиматбаҳое мисли тилло табдил диҳанд, зеро онҳо дар ҷустуҷӯи назарияи наво барои иваз кардани назарияи Арасту набуданд. Аммо, сарфи назар аз ноқомии худ, дар кори худ тартиби муҳим, аз ҷумла усулҳои сохтани пайвастиҳо ва гузаронидани таҷрибаҳо, ба монанди усулҳои омехта, ҷудо кардан ва филтр карданро таҳия карданд.

Мисоли 2: Методикаи таълим (МТ)

Методология дар бораи илм аст, ки аз тафаккури байнисоҳавии мутахассисони соҳаҳои фалсафа, таърих, муаллимони фан ва баъзе олимони бармеояд, ки концепсияи МТ-ро дуруст муайян кунем. Воқеан, дар айни замон дар байни ин коршиносон таърифи мушаххаси МТ-и (25) якхела вучуд надорад. Шояд яке аз сабабҳо, ки барои тамоми фанҳои умумӣ ягона мебошанд, МТ-и якхела вучуд надорад, яъне пешниҳоди назариявӣ ҳамаҷониба бошад, мавҷуд нест (26).

Тадақиқот дар тӯли чанд соли охир барои ташҳиси дарки омӯзгорони ояндадор оид ба МТ ва муқоисаи онҳо бо тавсияҳои олимони оид ба ислоҳоти методикаи таълим (27) барои беҳтар намудани фаҳмиш гузаронида шуд. Шубҳае нест, ки МДМ бояд ба таълими фанҳо ба таври бояду шояд дохил карда шавад, аммо танҳо ин кифоя нест, зеро бисёр омилҳои умумӣ ва махсус ба татбиқ ва самараро педагогии он таъсир мерасонанд.

Мутолиаи интиқодӣ ва мулоҳизакоронаи баъзе мақолаҳо, рӯзномаҳои илмӣ барои ҳалли мушкилоти МТ дар дарсҳои фанҳои имкониятҳои калон дорад (28; 29), аммо самаранокии таълимии он ханӯз ба қадри кофӣ баҳогузорӣ карда нашудааст.

Дар ҳар сурат, вақте ки омӯзгорон эҳтимоли ба таълими МТ шурӯъ мекунанд, ба онҳо як нуқтаи мушаххаси истинод лозим аст, то муайян кунанд, ки кадом масъалаҳои МТ дар барномаи таълимии илмӣ мактаб ҳал карда шаванд. Аммо

таъсиси чунин меъёр ба далели идомаи баҳси ин мавзӯ дар ҷомеаи илмиву таълимӣ низ бидуни баҳс вучуд надорад (30; 26; 12; 31). Аммо ин баҳс ё мубоҳиса ба далели табиати гуногунҷабҳа ва печида будани МТ, ки тайи чанд даҳсолаи охир пешниҳодҳои гуногунро дар бораи ҷӣ будани МТ ва ҷӣ тавр ҷанбаҳои онро бояд омӯзонидан ба миён овард, ҳал намояд (32, 27).

Дар зер намунаи яке аз супоришҳои мактабии МТ оварда шудааст: Аз хонандагон хоҳиш карда шуд, ки дар бораи олимони ва кашфиётҳои онҳо таҳти унвони «Инсон дар ҷустуҷӯи кӯшишҳои илмӣ» иншо нависанд. Барои ёрӣ расондан ба хонандагон дар навиштани иншо дар мавзӯи «Инсон дар ҷустуҷӯи илм» омӯзгорон онҳоро бо тарҷумаи ҳоли олимони сершумори намоёни давраҳои гуногун шинос карданд. Ин олимони назарияҳои илмиро таҳия карданд, ки аксар вақт ба назарияҳои қаблӣ муҳолифанд. Аз хонандагон хоҳиш карда шуд, ки ҳаёти ин олимони ва бозёфтҳои онҳоро муфассал нақл кунанд. Ҳамин тавр, ҳамаи хонандагон муайян карданд, ки ҳар як олим дар таърихи илм мавқеи бошараф гузоштааст (33).

Мисоли 3. Муносибати илм ва техника

Мафҳумҳои муҳолифи ахлоқии гузашта инчунин дар бораи нақши илм ва технология муҳокима карда мешаванд. Одамон майл доранд, ки илмро дар ҳама ҳолатҳо (воқеъ ё тасаввуршуда) айбдор кунанд, вақте ки ҳолати воқеъ ҷӣ гуна истифода шудани илм аст, яъне технология. Чизи дигаре, ки бояд фаҳмад, ин аст, ки аз қадимулайём илму техника бо ҳам алоқаманданд. Инкишофи фаҳмиши мо дар бораи ҷаҳон, дар навбати худ, ба инкишофи технологияи нав мусоидат мекунад ва ҷорӣ намудани техникаи нав ва тафаккури навро мекушояд. Масалан, коркарди вазнҳои дақиқтар имкон дод, ки мулоҳизаҳои миқдорӣ истифода шаванд, ки ин боиси эҳёи назарияи атом гардид. Аммо аз ҷиҳати назариявӣ кор карда баромадани модели атом имкон дод, ки қувваи ҷараёни барқ аз станцияҳои барқи муқаррарӣ васеъ истифода бурда, баъд станцияҳои атомӣ ба вучуд оварда шаванд.

Муносибати илм ва ҷомеа дар пажӯҳишҳои муосир тавачҷуҳи зиёд пайдо кардааст (34). Комиссияи Аврупо аҳамияти арзишҳои тадқиқоти масъулиятнок ва инноватсияро (ТМИ) таъкид мекунад (35) ва дар Аврупо якҷанд барномаҳои барои таҳияи барномаҳои методикаи таълим илм, ки ТМИ -ро ба методологияи илм муттаҳид мекунад, таҳия ва татбиқ карда шудаанд (36). Ин барномаҳои тадқиқоти муосирро ба дарсҳои илми методи, инчунин мушкilotи эҳтимолии ахлоқӣ ва таъсироти муҳити зист, ки дар синф баррасӣ мешаванд, меорад (37).

Ҳавасмандӣ ва муносибати хонандагон

Баръакси вазъ дар ибтидои асри 19, ки илм муҳим, ҷолиб ва ҳаяҷоновар ҳисобида мешуд, имрӯз симои илм хеле камтаваҷҷуҳ аст. Аз ин рӯ, чунин таҳмин кардан дуруст аст, ки ин бетавачҷуҳӣ метавонад ба ҳавасмандии хонандагон ба омӯзиши илм монеъ шавад. Якҷанд тадқиқот нишон медиҳад, ки дарки хонандагон дар бораи мафҳумҳои химия ба ҳавасмандии онҳо таъсир мерасонад ва онҳо танҳо вақте меомӯзанд, ки онҳо меҳонад (38). Бар асоси пажӯҳишҳо дар мавриди истифодаи равиши таърихӣ (1; 39), мо боварӣ дорем, ки ҳавасмандии хонандагон ба омӯзиши химия ё дигар фанҳои таълими дар баробари дучор шудан ба лоиҳаҳои гуногуни олимони фарҳангҳои гуногун афзоиш меёбад, ки ба онҳо имкон медиҳад, ки беҳтар гардад, методология ва тафаккури илмиро дарк кунанд.

Яке аз хонандагоне, ки дар дарси химия бо равиши таърихӣ шинос шуд, гуфт: «Ман ба илм машғул шуданро дӯст намедоштам, зеро ман маънои бисёр мафҳумҳоро фаҳмида наметавонистам. Масалан: мафҳуми нерӯ ва тавзеҳоти илмӣ он барои ман ҷизе надод. Вале вақте ки мо ба назарияи Флогистон шинос шудан гирифтём, ин мароқ зоҳир шуд. Мувофиқи назарияи флогистон, агар ҷизе сухта бошад, пас он аз маводе сохта шудааст, ки ба сӯхтан имкон медиҳад. Ин маводро флогистон меномиданд, ки маънои: офарандаи шӯъларо дорад. Имрӯз мо дар бораи мавҷудияти оксиген, ки барои реаксияи сӯзиш "масул" аст, медонем, аммо он вақт мо дар бораи он намедонистем. Ба назари ман, назарияи Флогистон маъно дошт ва хандаовар набуд. Имрӯз мо мафҳуми

«нерӯ»-ро истифода мебарем, аммо оё одамон воқеан медонанд, ки онро чӣ гуна шарҳ диҳанд? (7).

Тағйирёбии муносибати хонандагон ба илм дар маҷмӯъ ва бахусус ба омӯзиши химия дар таҳқиқоте, ки бо хонандагоне, ки бо истифода аз равиши таърихӣ дар мавриди «Сохтори материя»-ро меомӯзанд, таҳқиқ карда шудааст (7). Дар ибтидои дарс хонандагон ба илм ва омӯзиши илму химия муносибати манфӣ доштанд. Бо вучуди ин, дар тӯли омӯзиш онҳо тадричан муносибати худро дигар карданд. Дар охири омӯзиш, яке аз хонандагон изҳор дошт, ки хангоми намоиш додани барномаи илмӣ аз хомӯш кардани телевизор даст кашидааст. Дигар хонандагон гуфтанд, ки қобилияти худшиносии онҳо беҳтар шудааст ва онҳо дигар наметарсанд, ки онҳо наметавонанд масъалаҳои химияро иҷро кунанд. Онҳо ҳамчунин зикр карданд, ки стратегияҳои гуногуни омӯзишӣ, ки омӯзгоронашон дар ин дарсҳо истифода бурдаанд, фаҳмиши онҳоро дар бораи ин мавзӯъ беҳтар намуда, тавачҷуҳ ва ҳавасмандии онҳоро афзоиш додааст.

Азбаски ҳар гуна равиш ба таълими химия бояд бо ташаббуси муаллимони химия сурат гирад, мо нуктаи назари муаллимро ҳамчун асоси ташкилии муҳокима истинод мекунем.

Омӯзгорон бояд дар кӯшиши татбиқи ҳар як аз ин ду равиш омӯзиши мувофиқ гиранд. Дар робита ба ҳамгирии мавзӯи таҳқиқоти муосир ба химияи мактабӣ, омӯзгороне, ки то аз таҳияи соҳаи нав таҳсилоти расмӣ гирифтаанд, барои ба таълими худ ворид намудани фанни муосир дониши зарурии мӯҳтавои надоранд. Тавре ки қаблан зикр гардид, Аронс (40) дар заминаи равиши таърихӣ таъкид кардааст, ки аксари омӯзгорони фанни химия барои муҳокимаи моҳияти ҷараёни илмӣ вақти кофӣ сарф намеkunанд ва дар натиҷа имкони ҷорӣ намудани малакаҳои тафаккури интиқодӣ ва ҷустуҷӯиро аз даст медиҳанд.

Шваб (10) исбот кард, ки таҷрибаи омӯзгорӣ ҳам донишҷӯи мундариҷаи соҳаи фанн ва ҳам донишҷӯи ғносеологияи ин фанро талаб мекунад. Омӯзгорон қобилияти зарурии табдил додани мавзӯро ба мундариҷаи таълим танҳо вақте инкишоф медиҳанд, ки онҳо чӣ гуна сохтори донишҳои интизомиро медонанд. Тадқиқотҳои сершумор (41; 42) марказӣ будани донишҳои интизомиро барои таълими хуб нишон доданд. Мушкилоте, ки дар назди таълими омӯзгорон қарор дорад, аз он иборат аст, ки омӯзгорон дар маҷмӯъ аз масъалаҳои марбут ба донишҳои педагогӣ берун аз донишҳои мундариҷа кам маълумот доранд. Услуге, ки дар он дониш ҳамчун иттилоот бидуни таъсиси ҷаҳорҷӯби концептуалии зарурӣ пешниҳод мешавад. Тадқиқотҳо дар адабиёт (43) нишон медиҳанд, ки бидуни мавҷудияти маводҳои таълимии хуб тарҳрезӣшуда, ки барои муаллимон мутобик карда шудаанд, имкони ноил шудан ба ҳадаф дар барномаҳои васеъ микёси такмили ихтисоси омӯзгорон вучуд надорад. Ин зарурат ҳам ба соҳаи фалсафаи умумӣ ва ҳам ба таърихи илм дахл дорад ва ҳам ба соҳаи фалсафа ва таърихи фанҳои махсус. Агар муаррихон ва файласуфони илм бо омӯзгорон якҷоя кор мекарданд, маводи таълимӣ беҳтар омода мешуд. Тибқи тадқиқотҳои зиёд (44-47) тайёр кардани омӯзгорони фаннӣ интиқоби дақиқи унсурҳои махсусан муҳимро талаб мекунад. Интиқоби ин унсурҳо ва рад кардани дигарон камтар ҷолибу муфидро таъмин мекунад, ки ин ҷузъи таҳлили назариявии усулу хусусиятҳои назарияӣ дигар (метаназария) дар тафаккур ва амалияи омӯзгорон ҷой дода шавад.

Пешрафтҳои назариявии мавҷуда дар ин самт одатан ба зарурати муайян кардани ҷаҳорҷӯби муфиди таълими химия ишора мекунад. Муаллифон одатан ҷаҳорҷӯба, мавзӯҳо ва мафҳумҳои марбут ба фалсафаҳои маъруфро интиқоб мекунад ва ҷаҳорҷӯби мувофиқро барои ин равишҳои педагогӣ ва методологияи барои муаллимон мувофиқ меҷӯянд. Барои нишон додани ин амалия, пас аз баррасии интиқодӣ дар солҳои 90-уми асри гузашта дар бораи истифодаи густурдаи конструктивизм дар таълими илм, баъзе муаллифон зарурати фаврии баррасии мазанна (версияҳои) мӯътадил ва танқидии реализм ва рационализмро бо омӯзгорон дар баробари ҳадафҳои таълими илмҳои либералӣ барои ҳама (48; 49; 50) пешниҳод намуданд.

Методикаи таълим (МТ) яке аз мавзӯҳои муҳим дар методикаи таълим дар маҷмӯъ ва аз ҷумла дар таълими химия ба ҳисоб меравад (51). Бо вучуди ин, пешниҳодҳои МТ, ки ба муаллимон нигаронида шудаанд, одатан мавзӯҳои умумиро аз соҳаи илм интихоб мекунанд, ки дар байни муҳаққиқон як тартибот ки бо қарори шӯрои олимон қабул шудааст вучуд дорад. Масалан, усули илмӣ, тағйирот дар назария, реализм, контекст, шарҳи илмӣ ва боркунии назария мавзӯҳои мебошанд, ки дар байни омӯзгорон бештар маъмул гаштаанд. Дар ин пешниҳодо, чунин мавзӯҳо ба фаъолиятҳо бо истифода аз стратегияҳои гуногун дохил карда шудаанд. Масалан, як қатор муаллифон ба модели бар асоси қарори Geer (52) муроҷиат кардаанд.

АДАБИЁТ

1. Abd-El-Khalick, F. (2002). Rutherford's enlarged: A content-embedded activity to teach about the nature of science. *Physics Education*, 37, 64–68. [10.1088/0031-9120/37/1/309](https://doi.org/10.1088/0031-9120/37/1/309).
2. Abell, S. K., & Lederman, N. G. (2007). *Handbook of Research on science education*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
3. Mamlok, R. (1997). *Science: An ever-developing entity*. Rehovot, Israel: Weizmann Institute of Science (in Hebrew).
4. National Research Council. (2011). *A framework for K-12 science education: Practices, crosscutting concepts, and core ideas*. Washington, DC: National Academies Press.
5. Blumenfeld, P. C., Fishman, B. J., Krajcik, J. S., Marx, R. W., & Soloway, E. (2000). Creating usable innovations in systemic reform: Scaling-up technology – embedded project-based science in urban schools. *Education Psychologist*, 35, 149–164. [10.1207/S15326985EP3503_2](https://doi.org/10.1207/S15326985EP3503_2)
6. National Research Council. (1996). *National science education standards*. Washington: National Academy Press. [Search in Google Scholar](#)
7. Mamlok-Naaman, R., Ben-Zvi, R., Hofstein, A., Menis, J., & Erduran, S. (2005). Influencing students' attitudes towards science by exposing them to a historical approach. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 3(3), 485–507. [10.1007/s10763-005-0696-7](https://doi.org/10.1007/s10763-005-0696-7) [Search in Google Scholar](#)
8. Nussbaum, J. (1985a). The particulate nature of matter in the gaseous phase. In R. driver, E. guesen and A. Tibergien (Eds.), *Children's ideas in science* (pp. 124–144). Milton Keynes: Open University Press. [Search in Google Scholar](#)
9. Lederman, N. G., Abd-El-Khalick, F., Bell, R. L., & Schwartz, R. S. (2002). Views of nature of science questionnaire: Toward valid and meaningful assessment of learners conceptions of nature of science. *Journal of Research in Science Teaching*, 39, 497–521. [10.1002/tea.10034](https://doi.org/10.1002/tea.10034) [Search in Google Scholar](#)
10. Schwab, J. (1962). The teaching of science as enquiry. In: J. Schwab & P. Brandwein (Eds.), *The teaching of science* (pp. 3–103). Cambridge, MA: Harvard University Press. [Search in Google Scholar](#)
11. Matthews, M., & James T. (1997). “Robinsons account of the philosophy of science and science teaching: Some lessons for today from the 1960s.” *Science Education*, 81(3), 295–315. [10.1002/\(SICI\)1098-237X\(199706\)81:3<295::AID-SCE3>3.0.CO;2-8](https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-237X(199706)81:3<295::AID-SCE3>3.0.CO;2-8) [Search in Google Scholar](#)
12. Matthews, M. R. (2012). Changing the focus: From nature of science to features of science. In M. S. Khine (Ed.), *Advances in nature of science research* (pp. 3–26). Dordrecht: Springer. [10.1007/978-94-007-2457-0_1](https://doi.org/10.1007/978-94-007-2457-0_1) [Search in Google Scholar](#)
13. McComas, W. (Ed.). (1998). *The nature of science in science education. Rationales and strategies*. [Search in Google Scholar](#)
14. Duit, R., & Treagust, D. F. (2003). Students' conceptions and constructivist teaching approach. In B. J. Fraser & H. J. Walberg (Eds.). *Improving science education* (pp. 49–69). Chicago, Illinois: University of Chicago Press. [Search in Google Scholar](#).

**ИСТИФОДАИ НАМУДҲОИ ВАРЗИШИ АСРИМИЁНАГИ ДАР
МАШҒУЛИЯТҲОИ ТАРБИЯИ ҶИСМОНӢ ВА ТАЙӢРИИ
ҲАРБИИ МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ КАСБӢ**

НАИМОВ Анвар Раҷабович – омӯзгори кафедраи тарбияи ҷисмонӣ ва омодагии дифои ҳарбии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, кӯчаи С. Сафаров, 16, тел.: +(992) 909002408; 985 09 88 83

Муаллиф дар мақола истифодаи намудҳои варзиши асримӣнагиро дар машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ ва тайёрии ҳарбии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ҳамчун як падидаи муҳими иҷтимоӣ, эҳён баъзе намуди варзиши қадима ва таъсири назарраси онро ба саломатии тамоми табақаҳои ҷомеа, саломатии миллат, муносибатҳои миллӣ, мақоми иҷтимоӣ, қобилияти корӣ, тарзи ҳаёти одамон ва ғайра шарҳ додааст.

Дар мақола муаллиф қайд кардааст, ки истифодаи намудҳои варзиши қадимро дар ҳимояи марзу бум ва мулк пеш аз ҳама қувваи ҷисмонӣ, тарзу усул ва маҳорати хуби варзишӣ лозим медонистанд, ки он боиси пайдоиш, рушд ва пешравии варзиш мегардид.

Ҳамин тавр, варзиш на танҳо воситаи инкишофи ҷисмонӣ, инчунин воситаи тақмили малакаву маҳорат ва мукамалсозии тарзу усулҳои мубориза бо рақиб ва хоса ба душманони бурунмарзӣ ба ҳисоб мерафт.

Вожаҳои асосӣ: ҷомеа, солимӣ, варзиш, рушд, малака, маҳорат, мусобиқа, мубориза, рақиб, ҳаёт.

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СРЕДНЕВЕКОВОГО СПОРТА НА ЗАНЯТИЯХ ПО
ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ И ВОЕННОЙ ПОДГОТОВКЕ УЧРЕЖДЕНИЯ
ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

НАИМОВ Анвар Раҷабович – преподаватель кафедры физической культуры и военной подготовки Кулябского государственного университета имени А.Рудаки, г. Куляб, ул. С.Сафарова, 16, тел.: +(992) 909002408; 985 09 88 83

Автор рассматривает использование средневекового спорта в физическом воспитании и военной подготовке студентов высших учебных заведений, как важное социальное явление, возрождение некоторых древних видов спорта и его существенное влияние на здоровье всех слоев общества, здоровье нации, национальные отношения, социальный статус, трудоспособность, образ жизни и так далее.

В том числе, автор отмечает, что использование древних видов спорта при охране границ и имущества, в первую очередь, требовало физической силы, хорошей техники и спортивных навыков, что привело к возникновению, развитию и продвижению спорта.

Таким образом, спорт был не только средством физического развития, но и средством совершенствования навыков и методов борьбы с соперниками, особенно с внешними врагами.

Ключевые слова: общество, здоровье, спорт, развитие, мастерство, мастерство, гонка, борьба, соперник, жизнь.

**THE USE OF MEDIEVAL SPORTS IN PHYSICAL AND MILITARY TRAINING OF
HIGHER INSTITUTIONS PROFESSIONAL EDUCATION**

NAIMOV Anvar Rajabovich – teacher of the department of physical culture and military training Kulyab State University named after A.Rudaki, Kulyb, S.Safarov, st.16, **Phone:** +(992) 909002408; 985 09 88 83

The author considers the use of medieval sports in physical education and military training of higher educational institutions as an important social phenomenon, the revival of some ancient sports and its significant impact on the health of all sectors of society, the health of the nation, national relations, social status, ability to work, lifestyle, and so on.

In the article, the author notes that the use of ancient sports in the protection of borders and property, first of all, required physical strength, good technique and sports skills, which led to the emergence, development and promotion of sports.

Thus, sport was not only a means of physical development, but also a means of improving the skills and methods of dealing with rivals, especially with external enemies.

Key words: *society, health, sport, development, mastery, mastery, race, struggle, rival, life.*

Таърихи тамаддуни башарият аз рӯзи аввали мавҷудияти худ ба муборизаҳои шадид барои ғолибият ба қувваҳои табиӣ ва дигар ҳодисаҳо машғул буд. Барои ба даст овардани воситаи зиндагӣ, ашӯҳои лозима ва ба даст овардани хӯрокаи ҳаёти худро зери хатар мегузоштанд.

Аз маъназҳои таърихӣ маълум аст, ки дар табиат ва ҷомеа фақат пурқувваттаринҳо метавонанд зиндагии беҳтаре дошта бошанд.

Қайд кардан зарур аст, ки ба ғайр аз қувваи ҷисмонӣ шуурноқӣ ва ҷолоқию хирадмандӣ низ мавқеи худро дошт. Дар баробари ҷустуҷӯ, сохтани иншоотҳо ва лоиҳаҳои иригатсионӣ, заминкушоӣ ва дигарҳо ба души одамон боз ҳимояи мулк ва аҳли авлоду оила меистод, ки ин ҳунари ҷангӣ ва маҳорати ҳоси ҳарбиро талаб мекард.

Дар ҳимояи марзу бум ва мулк пеш аз ҳама қувваи ҷисмонӣ, тарзу усул ва маҳорати хуби варзишӣ лозим буд, ки боиси пайдоиш, рушд ва пешравии варзиш гашт. Варзиш на танҳо воситаи инкишофи ҷисмонӣ, инчунин воситаи такмили малакаву маҳорат ва мукамалсозии тарзу усулҳои мубориза бо рақиб ва ҳоса ба душманони бурунмарзӣ ба ҳисоб мерафт.

Албатта, варзиш яке аз манбаи тайёр намудани муборизони ҷанги як ба яки ду қушунҳои ҳарбии муқобил буда, барои ғалаба ба даст овардан маҳорат ва устодии варзиши ҳарбиро тақозо менамуд.

Дар достони қаҳрамонони Сайёр шартҳои вазнин ва мураккаб гузошта шудааст ва ҳар докталаби маликаи Моҳпарӣ бояд онҳоро иҷро намояд.

Иҷрои шартҳо маҳорати баланди варзиширо талаб мекард. Яке ром кардани аспӣ носараи бадхулқ ва масти ваҳшисиришт, дуҷум мубориза бо ғуломи сиёҳи варзишфтои устоди замони худ буда ва шартӣ сеҷум ҷавоб ба масъалаи доя буд, ки ин ҳам зиракӣ ва маърифатнокии баландро талаб мекард.

Баъди вохӯрӣ ва суҳбату гузориши шартҳо рӯзи дигар майдон ораста аспро биоварданд. «Ба доя фармуд аспро биоваранд, аз ин абрами тавсар ҳамчунон пиле дар миёни майдон бидоштанд». Хуршедшоҳ дар миёни майдон даромад ва оҳанги пойи асп кард. Асп рӯ ба Хуршедшоҳ ниҳод. Шохзода хез кард ва муште ба даҳони асп зад ва ҳар ду ғуши он асп бигирифт, ки он асп очиз шуд ва ром шуд. Баъди ин Хуршедшоҳ ба пушти асп зин ниҳода ба болояш савор шуда якҷанд машқҳои савориро иҷро менамояд, ки аз ҳунари варзишии ӯ ҳамагон ба ваҷҳ меоянд.

«Рӯзи дигар боз майдон биоростанд, шохон биомаданд ва ҳар касе ба ҷойҳои худ қарор гирифтанд, ғуломи Ҳабашӣ ба майдон даромад, монанди кӯҳ,... танбанди чармин пушида ва дар майдон биистод. Аз он тараф Хуршедшоҳ низ ба майдон даромад монанди сарве». Ҳама дарег меҳӯрданд ва лаънат ба доя мекарданд. Хуршедшоҳ баробари Сиёҳ расид, бонг бар сиёҳ зад ва ба сиёҳ дарафтод, сиёҳ низ чун деве ба Шохзода дарафтод, ҳарду бо ҳам даромехтанд. Шохзода даромад ва даст дар миёни ҳарду пойи Сиёҳ зад ва Сиёҳро аз рӯи замин даррабуд ва ба болои сар баровард ва бизадаш чунон бар замин, ки пушт ва гардан ва миёни Сиёҳ бишкаст».

Дар истифодабарии найза, гурзу камон ва шамшеру пешқавз ҳар як ҷанговар усули тарзи маҳсуси худ ва маҳорати ҳоса дошт.

..... Шох иброз дошт, ки ризо додам, ки эшон бо ҳам набард озмоянд ва ҳар кас аз эшон зиёдат омад бо ман даст ба камар занад. «....

Баҳман шоҳзодаи Уммон ба майдон баромад. У дар майдон бо найза то бист мард аз ҷон бечон кард.³

«..... Хуршедшоҳ ба майдон омада то панҷоҳ мард биафканд, ҳар якиро бо лаълу (тарзи) санъат меафканд. Баҳман дар майдон пеши Хуршедшоҳ рафту бо вай замоне набард намуд бо теғу тиру камон ва бо Хуршедшоҳ разм мекард чун бо он чи ба кор ояд. Хуршедшоҳ уро ҳалок метавонист кард аммо муҳобо мекард ва каме хост ки чунин ҷавоне барбод ояд, то як замон бо мукабира даромад ва камарбанди Баҳман бигирифт аз пушти асп бардошт ва ба сари даст овард....»⁴ Мавриде, ки ҷавонмардон бо Хуршедшоҳ ва Фаррухрӯз дар кучаи санги бимонданд, ки дари кучаро Шерафкан бо сипоҳ баста буд.

Фаррухрӯз тирандози ба ғояти камол буд, гуфт: Эй шоҳзода дастур дех, ки ин банда дастбурде намояд (киноя нишон додани санъати тирандози аст) то ин қавм бидонад, ки мо бо номарди наомадем.

Фаррухруз тирдонро кушода даст ба камон бурду ба зону даромад ва бикшоду бизад бар саворе, ки муқобили ӯ истода буд. Аз ӯ даргузашту ва ба дигар омаду ба чкдигар афканд. ... то панҷоҳ мард биафканд.⁵ дар ин ҷо рови аз маҳорати тирандозӣ ва қувваи ҷисмонии Фаррухрӯз сифат кардааст, ки тири аввали ӯ якбора ду савораро аз пой даровардааст. Дар ин порча санъати хуби тирандозии Фаррухрӯз тасвир ёфтааст. Муборизаи Хуршедшоҳро бо гурги одамдари ҷарор чунин васф шудааст. Хуршедшоҳ гурзи оҳанин пеш ниҳода буд ба вазни саду даҳ манн. Дар даст гирифт ва ба даргоҳ омад. Он гург касди Шоҳзода кард, Шоҳзода бар сари пой омад ба худо муноҷот кард ва он гурз аз даст раҳо кард ва бизад бар сари гург, чунон, ки сари гург бишикофт. Панҷ мард он гурзро аз сари гург бадар оварданд.

Яке аз ҳунариҳои волои варзиши ин камандандози ба шумор меравад, ки дар эпоси Самаки айёр бисёр меҳурат. Санъати камандандози барои шабравон ҳунари асоси мебошад, ки таввасути каманд қалъаҳо ва кушкӯ қасрҳо ва зиндонҳоро мекушояд. Дар баробари буридани нақб яъне сурух буридан ба воситаи корд ва табару дигар асбобу афзори кори ҷангӣ.

«... Оташак каманд барандохт ва дар нагирифт.

Самак гуфт: шод бош эй марди айёр пеши каманд чунин андозанд? Ба ман дех.

Мавриди набард ҳар як ҷанговар ҳамеша кушиш менамуд, ки худро доим хабарбар бошад ҳушёр ва бар ҳар як ҳаракатҳои рақибаш аҳамияти махсус меод. Зеро як хатоги боиси марг ё ғалаба мешуд.

Яке аз рақибони тавоно ва муқтадири Хуршедшоҳ ва урдуи ӯ Дабури девгир буд, ки ҳам аз ҷиҳати таҷрибаи ҷанги, қувваи ҷисмонии маҳорати варзиши ин чунин ҷобуксавори ва таҷрибаи ҷанги нисбати дигар душманон фарқи кули дошт. Дар майдони набард на ҳамаи паҳлавонон аз намудҳои гуногуни силоҳ истифода бурда метавонистанд.

Дабури Девгир аз ҳамаи намуди аслиҳа аз шамшеру тиру камон то гурзу дашна-ханҷар ва каманду усулҳои дастию пой моҳирона истифода бурда метавонист. Қайд кардан ба маврид ҳаст, ки Хуршедшоҳ ва бародараш Фаррухрӯз аз ҷумлаи паҳлавонони ҷобуку ҷаққон варзида ва соҳиби иқтидори бузурги ҷисмонӣ буданд ва варзиши ҳарбию дар ҳамаи ҷабҳаҳо хело хуб медонистанд, ҳам дар муборизаи пиёда ва ҳам мавриди савори. Дар майдони мубориза нговар куш менамуд, ки бо рақиб мувофиқ қувваозмои намояд. Дар ин порча, муборизаи Дабури девгир бо Хурмузи Кел иникос карда шудааст: «... Найза ба найзаи якдигар афканданд ва бисёр бо ҳам бикӯшиданд. Хурмузи Кел найзадори ҷобук буд. Найза биронд то бар синаи Дабур занад. Дабур дарк(сипар) дар сар овард. Хурмуз найза дар миёни дарк чунон зад, ки найза бишкаст. Хурмузи Кел хичил шуд. Найза биандохт. Даст бизад теғи хунхор аз наём ҷудо кард ва дарк дар сар овард ва ба Дабур даромад. Дабури девгир чун чунон дид, шамшер баркашид ва дарк бар сар кашида ва руй ба Хурмузи Кел ниҳод ва теғ бар сару фарқи якдигар задан два зафар наёфтанд, то ки дар даромад. Дабур камарбанди Хурмузи Кел бигирифт аз хонаи зин барканд, ки бибарад. Аз қафо банди камарбанди Хурмузи Кел бигузашт. Аз дасти Дабур биафтод ... ҷ.2 саҳ 12.

Хурмузи Кел ханӯз тамои дар замин наёфта буд, барҷасту ба асп нишаста ру ба хазимат рафт. Дар ин ҷо рови ҷобуки ва ҷолокии Хурмузи Келро тасвир намудааст, ки аз майдони ҷанг фирор карда аз марг наҷот ёфтааст.

Дар ҳаракатҳои душман аҳамияти бо диққатона додан ҷи тавре, ки қайд намудем хуб як қисми ғалаба мебошад.

Дар ин қисми муборизаи Дабури Девгир бо Самури паҳлавон аҳамияти ҷидди ва хушёрӣи Дабир имкон дод, ки Самури паҳлавонро аз пой афтонад.

«... Найза ба найзаи Дабур афканд ва сухан нагуфт бисёр бо ҳам бидушиданд. Пас теғҳои алмосранг ва созандаи ҷанг бароварданд ва сарҳи дар сипар кашиданд то Самур мукабир (бо ҷолоки ва гурур) даромад ва теғ фуру гузошт, то бар Дабур занад, ки Дабур дар зери дасти Самур нигоҳ кард кушода дид. Шамшер биронд ҷунон, ки сари Самур дар ҳаво андохт» 2 ҷ.2 сах13.

Ҷунон иброн доштем аз хатогии рақиб истифода намудан маҳз сабаби ғалаба мебошад, ки ба маҳорату хештандорӣи варзишгар вобаста аст.

Маҳорату салиқаи варзишии Хуршедшоҳ дар порчаи дигар ҷунин қаламкашӣ шудааст:

«... Шеҳаи аспӣи дигар шунид. Дар пушти асп ду то гашта сар дар миёни ҳарду гуши асп ниҳод ва ба ҷои ҷолиб нигоҳ кард...». Дабурро бидид, пеш қайд шуда буд, ки Хуршедшоҳ тирандозӣи неку буд. Камон аз бозу берун кард ва дар камон ниҳод ва тир биандохт ҷун овози камон ва кушоди тир ба гуши Дабур омад. Дабур аз пушти асп ба зер омад. Тири Хуршедшоҳ биёмад ва бар пешонии асп омад, то ба суфар дар ӯ нишаст. Аспӣи Дабур аз пой афтод....» 3 сах 14

Аз мазмуни ин порча бармеояд, ки амир лашкарони худ дар варзиши ҳарби намуда мебошанд. Дар шаби торик ба самти шиҳаи асп назар карда тир андохта ва ба нишон расонидани он маҳорати ҷанговар ва зиракию дасти тавоно ва пурқуввати ӯро нишон медиҳад. Дар ин ҷо аз хушёрӣи ва зиракии рақиб низ маълумот омадааст, ки аз ӯи овози камон ва ҳаркати тир Дабур пиёда мешавад. Зарба ҷунон қавӣи буд, ки тир то суфор яъне қисми оҳанини новак дар устухони сари асп фуру мераваду Дабур эмин мемонад. Дар қисмати набарди Шоҳон (паҳлавони ашқари Хуршедшоҳ) ба Симоб (паҳлавони тарафи муқобил омадааст. «... Шоҳон дар ҷанг тунд гашт ва мукабир (бо ҷолоки) ба Симоб даромад ва теғ фуру гузошт то ба Симоб занад, ки Симоб сипар бар сар кашид. Шоҳон ба устои теғ баргардонид ва ба миёни Смоб зад ва аз теге, ки шамшер буд ҷун хиёр (бодиринг) ба ду ним шуд ва аз асп биафтод» ч.3 Сах 55.

Дар адабиёти классики на танҳо ҷоҷикон балки тамоми мардуми олам тасвири қаҳрамонон бе муболиға ва ташбеҳ намешавад вале ҳар яке аз шабехандозӣи ҳақиқате дорад.

Дар порчае, ки ҳоло дида мебароем маҳорати варзиши ва ҳарбии фармонравоён ба таври маҳсуи муболиға ба қалам дода мешавад. Албатта гурзе (амуде, ки зиёда аз 130 кг вазн дорад сари даст бардошта ва бози кардан ба он ҳеҷ имкон надорад вале ба маҳорату ҷолоки ва қувваи ҷисмонӣи варзишгар вобаста аст. Масалан бар айни замон дар мусобикаҳои варзиши олимпи ва Европоию ватани ва дигарҳо вазнбардорон то 300 кг ва зиёда вазн мебардоранд (мисоли Жабатинский) вале ин лаҳзаина ҳаст. Вақте, ки паҳлавон муддати тулони бо путки зиёда аз 100 кг лаъбу ҷавлон мекунад ин иқтидор ва неруи ҷисмонӣи бузургро талаб менамояд.

Аз матни эпоси қаҳрамони бармеояд, ки ифшои машқҳои даври паҳлавонон ва ҷанговарони пешин, ки ғарӣи маҳдуд буданд дар ҳолатҳои фарди ҳам бошад имкони ба воя расонидани ҷунин варзишгарони руинтанин оҳанин ҷангеро ба монанди Хуршедшоҳ Дабур, Хурмузи Кел.... Фароҳам меовард.

«... Инон бар инон фиканданд (яъне дар болои асп сар додани лаҷом ҳангоми набардҳо) ва гурз бар якдигар ниҳоданд ва ҷандон гурз ба фарқи якдигар заданд, ки овози гурзашон дар ҳарду сипоҳ (лашкар) мешуниданд... ногоҳ Хуршедшоҳ ва Дабур андаромад ва гурз фуру гузошт. Гурзи Хуршедшоҳ ба гурзи Дабур омад ва Дабур гурз сипари сар карда буд, аз он бигузашт ва ба руи Дабур омад ҷунон, ки худ (шлем) бар сари Дабур бишқаст. Сари Дабур бишикофт ва хун бар руи Дабур фуруд омад. Сах.59 ҷ.3 ҷи тавре, ки аён мешавад маҳорати гурафкани ва гурзбозӣи ду паҳлавони варзида

натиҷаи машқҳои пай дар пай ва муррабии набард ва варзишгар, ҷанговар асп зиёда аз 50% неру буда ва идораи он маҳорати баландро талаб мекунад. Мавриди мубориза паҳлавонон шарт мегузоштанд ва асп ба гарав мемонданд, чуноне, ки Дабур бо Хуршедшоҳ гарав баста буданд. Агар Хуршедшоҳ аспи Дабур ром мекард дигар Дабур бо ӯ набард намекард. Агар ром карда натавонист Хуршедшоҳ бо Дабур мубориза намешуд.

Дар ин ҷо гап дар он меравад, ки аспи паҳлавонро на ҳар кас ром карда савори карда метавонаду камонашро на ҳар кас кашида. Хуршедшоҳ бо маҳорати махсус ва ҷусту ҷолоки аспи Дабурро ба худ муте намуда ба зери зин мекашад. Дар набардҳои байни Хуршедшоҳ ва Дабур баъди истифодаи ҳамаи намуди силоҳ оқибат гурдони сафдар даст ба гурз мебаранд ва ҳар дафъа ҳам Хуршедшоҳ дастболо мегардад, зеро дар ин шакли варзиши бартари дорад.

«... Хуршедшоҳ гурз фуру гузошт то бар сари Дабур бизанад, ки Дабур гурзи худ дар пеш дошт то гурзи ӯ рад кунад, ки бо қувваи дасти Хуршедшоҳ сари гурзи вай аз гурзи Дабур гузашт ва ба сари души вай омад ва дасташ суст шуд ва аз кор фуру монд». Ҷ3.саҳ 78

Маҳорату устодии тирандозии яке аз қаҳрамонони дигари достон Рузафзун хело ҷолиби диққат аст. «... аз он ҷойгоҳ, ки Рузафзун як ҷубба буд то одам сад ром (қадам) зиёд буд ва хеле зиёд тир аз даст раҳо карду бизад ба даҳони Одам...» Ин албатта устодии новакандозии варзишгарро собит месозад. Устодии новакандозии Рузафзун дар лаҳзаҳои зиёди набардҳои паҳлавонон қаламкаши шуда аст.

Аз он ҷумла мавриди муборизаи Дайлами Кӯҳ ва Ғаффаф, ки бартари Ғаффаф, ки зуровари аду буд аз Дайлам Кӯҳ Рузафзун як ҷубба новак дар пайваст Самак гуфт эй хоҳар чӣ гуна зани? Набояд хатое афтад ва бар Дайлами Кӯҳ ояд. Рузафзун гуфт эй паҳлавон, чун Дайлами Кӯҳ даст болои сар бурд то захме бар вай занад ман тир биандохтаму аз зери бағали Дайлами Кӯҳ бар вай занам». Рузафзун аз масофаи 500 гам(қадам) тир андохта аз зери бағали Дайлами Кӯҳ ба синаи Ғаффаф зада ӯро аз пой афканд. Дар ин ҷо бори дигар дар соҳаи камонкашӣ маҳорати варзишии Рузафзун нишон дода шудааст. (с.а.ҷ3. саҳ.176)

Хулоса, албатта варзиш манбаи тайёр намудани муборизони ҷанги як ба яки ду қушунҳои ҳарбии муқобил буда ва ғалаба ба даст овардан маҳорат ва устодии варзиши ҳарбиро тақозо менамуд.

Дар достони қаҳрамонии Самаки айёр шартҳои вазнин ва мураккаб гузошта шудааст ва ҳар довталаби малика Моҳпарӣ бояд онҳоро иҷро намояд.

Иҷрои шартҳо маҳорати баланди варзиширо талаб мекард. Яке ром кардани аспи носараи бадхулқ ва масти ваҳшисиришт, дуҷум мубориза бо ғуломи сиёҳи варзишфто ва устои замони худ ва шартҳои сейюм ҷавоб ба масъалаи доя буд, ки ин ҳам зиракӣ ва маърифатнокиро талаб мекард.

Дар ҳимояи марзу бум ва мулк пеш аз ҳама қувваи ҷисмонӣ, тарзу усул ва маҳорати хуби варзишӣ лозим буд, ки боиси пайдоиш, рушд ва пешравии варзиш гашт. Варзиш на танҳо воситаи инкишофи ҷисмонӣ, инчунин воситаи тақмили малакаву маҳорат ва мукамалсозии тарзу усулҳои мубориза бо рақиб ва хоса ба душманони бурунмарзӣ ба ҳисоб мерафт.

АДАБИЁТ

1. Самаки айёр, ҷилди 2 Душанбе, Ирфон, 1970. 303 саҳ.
2. Самаки айёр, ҷилди 3 Душанбе, Ирфон, 1975. 297 саҳ.
3. Самаки айёр, ҷилди 4 Душанбе, Ирфон, 1976. 272 саҳ.
4. Самаки айёр, ҷилди 5 Душанбе, Ирфон, 1982. 244 саҳ.
5. Самаки айёр, ҷилди 7 Душанбе, Ирфон, 1985. 573 саҳ.

ТАШАККУЛИ ШАҲСИЯТИ КЎДАКОН ТАВАССУТИ
БОЗӢ БО БОЗИЧАҲО

МАҲКАМОВ Дастам – мудири шуъбаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии Пажӯҳишигоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Айни, 126, тел.: + (992) 93 502 15 64

ОКИМШОЕВА Рухсора Сухробовна – ходими илми Осорхонаи маорифи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Айни, 126, тел.: + (992) 55 189 49 49

Дар мақола нақши бозӣ дар тарбияи кӯдакони синни томақтабӣ баррасӣ мешавад. Бозӣ як намуди фаъолияти омӯзишӣ мебошад, ки дар он кӯдак нигоҳ кардан ва ламс кардани ашё, тарзи ҳаракат додани онҳо ва истифодаи малакаҳои бадастомадаро меомӯзад. Дар рафти бозӣ калима ва ашё, калима ва ҳаракати предмет ба кӯдак фавран пешниҳод карда мешавад, зеро бо ёрии бозӣ дар тарбияи принципҳои визуалӣ таҷассум меёбанд. Ҳангоми бозӣ кӯдак бояд озод ва хушбахт ҳис кунанд. Бозӣ асосан шавқовар буда, тавачҷӯҳи кӯдакро беихтиёр ба худ ҷалб мекунад. Ин ба вай имконият медиҳад, ки хислатҳои хуби шахсии худро нишон диҳад. Иштирок дар бозӣ ҳавасмандии кӯдакро фароҳам меорад ва ўро ба фаъолияти минбаъдаи психологӣ омода мекунад. Бозӣ олами эҳсосии кӯдакро ғани мегардонанд, шодиву сурур мебахшанд, нисбат ба дунё ва одамон муносибати нек ва хайрхоҳона ба вуҷуд меоранд. Ҳисси меҳру муҳаббати онҳо нисбат ба бозӣ дар бозӣ ифода ёфта, ба ташаккули ҳиссиёти мусбати ахлоқӣ мусоидат мекунад.

Махсусан, муносибати эҳтиёткорона, самимона, дилсӯзона, меҳрубона нисбат ба лухтаҳо ва дигар бозӣҳои дӯстдошта ба кӯдак имкон медиҳад, ки таҷрибаи ахлоқӣ андӯхта ва онҳоро нисбат ба кӯдак, калонсолон ва ҳамсолон истифода барад.

Вожаҳои асосӣ: бозӣ, кӯдак, тарбияи томақтабӣ, таълим, тарбия, вазифаҳо, калонсолон, омӯзгорон.

РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ ДЕТЕЙ С ПОМОЩЬЮ
ИГР И ИГРУШЕК

МАҲКАМОВ Дастам – заведующий отдела начального и среднего профессионального образования Института развития образования имени Абдурахмана Джамии Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126, тел.: + (992) 93 502 15 64

ОКИМШОЕВА Рухсора Сухробовна – научный сотрудник Музея образования Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни, 126, тел.: + (992) 55 189 49 49

В статье обсуждается роль игры в воспитании дошкольников. Игра - это вид учебной деятельности, в ходе которой ребенок учится смотреть на предметы и касаться их, различным способом их перемещения и использованию приобретенных навыков. Во время игры слово и предмет, слово и движение предмета представляются ребенку сразу, потому что с помощью игры принципы визуализации воплощаются в образовании. Играя, дети должны чувствовать себя свободно и довольны своим участием. Игры в основном веселые и невольно увлекают ребенка в игру. Это дает ему возможность проявить свои хорошие личные качества. Обеспечивает мотивацию ребенка к участию в игре и психологически подготавливает его к дальнейшей деятельности. Игрушки обогащают эмоциональный мир ребенка, дарят радость и счастье, создают доброе и доброжелательное отношение к окружающему миру и людям. Их чувства привязанности и любви к игрушкам выражаются в играх и способствуют формированию положительных моральных чувств. В частности, бережное, искреннее, сострадательное, доброе отношение к куклам и другим любимым игрушкам позволяет ребенку приобретать нравственный опыт и использовать их по отношению к детям, взрослым и сверстникам.

Ключевые слова: игра, дети, дошкольное образование, образование, воспитание, цели, задачи, взрослые, учителя.

PERSONAL DEVELOPMENT OF CHILDREN THROUGH BUSINESS GAMES AND TOYS

МАНСАМОВ Dastam – head of the Department of Primary and Secondary Vocational Education of the Institute for the Development of Education named after Abdurakhman Jami of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni Str. 126, **Phone:** +(992) 93 502 15 64

ОКИМШОЕВА Rukhsora Suhrobovna – researcher at the Museum of Education of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, Ayni Str. 126, **Phone:** +(992) 55 189 49 49

The article discusses the role of play in the upbringing of preschoolers. Play is a type of learning activity in which the child learns to look at and touch objects, the different ways of moving them, and the use of acquired skills. During the game, the word and the object, the word and the movement of the object are immediately presented to the child, because with the help of the game the principles of visualization are embodied in education. While playing, children should feel free and happy with their participation. Games are mostly fun and involuntarily involve the child in the game. This gives him the opportunity to show his good personal qualities. Provides motivation for the child to participate in the game and psychologically prepares him for further activities. Toys enrich the child's emotional world, give joy and happiness, and create a kind and benevolent attitude towards the world and people. Their feelings of attachment and love for toys are expressed through play and foster positive moral feelings. In particular, a careful, sincere, compassionate, kind attitude towards dolls and other favorite toys allows the child to gain moral experience and use them in relation to children, adults and peers.

Key words: play, children, preschool education, education, upbringing, goals, objectives, adults, teachers.

Технологияи педагогӣ низоми ғаъолияти тамоми ҷузъҳои ҷараёни педагогӣ мебошад, ки дар асоси илм сохта шуда, дар ҷазо ва вақт барномарезӣ шуда, ба дастовардҳои пешбинишуда оварда мерасонад. Пешрафти технология аз хусусиятҳои зерин вобаста мебошад:

- омезиш ёфтани ягон ҷузъи (якҷоякунӣ, пайвастшавӣ) таркибӣ;
- мантиқ ва пайдарпайии қисматҳо;
- усул, шакл, амал, амалиёт;
- кафолати натиҷа [6:32] мебошад.

Бозӣ дар ҳаёти хонандагони синфҳои ибтидоӣ як қисми муҳимтарини ҳаёт мебошад ва ташаккули минбаъдаи хонандагони синфҳои ибтидоӣ аз бозӣ вобаст мебошад. Нақши технологияи бозӣ дар ҷараёни таълим, омезиши унсурҳои бозӣ дар таълим бештар аз салоҳияти омӯзгор дар бораи вазифаҳо ва таснифи бозиҳои педагогӣ вобаста мебошад. Г.К. Селевко таснифи бозиҳои педагогиро аз рӯи якҷанд талаботҳо пешниҳод мекунад:

1. Бозиҳои, ки аз рӯи намудҳои ғаъолият ба бозиҳои ҳаракатӣ (моторӣ), ақлонӣ (рӯҳӣ), меҳнатӣ, иҷтимоӣ ва психологӣ робитаманданд.
2. Бозиҳои табиати раванди педагогӣ дошта.
3. Бозиҳои таълимӣ, тарбиявӣ, бозиҳои назоратӣ ва умумӣ.
4. Бозиҳои маърифати кӯдакро рушддиҳанда.
5. Бозиҳои самаранок, истеҳсолӣ, бозиҳои эҷодӣ.
6. Бозиҳои муоширатӣ, ташхисӣ, роҳнамоикунандаи касбӣ ва ғайра.

Мувофиқи маълумоти Г.К.Селевко, аз рӯи табиати методологии ҳеш бозиҳои педагогӣ ба чунин қисмҳо тақсим мешаванд: мавзӯӣ, нақшо, тақлидкунӣ, бозиҳои сахнавӣ ва ғайра.

Бозиҳоро дар ҷанҳои алоҳида, барои тамоми давраҳои таълим фикр карда мебароранд.

Бозӣ тибки муҳиташ, хусусиятҳои технологияи бозиро муайян мекунад: бозиро бо ашӯ ва бе ашӯ, тавассути тахта, хучра, кӯча, маҳал, компютер ва ба воситаҳои гуногуни нақлиёт ташкил додан мумкин аст. [18:50-60].

Татбиқи усули бозӣ дар раванди омӯзиши фанҳои таълимӣ дар самтҳои зерин сурат мегирад:

- ҳадафи дидактикӣ дар шакли вазифаи бозӣ муқаррар карда мешавад;
- машғулиятҳои таълимӣ аз рӯйи қоидаҳои бозӣ бояд риоя карда шаванд;
- маводи таълимӣ ҳамчун воситаи он истифода шуда, унсури рақобат ба фаъолияти таълимӣ ворид карда шуда, вазифаи дидактикиро ба бозӣ табдил медиҳад;
- иҷрои бомуваффақияти вазифаи дидактикӣ бо натиҷаи бозӣ алоқаманд аст [9:86-87].

Кӯдакон дар давраи таҳсил дар синфи ибтидоӣ жанри афсонаро хеле дӯст медоранд. Афсона хусусияти таъсиррасонӣ ба психологияи кӯдакро доро буда, бозӣ карда, афсона шунида, нақш офарида, тамошо кардани сахнаҳо муҳаббат ва муносибати меҳрубонаро тавлид менамояд.

Бозӣ дар тамоми давру замон аҳамияти худро гум намекунад. Аммо новобаста аз он ки аҳамияти афсона барои нигоҳ доштани олами рӯҳонии кӯдакон муҳим аст, дар дарсҳои санъати тасвирӣ ҳамчун воситаи самаранок истифода бурда намешавад. Амалӣ намудани ин дарс хуб аст, зеро бисёр намудҳои санъатро муттаҳид мекунад. Лекин дар давраҳои Шӯравӣ ба дарсҳои таълими меҳнат, суруд, расм чандон диққат намедоданд.

Таълими санъати тасвирӣ бидуни истифодаи ҳолатҳои гуногуни бозӣ ва машқҳо ғайриимкон аст, зеро бо ёрии он омӯзгори синфҳои ибтидоӣ дар хонандагон қобилият ва салоҳиятҳои мушаххасро ташаккул медиҳад. Бо мақсади нигоҳ доштани самаранокии таълими кӯдакон, ба ҳар як шакли фаъолияти онҳо ҳолатҳои гуногуни маърифатӣ, машқҳои бозиро ворид намудан зарур аст. Зеро дар мактабҳои Волбдорфӣ бештар дар таълим бозӣ бартарӣ дошт, тамоми чамбӯ тарҳ, зарбу тақсим ба воситаи пойкӯбӣ иҷро карда мешаванд.

Таълими санъат, ки ифодаи ҳаёт дар образи бадеӣ мебошад, (субъектҳои самти зебопарпстӣ: мусиқӣ, санъат, адабиёт, рақс, театр ва ғайра) бояд дар тамоми муассисаҳои таълимӣ бефосила идома ёбанд.

Ҳадафи асосии таълими ибтидоии санъати муосир дар он мебошад, ки шахсияти кӯдак рушд меёбад. Ба ин ҳадаф расидан танҳо тавассути иҷрои вазифаҳои таълими "Санъат"-и номбаршуда ғайриимкон аст. [5, с. 31]

Дар синфҳои ибтидоӣ бояд вазифаҳои зерин ҳал карда шаванд:

- ташаккули муносибати эҳсосӣ-арзишии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба падидаҳои воқеият ва санъат;
- ташаккули тафаккури тасвирӣ- бадеӣ ҳамчун омил рушди шахсияти эҷодӣ;
- рушд додани қобилияти кӯдакон ба дарк кардани асарҳои санъат ҳамчун зухуроти фаъолияти рӯҳии шахс;
- ташаккули маҳорати забони интонатсияи-рамзии намудҳои гуногуни санъат;
- ташаккул додани назари ҳамачонибаи хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба фарҳанги бадеӣ ва мусиқии миллӣ.

Дар баробари усулҳои фазоии таълими санъати тасвирӣ, тарз ва усули шифохӣ (суҳбат, фаҳмондадихӣ, савол, ҷавоб ба савол, муколама, маслиҳат, калима ва ибораҳои бадеӣ) истифода мешаванд.

Асоси физиологияи инкишофи кӯдакро олими бузург И.П. Павлов дар таълимоти хеш мавриди омӯзиш қарор додааст. Яке аз усули пешбаранда дар инкишофи кӯдак, усули шифохӣ мебошад, ки тавассути суҳбат зоҳир мегардад.

Суҳбат дар дарсҳои санъати тасвирӣ суҳбатест, ки дар он омӯзгор бо истифода аз саволҳо, фаҳмондадихӣ, возеҳият, дар ташаккули ғояҳои кӯдакон дар бораи объект ё зухуроти тасвиршуда ва ҷӣ гуна дар расм такмил додани он кумак мекунад. Хусусияти усули суҳбат дар он мебошад, ки ҳавасмандгардонии ҳадди аксарро дар фаъолияти кӯдакон таъмин менамояд. Аз ин рӯ, суҳбат ба сифати усули рушди омӯзиши фаъолияти визуалӣ васеъ истифода мешавад [2, с. 194].

Методи суҳбат аз мундариҷа, намуди фаъолият, вазифаҳои мушаххаси дидактикӣ вобаста мебошад. Ҳангоми ба нақша гирифтани дарс ба кӯдакон мазмуни таълим ва кадом навгониҳо дар он ворид намудан дода мешавад. Зимни суҳбат ба кӯдакон, кумак кардан лозим аст, ки мазмуни тасвир, таркиб, хусусиятҳои интиқоли ҳаракат, хусусиятҳои рангӣ- ороишии тасвир, яъне тавассути воситаҳои графикӣ барои интиқоли қитъаро фикр кунанд.

Омӯзгор бо кӯдакон баъзе шаклҳои техникии қор, пайдарпаии тасвирро шарҳ медиҳад. Вобаста аз мундариҷаи тасвир (дар бораи қори адабӣ, дар мавзӯҳо аз воқеияти атроф, дар мавзӯи озод), методологияи гуфтугӯ хусусиятҳои ҳоси худро дорад. Ҳамин тавр, ҳангоми гузаронидани як мавзӯи қори адабӣ, муҳим аст, ки ғояи асосии он ба хотир оварда шавад; тасвири эҳсосиро эҳё мекунад (сатрҳои шеър, афсонаи хонед), намуди зохирии қаҳрамонҳоро тавсиф менамояд; муносибати онҳоро ба ёд меорад; таркиб муайян гардида, техника ва пайдарпаии қор ба роҳ монда мешавад.

Баровардани мавзӯҳои воқеияти атроф, эҳёи вазъи зиндагӣ, таҷдиди мундариҷаи рӯйдодҳо, вазъият ва возеҳи василаҳои ифодаро талаб мекунад; композитсияҳо, чузъиёт, усули интиқоли ҳаракат ва ғайра, такмил додани усул ва пайдарпаии тасвир мебошад [12, 179].

Хусусият ва мундариҷаи саволҳои омӯзгор бояд ба кӯдакон роҳнамоӣ кунанд, то вобастагии байни мақсадҳои вазифавӣ ва хусусиятҳои шароити зиндагӣ (ғизо, ҳаракат, хифз) вучуд дошта бошанд. Иҷрои ин вазифаҳо худ аз худ рӯй намедиханд, балки воситаи ташаккули ғояҳои умумие мебошанд, ки барои рушди мустақилият, фаъолият ва ташаббуси кӯдакон дар эҷоди тасвирҳо заруранд. Дарҷаи зехнӣ, нутқи кӯдакони синфҳои ибтидоӣ ва томактабӣ дар гуфтугӯҳои байни ҳамдигарӣ хело баланд дарк карда мешавад. [2, с. 67].

Дар охири дарс, омӯзгор бояд ба кӯдакон ёрӣ диҳад, ки онҳо ифоданокии тасвири офаридаашонро ҳис кунанд. Ба хонандагон таълим додани қобилияти дидан, ҳисси ифодаи тасвир, ҳайкалсозӣ яке аз вазифаҳои муҳимми омӯзгор мебошад. Саволҳо ва шарҳи калонсолон бояд дар дили кӯдакон боварии муайяни эҳсосӣ пайдо кунанд.

Хусусиятҳои синнусолӣ ба мундариҷаи суҳбат, дарҷаи фаъолияти кӯдакон таъсир мерасонанд. Вобаста ба вазифаҳои мушаххаси дидактикӣ, табиати саволҳо тағйир меёбад. Дар баъзе ҳолатҳо, саволҳо ба тавсиф кардани аломатҳои берунии ашъи даркшуда, дар дигар ҳолатҳо - ҳангоми ёдоварӣ ва дубора эҳё шудан, ҳангоми ихтилоф равона шудаанд. Талабот ба саволҳо дорои як ҳислати умумии педагогӣ мебошад: саволҳо бояд дастрас, равшан, возеҳии вожаҳо, кӯтоҳ ва муфасал бошанд. [10:46].

Шарҳ - роҳи таъсири шифохӣ расонидан ба шуури кӯдакон мебошад, ки ба онҳо дар фаҳмидан ва дарк намудан, дар давоми дарс бояд чӣ гуна қор кунанд ва дар натиҷаи он чӣ ба даст оранд, мебошад. Шарҳ дар шакли содда ва дастрас дар як вақт барои тамоми синф ва ё тамоми кӯдакони алоҳида иҷро карда мешавад. Тавзеҳро аксар вақт бо мушоҳида ҳамроҳ карда, методҳо ва усули иҷрои қорро нишон медиҳанд.

Ҳангоми кушодани нақшаи мавзӯи озод, пешакӣ ҳамкориро бо кӯдакон ба роҳ мондан зарур аст. Дар суҳбат омӯзгор таассуроти кӯдаконро бедор мекунад. Баъд ба баъзе кӯдакон пешниҳод мекунад, ки нақшаи худро шарҳ диҳанд: онҳо чиро тасвир кунанд, чӣ тавр онҳо ранг кунанд, то дигарон бифаҳманд, ки онҳо ин ё он чузъиёт дар қучо чойгир мекунад. Тавассути он кӯдакон аниқ дарк кунанд, ки ба ҳамворӣ, кӯҳҳо, нишебҳои кадом рангҳоро истифода мебаранд.

Хусусияти санъат, табиати бадеӣ ва тасвири он ба эҳтиёҷоти шахсии кӯдаки синну соли мактабӣ ва томактабӣ комилан ҷавобгӯ аст. Ин имконоти педагогӣ ва аҳамияти субъектҳои соҳаи таълимии «Санъат»-ро дар марҳилаи ибтидоии таълим муайян мекунад. Вазифаҳои ин соҳаи таълимро пурра иҷро карда, омӯзгорон метавонанд ба ҳадафи асосии таълим - инкишофи шахсияти кӯдак муваффақ шаванд [5, с. 39].

Дар ҳама гуна тасвири бадеӣ, мисли як қатра об, тамоми олам инъикос ёфтааст. Ҳамин тарик, соҳаи таълимии "Санъат" ба ҳалли боз як вазифаи муҳим, ки ташаккули дарки ҳамачонибаи фарзанди одам дар атрофи ўст, мусоидат мекунад. Барои ҳалли он унсурҳои санъат дар таълими дигар фанҳо ворид карда мешаванд. Тамоили сохтани таълим дар ягонагии принципҳо ва усули таълими пояҳои илм ва санъат вучуд дорад.

Мазмуни таълим таҷрибаи иҷтимоӣ, яъне фаъолияти инсоният дар тамоми таърихи рушди он мебошад. А. Я. Лернер чор унсури асосии мундариҷаи таълимро номбар мекунад:

- дониш (дар бораи табиат, ҷомеа, технология, таърих, фарҳанг, усули фаъолият ва ғайра);
- усули фаъолият (малакаҳо);
- дар бораи фаъолияти эҷодӣ (ҳалли масъалаҳои эҷодӣ);
- таҷрибаи муносибатҳои эҳсосӣ-арзишӣ (таҷрибаи эҳсос, манфиатҳо, эҳтиётот; муносибатҳои иҷтимоӣ, маънавӣ ва ғайра) [8:176].

Рушди бадеӣ дар Концепсияи миллии тарбия ҳамчун роҳи инсонсозӣ дида мешавад. Аз ин рӯ, ҳадафи асосии тарбияи бадеии кӯдакон тарбияи муносибати зебописандӣ ба ҳаёт мебошад.

Муносибати зебописандӣ ба ҳаёт - ин сифати махсуси шахсест, ки барои мавҷудияти масъулияти инсон дар ҷаҳон зарур аст. Он дар қобилиятҳои зерин ифода ёфтааст:

- мустақиман худро ҳамчун як қисми ҷудонашавандаи ҷаҳони беохир ҳис намудан;
- идома додани онро дар олами беруна дидан;
- ҳисси моликияти шахсӣ, ҷамъиятӣ ва умуман таърих ва фарҳанги инсонӣ;
- арзиши ғайрирасмӣ ҳама чизро дар олам эътироф мекунад;
- аз масъулияти худ барои тамоми ҷанбаҳои ҳаёт сар карда, то муҳити наздики худ огоҳ бошанд [15:136 - 137].

Инкишофи маҳз ҳамин сифат заминаи мустаққами тарбияи ахлоқӣ, экологӣ, ватандӯстӣ ва дигар намудҳои фарқкунандаи таълимро дар синфҳои ибтидоӣ фароҳам меорад.

Дар андешаҳои педагогии А. С. Макаренко бозичаҳо «заминаи модии бозӣ» буда, кӯдак бо ёрии онҳо образҳои ҳаёлии худро тарҳрезӣ менамояд. Кӯдак ба ин ё он нақш ворид гардида, таасуроти худро оид ба ҳаёти гирду атроф амалӣ мегардонад. Масалан, кӯдак лухтак, хирсак, харгӯшак, сагҷаро ба бағал гирифта дар симои он кӯдакро мебинад. Онро ором мекунад, алла мегӯяд, навозишу меҳрубонӣ менамояд, яъне худро ҳамчун модар тасаввур карда, тамоми амалҳои онро, ки модар нисбати ӯ карда буд, иҷро менамояд.

Ҳамин тавр, бозича кӯдакро барои зиндагӣ қардан ва амал намудан омода менамояд. Аз ин рӯ, аҳамияти тарбиявии бозича барои бача хеле калон аст. Маҳз, бо мадади бозича кӯдак худро иштирокчиҳои фаъоли ҳаёт ва зиндагии ҳаррӯза ҳис менамояд.

АДАБИЁТ:

1. Абрамова, М.А. Гуфтугӯ ва бозичаҳои дидактикӣ дар дарси санъати тасвирии синфҳои 1 - 4. - М.: GITS VLADOS, 2004. -- 122 саҳ.
2. Бабкина, Н.В. Истифодаи бозича ва машқҳои рушдбанда дар раванди таълим // Мактаби ибтидоӣ. 2006. № 4. - S. 13-14.
3. Ветошкина, Ю.А. Харитаҳои мавзӯии мавзӯӣ барои дарсҳо - як намуди нави ҳуҷҷатҳои методӣ // Мактаби ибтидоӣ. - - № 2. - S. 44 - 48
4. Волков, И.П. Шиносоии мактаббачагон ба эҷодкорӣ. - М., 2012. -- 304 с.
5. Выготский, Л.С. Бозӣ ва нақши он дар рушди равонии кӯдак // Масъалаҳои психология. 1986. № 6. - S. 6 - 7.
6. А. М. Миралиев., М. Давлатов Педагогика ва психология. – Душанбе: Ирфон, 2007.

ОМИЛҲОИ ТАКМИЛИ САЛОҲИЯТҲОИ КАСБИИ ОМУЌЗГОРОНИ МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ УМУМӢ

АБДУНАЗАРЗОДА Шоиста Абдуназар – директори Литсейи шаҳри Бохтари вилояти Хатлон, ш. Бохтар, кӯчаи Мирзоқодиров, **E-mail:** shoista-1983@mail.ru, **тел.:** +(992) 000500476

ҚУРБОНЗОДА Хоналӣ – доктори илмҳои таърих, **E-mail:** kunonali-takmil@mail.ru, **тел.:** +(992)934567177

Мақола ба масоили такмили салоҳияти касбии омузгори муассисаи таҳсилоти умумӣ ва танзими дурусти самти фаъолияти педагогии ӯ бахшида шуда, дар он ба баррасии маҳорати касбии омузгор дар қаринаи сифатҳои шахсӣ, сатҳи омодагии касбӣ ва ҷаҳонбинии ӯ диққати махсус дода шудааст.

Муаллиф чунин меҳисобад, ки воқеъияти иҷтимоии мавҷуда ба дигаргунӣ дар муҳтавои фазои касбӣ арзиши қорманди педагогӣ ниёз дорад, ки шароитро барои иҷрои ҳамкориҳои омузгор дар заминаи салоҳиятҳои мавҷуда фароҳам созад. Салоҳиятҳои касбӣ барои ҳар гуна фаъолият хос буда, дорои тамомияти арзишии мебошанд, ки одаткунонӣ ва интиқоли арзишҳои ҳаёти ва таҳсилоти таъмин менамояд. Истифодаи равишҳои инноватсионии такмили салоҳияти касбии омузгори муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз омилҳои асосии татбиқи бомуваффақияти барномаи ислоҳоти низоми маориф буда, ба ҳамгироии таҳсилоти ватанӣ ба фазои ягонаи таҳсилоти ҷаҳонӣ мусоидат мекунад.

Вожаҳои асосӣ: салоҳияти касбӣ, муассисаи таҳсилоти умумӣ, сифатҳои касбӣ, омодагии касбӣ, сатҳи сифатнокӣ, маҳорати касбӣ, технологияи педагогӣ, такмили салоҳияти касбӣ, фазои касбӣ арзишии, арзишҳои ҳаёти.

ФАКТОРЫ ПОВЫШЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧИТЕЛЕЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

АБДУНАЗАРЗОДА Шоиста Абдуназар – директор Лицея города Бохтар, Хатлонской области, г. Хатлон, ул. Мирзоқадирова, **E-mail:** shoista-1983@mail.ru, **тел.:** +(992) 000500476

ҚУРБОНЗОДА Хонали – доктор исторических наук, **E-mail:** kunonali-takmil@mail.ru, **тел.:** +(992)934567177

Статья посвящена вопросам совершенствования профессиональной компетенции учителя общеобразовательного учреждения и правильному регулированию направленности его педагогической деятельности. Особый акцент делается на рассмотрение профессионального уровня педагога в контексте его личностных качеств, уровня профессиональной подготовки, мировоззренческих установок.

Автор считает, что текущая общественная действительность нуждается в переменах содержимого профессионально-ценностного пространства педагогического работника, генерирующего условия для выполнения взаимодействия учителя на базе имеющихся профессиональных компетенций, которые характерны для соответствующего вида деятельности и наделены ценностной полнотой, обеспечивающей прививание и передачу жизненных и образовательных ценностей. Использование инновационных подходов к повышению профессиональной компетентности педагогов общеобразовательных учреждений Республики Таджикистан является одним из ключевых факторов успешной реализации программы реформирования системы образования и способствует интеграции отечественного образования в единое мировое образовательное пространство.

Ключевые слова: профессиональная компетенция, общеобразовательное учреждение, личностные качества, профессиональная подготовка, качественный уровень, профессиональное мастерство, педагогическая технология, совершенствование профессиональной компетентности, профессионально-ценностная среда, жизненные ценности.

FACTORS OF INCREASING PROFESSIONAL COMPETENCES TEACHERS OF GENERAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

ABDUNAZARZODA Shoista Abdunazar – director of the Lyceum of the city of Bokhtar, Khatlon region, Khatlon, st. Mirzokadirova, **E-mail:** shoista-1983@mail.ru, **Phone:** +(992) 000500476

KURBONZODA Khonali – Doctor of Historical Sciences, **E-mail:** khonali-takmil@mail.ru, **Phone:** +(992)934567177

The article is devoted to the issues of improving the professional competence of a teacher of a general education institution and the correct regulation of the direction of his pedagogical activity. Particular emphasis is placed on the consideration of the professional level of the teacher in the context of his personal qualities, the level of professional training, worldview.

The author believes that the current social reality needs to change the content of the teacher's professional value space, which generates conditions for the teacher to interact based on the existing professional competencies that are characteristic of the corresponding type of activity and are endowed with value completeness that ensures the instillation and transmission of life and educational values. The use of innovative approaches to improving the professional competence of teachers of general educational institutions of the Republic of Tajikistan is one of the key factors for the successful implementation of the education system reform program and contributes to the integration of domestic education into a single world educational space.

Key words: professional competence, educational institution, personal qualities, professional training, quality level, professional skills, pedagogical technology, improvement of professional competence, professional value environment, life values.

Таҳаввулоти ҷаҳоншумуле, ки дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷомеа ба вуқӯ меоянд, вазифаҳои ба рушди салоҳиятнокии касбии ҳаёти омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ мансуббударо дар сатҳи нав мубрам сохтанд. Омӯхтани салоҳиятнокии омӯзгорони таълимгиранда дар муассисаҳои тақмили ихтисос имкон дод, ки дар мавриди набудани мувофиқати салоҳиятнокии касбии корманди муосири соҳаи маориф нисбат ба талабот натиҷагирӣ гардад. Албатта, малака, маҳорат ва донишҳо ҳанӯз ҳам арзишманданд ва моҳияти қори омӯзгори муассисаи таҳсилоти умумиро ташкил мекунанд, рушди ҳамаҷонибаи донишомӯзон бошад, аз аҳаммияти аввалиндараҷа бархӯрдор нест. Айнан ҳамин нуктаро метавон дар бораи асосҳои умумибашарӣ ва маънавию ахлоқӣ иброз дошт, ки алҳол арзишҳои иҷтимоию иқтисодӣ аз онҳо бартарӣ доранд.

Илова бар он, воқеияти иҷтимоии мавҷуда ба дигаргуниҳо дар муҳтавои фазаи касбӣ арзишии корманди педагогӣ ниёз дорад, ки шароитро барои иҷрои ҳамкориҳои омӯзгор дар заминаи салоҳиятҳои мавҷуда фароҳам созад. Салоҳиятҳои касбӣ барои ҳар гуна фаъолият ҳос буда, дорои тамомияти арзишии мебошанд, ки одатқунонӣ ва интиқоли арзишҳои ҳаётӣ ва таҳсилоти таъмин менамояд [2].

Барномаҳои барои тақмили таҳассуси педагогӣ бо тақия ба методҳои анъанавии таълим таҳия мегарданд. Барномаҳои мазкур ба амалисозии равишҳои паҳши бозтавлиди ҷузъи иттилоотӣ нигаронида шудаанд. Ба онҳо таъмини нокифояи салоҳиятҳои омӯзгорони ба қор машғулбуда дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, идроки мазмун ва арзишҳои раванди муосири таҳсилот ҳос мебошанд. Барномаи тақмили салоҳиятҳои касбии омӯзгорон, ки мазмунҳои арзиширо дар фаъолияти ҳамаҷузъаи педагогӣ фарогир набошад, натиҷаҳои мунтазираро ба бор нахоҳад овард.

Роҳи ҳалли проблемаи мазкур метавонад таҳсилоти иловагӣ дар чаҳорчӯби тақмили ихтисос бошад, ки дар асоси машғулиятҳои амалӣ дар синфхонаҳои компютерӣ, озмоишгоҳҳои мучаҳҳаз бо васоити интерактивиҳои техникӣ роҳандозӣ мегардад. Дар раванди баргузориҳои машғулиятҳои амалӣ, ки ба мулоҳизарониҳои иштибоҳҳо ва нобарориҳои педагогӣ нигаронида шудаанд, муносибати омӯзгор ба ҳамаи он чи ки дар чаҳорчӯбаи фаъолияти ӯ мегузарад, тағйир меёбад. Фаъолнокии эҷодию воқуниши ба кори бошууронаи омӯзгор аз болои шахсият ва салоҳиятҳои касбии худ мубаддал мегардад. Баргузориҳои таҷрибаомӯзӣ, ки бо шумули манфиатҳои шахсии омӯзгор амалӣ мегардад, захираҳо барои ҷустуҷӯи унсурҳои масъулиятдошта дар ҷиҳати ташаккули сабки худии маҳорати педагогӣ, ошкорсозӣ ва минбаъд инкишоф додани салоҳиятҳои касбӣ фароҳам меоварад [7].

Илми педагогикаи муосир заминаҳои заруриро барои таъмини тақмили салоҳиятнокии омӯзгорон дар ҷараёни баланд бардоштани таҳассуси касбии онҳо фароҳам намудааст.

Дар чаҳорчӯбаи раванди баланд бардоштани маҳорати педагогӣ ҳам афкори педагогии ватанӣ ва ҳам хориҷӣ таҷрибаи назарраси таҳқиқотиро дар соҳаи ташаккули салоҳиятнокии касбии омӯзгорон ба даст овардааст.

Пеш аз ҳама, пажӯҳишҳои олимони тоҷик Н.Н. Шоев, Ф. Шарифзода, М.Лутфуллозода, Ҳ. Бобоева, Х. Қурбозода, Ҷ. Булбулов, Ш. Хоников, С. Собиров, инчунин як силсила интишоротеро қайд намудан мумкин аст, ки ба ҷанбаҳои алоҳидаи проблемаи мавриди баррасии мо бахшида шудаанд.

Ҷанбаҳои номбурда дар таълифоти Х. Буйдоқов, А. Нуров, М. Нуъмонов, Н.Н. Шоев ва ғ. инъикос ёфтаанд.

Донишмандону муҳаққиқони маъруфе, аз қабилӣ Л.М. Митина, И.В. Абакумова, А.А. Деркач, А.Г. Асмолов, Б.Е. Фишман ва А.А. Бодалев тайи даҳсолаҳо ба омӯзиши таъсири шахсият ба касбият, инчунин рушди шахсият дар низоми мафҳумҳои арзиши машғул буданд.

Таҳқиқоти илмие мавҷуданд, ки ба самтҳои гуногуни тасаввуроти арзишии шахсияти омӯзгор равшанӣ меандозанд: таҷассуми мазмунҳои шахсиятии омӯзгор дар раванди тақмили маҳорати касбӣ (Г.В. Мишенина); мавҷуд будани шароити арзишии сабабии касбият (М.И. Миронова); таҳаввули самти мазмуни педагогии корманди МТО (Ю.В. Новожилова); тақмили салоҳиятҳои арзишии омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ (М.Г. Никитина); расидан ба тавсифномаҳо ва нишондиҳандаҳои рушди самти мазмунии омӯзгор (В.Ф. Софин, Н.Г. Зотова ва И.Н. Нурлигайнов); ташаккули фаъолияти касбӣ ва мавқеи корманди педагогӣ (Е.В. Погребняк) аз ҷумлаи онҳо мебошанд.

Дар пажӯҳишҳои мазкур вижагиҳои фаъолияти омӯзгорон мавриди баррасӣ қарор дода мешаванд, ки он фарогири тафриқасозии арзишҳои шахсиятӣ буда, вазифаи ин вижагиҳо таъмини самтгирӣ ва асоси моҳиятии он, инчунин аҳамият додан ба рафтори омӯзгор аз нуқтаи назари касбият мебошад. Аммо илм қорбурди механизмҳо ва шаклҳои ташкили барномаи тақмили салоҳиятҳои касбии омӯзгорон дар заминаи муассисаи таҳсилоти умумиро ҳамчун яке аз омилҳои тақмили салоҳиятҳои касбии омӯзгорон на муқаммалан, балки ба таври ҷузъӣ мавриди омӯзиш қарор додааст.

Дар ҳоли ҳозир муаллифони таҳқиқоти педагогии бисёр ҷузъҳои таркибии тақмили ихтисос (Н.И. Райтина, Э.Р. Саитбаева, А.П. Афанаев, Б.Е. Фишман, Л.В. Волошина, Р.Х. Шакуров, Л.Л. Баландина, Л.В. Мозгарев, Ю.А. Савинков, Г.В. Мишенина, А.Ю. Панасюк) бар он ақида мебошанд, ки болоравии сифатҳои таҳассусӣ дар намуди муҳити таъсири байниҳамдигарии воқунишии касбӣ таҷассум меёбад, ки ба омӯзгор имкони баргузориҳои таҳлили кори худ ва иҷрои воқуниши салоҳиятҳои касбиро дар якҷоягӣ бо ҳамкорони худ фароҳам месозад [6].

Таҳқиқоти муаллифони дар боло зикршуда дар амри андуштани донишҳо дар соҳаи таҳқиқшаванда сахми назаррас гузоштаанд. Дар ҳамин ҳол, баъзе самтҳои ин мавзӯ ҳанӯз ҳам ба қадри кофӣ омӯхта нашудаанд. Дар байни ҷунин ҷанбаҳои камтар омӯхташуда, пеш аз ҳама, масъалаҳои марбут ба методҳо ва шаклҳои тақмили салоҳиятнокии касбии омӯзгоронро дар заминаи муассисаҳои таҳсилоти умумӣ қайд кардан лозим аст.

Бояд таъкид сохт, ки барои такмили салоҳиятҳои касбие, ки чиҳати амалӣ намудани фаъолияти касбии омӯзгор заруранд, аз иқтидори мавҷудаи такмили ихтисос истифода бурда намешавад. Дарин ҷода ихтилофоти зерин мавҷуданд, ки бояд бартараф ва ҳаллу фас карда шаванд [2]:

1. *Аз нуқтаи назари илмию методӣ* – дар миёни захираи билқувваи мавҷуда дар низоми такмили таҳассус ба сифати соҳаи таҳсилоти аз методҳо ва воситаҳои инкишоф ва мубрамсозӣ иборатбуда ва малақаҳои касбӣ, инчунин камсамара будани умқи корбурд дар амалияи барномаҳои таълимии фаъолияти таҳсилоти омӯзгор;

2. *Аз дидгоҳи илмию назариявӣ* – дар миёни методҳои маърифати ақлонии мафҳумҳо дар бораи арзишҳои касбии омӯзгор, донишҳои илмии мубрам ва равишҳо дар чиҳати амалисозии барномаи такмили таҳассус, инчунин набудани концепсияи ягонаи такмили арзишҳои педагогӣ ва дар ҳамин замина беҳсозии фаъолияти таҳсилоти омӯзгор. Ба сифати натиҷаи чунин тазод метавон набудани тавзеҳи назариявии раванди такмили салоҳиятҳои касбиро ҳангоми раванди мазкур номбар намуд.

3. *Аз нигоҳи иҷтимоию педагогӣ* – дар миёни зарурати иҷтимоии инкишофи салоҳиятҳои касбӣ дар раванди такмили таҳассус ва заминаҳои мавҷудаи назариявӣ ва амалии таҳсилоти баъдидипломӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки расидан ба ҳадафи мазкурро сад дар сад ба назар намегирад.

Мушоҳидаву омӯзиш ва таҳлили масъалаи мазкур аз он далолат мекунад, ки барои рушди босамари салоҳиятҳои касбӣ зарур аст, ки тадбири зерин рӯи кор оварда шаванд [7]:

1. Тарҳрезии амсилаи концептуалии такмили салоҳиятҳои касбӣ дар барномаи такмили таҳассус. Вай бояд низоми ягонае бошад, ки марҳилаҳои лоиҳавию технологӣ, унсурҳои сохтори воқунишию тасҳеҳӣ, ангежавию мазмунӣ ва арзишию ҳадафӣ, инчунин иқдоми таҳлилию ташҳисиро дар бар гирифта бошад. Ин ҳама бояд бо шаклҳо ва методҳои махсуси ба натиҷаи раванди такмили таҳассус нигаронидашуда мукамал гардида, воситаҳо барои баргузори тадбирҳои ташҳисиро дарбар мегирад.

2. Концепсияи педагогӣ, ки моҳияти он тавзеҳи мантиқи ягонаи илмии такмили салоҳияти касбиро тавассути ҳамгиро сохтани принципҳо (инфиродинсозии баҳши болоравии таҳассусии омӯзгорон, раванди қаринавии таҳсилот, қори муштарак, мубрамсозии салоҳиятҳои касбӣ, робитаи баракс ва инкишоф) ва шаклҳои методологии равишҳоро (салоҳиятноқӣ, акмеологӣ, аксеологӣ ва ба шахсият самтгиришуда) пешбинӣ мекунад.

3. Раванди такмили таҳассус дар заминаи шароити ташкилию педагогӣ бо назардошти 2 баҳш: иттилоотию дастурӣ ва ташкилию методӣ амалӣ карда мешавад. Ба ин ҷо метавон ташаққулёбии ҷузъи таркибии ангежавиро барои ноилшавӣ ба иҷрои вазифаҳои арзишии фаъолияти омӯзгор; аз тарафи шунавандагон коркард шудани маҳруки болоравии таҳассуси худ; омодагии педагогии аҳли худ ва салоҳиятҳои касбии худ; аз тарафи омӯзгор ба худ андоза кардани нақши мураббӣ, модератор ва мушовир ҳангоми гузаштан аз давраҳои тақмили таҳассусро мансуб донист.

4. Асосноккунии минтақаи истилоҳотию мафҳумии проблемаи такмили салоҳиятҳои касбӣ дар раванди баланд бардоштани салоҳиятҳои касбӣ.

5. Ҷудокунии қисмати воситаҳои концепсияи такмили салоҳиятҳои касбии омӯзгор, ки аз инҳо иборат аст:

1) ошкорсозии вазифаҳо (воқунишӣ, ба амалия нигаронидашуда, инчунин иттилоотӣ) тавассути таърифи муҳтавои маъноии истилоҳи “салоҳиятҳои касбӣ” ва таъя намудан ба гурӯҳҳои асосии арзишҳо аз нуқтаи назари касбияти ба инкишоф ниёздошта (худмубрамсозӣ, маънии ҳаёт, болоравии касбӣ, арзишҳои умумибашарӣ).

2) асосноккунии муттасилии такмили салоҳиятҳои касбии муайянгардида аз рӯи ҷамъбасти таҳқиқоти функционалию тасодуфии сохтор ва муҳтавои таҳсилоти баъдидипломӣ;

3) ошкорсозии ҷанбаҳои таъсиррасон ба инкишофи салоҳиятҳои касбии омӯзгор (таҳсилоти бефосилаи педагогӣ, ташкили раванд барои такмили салоҳиятҳои касбии инкишофёбанда аз дидгоҳи таҳсилоти атроф);

4) коркарди амсилаи раванди мазкур.

Ин тадбир имкон медиҳанд, ки дар раванди рушди салоҳиятнокии касбӣ ҳамон чузъи таркибиеро мушоҳида намуд, ки ба афзалиятноксозии робитаи арзишии ахлоқӣ нисбат ба фаъолияти касбии омӯзгор вобастагӣ дошта, мазмуни дуруст медиҳад ва бахши такмили кори педагогиро муайян мекунад.

Раванди созмондиҳии такмили таҳассуси касбии омӯзгорон бо омилҳои сершумор муайян карда мешавад, ки дар миёни онҳо талаботи педагогии ҳуди субъекти баланд бардоштани таҳассус, шароити иҷтимоию фарҳангӣ ва ғайраро метавон номбар намуд. Аз лиҳози амалӣ раванди мазкур иборат аз маҷмӯи марҳилаҳои мутгасил, ки занҷираи мантиқиро инъикос менамоянд. Занҷираи мазкур аз таҳлили ниёзҳои педагогӣ оғоз гардида, муайянкунии самти стратегии раванди таҳсилот, тасвиби малакаҳо ва донишҳои бадастомада дар амалия то ҳадди баҳодихии чамъбасти раванди такмили таҳассуси касбӣ ва ташаккули дастуроти нави арзишии таҷкунанда ба таҷрибаи бадастомадаи касбӣ ва иҷтимоиро фарогир мебошад [4].

Меъёрҳои калидии савияи ташаккули чузъҳои таркибии салоҳиятҳои касбӣ дар раванди омодакунӣ барномаи баланд бардоштани таҳассуси касбӣ инҳо мебошанд:

- самтгирии ҷанбаи мазмуни ҳаётидошта, ки дар савияи ташаккули салоҳиятҳои касбии омӯзгор ифода мегардад;

- низоми самтгириҳои арзишии омӯзгор, ки дар ташаккулёбии онҳо ифода мегардад;

- савияи худмубрамсозии омӯзгор, ки дар дараҷаи ташаккулёбии салоҳиятҳои рафторӣ ӯ ифода ёфтааст.

Ин меъёрҳо ба ченакҳои муайян мувофиқат доранд. Бо таъна ба ин меъёрҳо савияи ташаккулёбии салоҳиятҳои касбии омӯзгор дар натиҷаи таҳсили ӯ дар низоми баланд бардоштани таҳассуси касбӣ: баланд, миёна ва паст муайян карда мешавад.

Истифодаи равишҳои инноватсионии такмили салоҳияти касбии омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз омилҳои асосии татбиқи бомуваффақияти барномаи ислоҳоти низоми маориф буда, ба ҳамгирии таҳсилоти ватанӣ ба фазои ягонаи таҳсилоти ҷаҳонӣ мусоидат мекунад.

АДАБИЁТ

1. Атахонов, Т., Лутфуллоев, М., Шарипов, Ф.. Педагогические очерки (учебное пособие). Душанбе: Маориф, 2005. – С. 133.
2. Егоршин, А. П. Менеджмент, маркетинг и экономика образования: учеб. пособие / А. П. Егоршин, В. А. Кручинин, Т. В. Тальникова, и др. / Под ред. А. П. Егоршина. - Нижний Новгород: НИМБ, 2001. – С. 251.
3. Коменский, Я.А. Избранные педагогические сочинения. В 2-х томах.- Т. 1. - М.: Педагогика 1982. - 656 с.
4. Ксензова, Г.Ю. Перспективные школьные технологии: Учебно-методическое пособие. - М.: Педагогическое общество России, 2000. – С. 10.
5. Лутфуллоев, М. Современная дидактика. - Душанбе, 2001. – С. 29.
6. Сергеев, Ю.Н. Развитие инфокоммуникационной компетентности учителя начальных классов в системе повышения квалификации: Дис... к. п. н.: 13.00.08. - Ставрополь, 2012. – С. 34.
7. Шарифзода, Ф. Обучающая деятельность: пути улучшения качества знаний и воспитания // Маорифи Тоҷикистон, 2008. № 2. С. 14.
8. Шарифзода, Ф. Актуальные проблемы современной педагогики. Кн. 1. - Душанбе, Ирфон, 2009. - 459с.
9. Шарифзода, Ф. Актуальные проблемы современной педагогики. Кн. 2. - Душанбе: Ирфон, 2010. - 328с.

**ТЕХНОЛОГИЯИ ТАЪЛИМ
ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ
TEACHING TECHNOLOGY****НАҚШИ КОМПЮТЕР ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ
МАТЕМАТИКА**

САИДЧАХФАРОВ Аҳлиддин Илёсович – омӯзгори калони кафедраи информатика-барномасозии Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Раит, н.Раит, кӯчаи Э. Муҳиддинов, 63. **E-mail:** ahlidin_5111@mail.ru, **тел.:** +(992)985 92 92 00

ҶАЛИЛОВ Хуршед Мақсудович – номзади илмҳои физика-математика, дотсенти кафедраи информатикаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17, **E-mail:** Sharshara68@mail.ru, **тел.:** + (992) 907 96 55 69

Яке аз ҳадафҳои асосии таҳияи мақолаи мазкур, ин муайянсозӣ ва нишон додани нақши компютер дар раванди болобардории салоҳиятнокии дониши хонандагон дар раванди дарсҳои математика ба ҳисоб меравад.

Ба ҳамагон маълум аст, ки истифодаи технологияи компютерӣ дар раванди таълим талаби замон ва саривақтӣ аст. Бинобар ин, чихати баланд бардоштани самаранокии омӯзиш ва сифати донишҳои омӯхташаванда, омӯзгори имрӯзаро водор месозад, то истифодаи барномаҳои компютериро дар дарсҳои математика ба роҳ монда, усулҳои анъанавии таълимро тағйир диҳад.

Дар раванди таҳқиқи маъалаи гузошташуда ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки истифодаи технологияҳои компютерӣ вақтро сарфа, хароҷотҳои зиёдатиرو кам ва аёнӣтарини дарсиро таъмин мекунанд ва диққати хонадагонро ба раванди дарсҳо ҷалб намуда, салоҳиятнокии дониши онҳоро баланд мебардоранд.

Вожаҳои асосӣ: салоҳият, омӯзиш, технология, компютер, иттилоот, таълим, айёният, муҳассилин, мустақилият, дарс, омӯзгор.

**РОЛЬ КОМПЬЮТЕРА В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ
УРОКА МАТЕМАТИКИ**

САИДЖАХФАРОВ Аҳлиддин Илёсович – старший преподаватель кафедры информатика-программист Таджикский педагогический институт в Раитском районе, р.Раит, ул. Э.Муҳиддинов, 63. **E-mail:** ahlidin_5111@mail.ru, **тел.:** +(992)985 92 92 00,

ДЖАЛИЛОВ Хуршед Мақсудович – кандидат физико-математических наук, доцент кафедры информатики Таджикского национального университета, г. Душанбе, пр.Рудаки, 17, **E-mail:** Sharshara68@mail.ru, **тел.:** + (992) 907 96 55 69

Одна из основных целей данной статьи выявить и продемонстрировать роль компьютера в процессе улучшения знаний учащихся в процессе обучения математике.

Как известно, использование компьютерных технологий в учебном процессе - вопрос времени и своевременности. Поэтому для повышения эффективности обучения и качества получаемых знаний современный учитель вынужден изменить традиционные методы обучения, внедрив использование компьютерных программ на уроках математики.

Автор утверждает, что использование компьютерных технологий экономит время, снижает ненужные расходы и обеспечивает наглядность урока, привлекает внимание обучающихся к процессу обучения и повышает уровень их знаний.

Ключевые слова: компетентность, обучение, технология, компьютер, информация, образование, видимость, учащийся, независимость, урок, учитель.

THE ROLE OF COMPUTER IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF MATHEMATICS LESSONS

SAIDJAHFAROV Ahliddin Ilyosovich – senior teacher of the department Informatic-programmist, TPI in Rasht district, E. Muhiddin str. 63, **E-mail:** ahlidin_5111@mail.ru, **Phone:** +(992)985 92 92 00

JALILOV Khurshed Maksudovich – candidate of Physical and Mathematical Sciences, docent of the Department of Informatics, Tajik National University, Dushanbe, Rudaki ave. 17, **E-mail:** Sharshara68@mail.ru, **Phone:** + (992) 907 96 55 69

One of the main goals of this article is to identify and demonstrate the role of computers in the process of improving student knowledge in the process of teaching mathematics.

As you know, the use of computer technology in the educational process is a matter of time and timeliness. Therefore, in order to increase the effectiveness of teaching and the quality of the knowledge obtained, modern teachers are forced to change traditional teaching methods by introducing the use of computer programs in mathematics lessons.

In the process of researching the article, we can conclude that:

1. The use of computer technology saves time, reduces unnecessary costs and provides a clear lesson.
2. To attract the attention of the trainers to the learning process and increase their level of knowledge.

Key words: competence, learning, technology, computer, information, education, visibility, student, independence, lesson, teacher.

Дар раванди таълим мақоми муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ на танҳо аз он иборат аст, ки ба муҳассилин донишҳои муайянеро диҳад, балки он бояд, шавқу рағбат ва маърифати онҳо, малакаю маҳорат, саъю кӯшиш барои мустақилона аз барномаи барномаи таълимии онҳоро дар амалия баланд бардорад.

Бояд гуфт, ки фанни математика фанне мебошад, ки аз ҳама зиёд меҳнатталаб аст. Аз муҳассилин меҳнати эҷодкорона ва муносибати ҷиддии назаррасро талаб мекунад. Аз ин рӯ, бояд қайд намуд, ки ташаккул ва рушди малакаҳо дар омӯзиши ин фан яке аз вазифаҳои асосии омӯзгор ба ҳисоб меравад.

Бинобар ин, мундариҷаи раванди таълимро муфассал кор карда, аз байни ҳамаи усулҳо, шаклҳо ва технологияҳои мухталифи ҷойдошта беҳтаринашро интихоб намудан лозим аст. Ин интихобҳо барои инкишоф додани қобилиятҳои маърифатии муҳассилин, инчунин ташаккул ва рушди малакаҳои иттилоотии онҳо мусоидат менамояд [4,6].

Баланд бардоштани сарбориҳои зеҳнӣ дар дарсҳои математика муҳассилинро водор менамояд, ки ба мавзӯи мавриди омӯзиш қарор дошта, тавачҷуҳ намоянд. Барои расидан ба ин мақсад ва даст ёфтан ба раванди таълимии босифат, мо бояд дар раванди дарс технологияҳои иттилоотиро фаъолна истифода намоем.

Тамоми технологияҳои педагогиро моҳиятан иттилоотӣ гуфтан мумкин аст, зеро раванди таълимро бидуни мубодилаи иттилоот байни омӯзгор ва муҳассилин тасаввур кардан, ғайриимкон аст. Аз ин лиҳоз, дарк намудани технологияҳои муосири иттилоотӣ-компютарӣ ҳамчун технологияҳои педагогӣ барои дар раванди дарс самаранок истифода намудан, тавсия дода мешаванд. Имрӯзҳо дар раванди тадриси дарсҳо татбиқ намудани технологияҳои компютарӣ яке аз қисми ҷудонашавандаи таълимоти мактабӣ ба ҳисоб меравад.

Ба ҳамагон маълуми аст, ки истифодаи технологияи компютерӣ дар соҳаи таълим талаби замон ва саривактӣ аст. Бинобар ин, чиҳати баланд бардоштани самаранокии омӯзиш ва сифати донишҳои омӯхташаванда, омӯзгори имрӯзаро водор месозад, ки истифодаи барномаҳои компютериро дар дарсҳои математика ба роҳ монда, на танҳо усулҳои анъанавии таълимро тағйир диҳад, балки масъалаҳои гуногунро дар ин соҳа ҳал намояд, ки онҳо барои муҳассили имрӯза диққатҷалбкунанда бошанд. Инчунин, омӯзгор вазифадор аст, айёнияти таълимро таъмин намуда, санҷиши дониши хонандагонро тавассути нармафзорҳои махсуси омӯзишии компютерӣ гузаронад (барои сарфа намудани вақт), ҳавасмандӣ ба фанни омӯзишӣ ва ғаълонокии муҳассилинро баланд бардорад [8,11].

Истифодаи технологияҳои навини иттилоотӣ имконият фароҳам меоваранд, ки шаклҳои кор гуногун, дарсҳо шавқовар ва хотирмон гарданд.

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-компютерӣ дар раванди дарсҳо ба омӯзгор имкониятҳои зеринро медиҳанд:

- айёнияти пурраро дар дарсҳои математика таъмин менамояд;
- маводи таълимиро барои муҳассилин дар муҳлати камтар ва бо дарки бештар баён созад;
- ҷалб намудани муҳассилини ба дарсҳо таваҷҷуҳ надошта;
- дарки ғаврии муҳассилин ҳангоми пайдо шудани муаммоҳо;
- гузаронидани корҳои инфиродӣ дар гуруҳ;
- назорати ғаълолиятҳои таълимии муҳассилин;
- таъмини раванди таълим бо маводи нави қаблан дастнорас;
- тарбияи маҳорати эҷодӣ;
- ташаккул додани ҳуди шавқи муҳассилин ба дарс [4].

Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-компютерӣ дар дарс ба муҳассилин имкониятҳои зеринро медиҳанд:

- рушди системавии тафаккур, инкишоф, таҳлил, муқоиса ва ҷамъбаст намудани далелҳо;
- рафъи ҷамбаи психологӣ ҳангоми ҷавоб додан ба пурсишҳои омӯзгор;
- азхуднамоеи малакаҳои кор, ҷустуҷӯи иттилоот ва истифодаи оқилонаи ТИК;
- мустақилона омӯхтан, мустаҳкамнамоеи мавзӯи гузашта ва такрори маводҳо.

Истифодаи компютер ва технологияҳои компютерӣ, ТИК зарурияти таълими буда, он раванди таълимиро нисбатан самаранок, вақтро сарфа ва ҳавасмандии муҳассилинро ба омӯзиши фан боло менамояд.

Ҳангоми омӯзиши маводи нав мо намоишҳои мавзӯиро бештар истифода менамоем. Метавонем ин технологияҳоро дар се самт истифода барем:

1. Намоиши слайдҳо;
2. Сохтани парвандаҳо дар муҳити компютерӣ;
3. Таҳияи тестҳо.

Ҳангоми кор дар самти аввал бештар аз таъминоти барномавии самаранок ва дастрас, ки барои ҳар як омӯзгор маълум мебошад, яъне барномаи MS Power Point истифода менамоем. Бо ёрии ин барнома мумкин аст, принципҳои аёниятро дар дарси математика амалӣ намоем.

Дар самти дуюм аз тахтаҳои электронӣ истифода бурда мешавад. Тахтаҳои электронӣ таҷҳизотҳои таълимии хеле қуллаи мебошанд. Онҳо дар меъери сенсории пайваст ба компютер кор мекунанд. Дар фарқият аз таҷҳизоти ҷандрасонавии проектор, тахтаи электронӣ бартариятҳои ба худ хос дорад. Он на танҳо ба намоиши слайдҳо ва видеоҳо бахшида шудааст, балки имкони тасвири расм, кашидани нақшаҳо, тасвири диаграммаҳо, ворид сохтани дилҳо тағйиротҳо ва дар хотирааш нигоҳ доштани амалҳои иҷрошавандаро дорад [11].

Дар байни таҷҳизотҳои навини техникӣ тахтаҳои электронӣ мақоми махсусро ишғол мекунанд. Тахтаҳои электронӣ таҷҳизотҳои таълимии хос мебошанд, ки ба

компьютерҳо паёваст карда шудаанд ва дар низоми сенсорӣ фаъолият мекунанд. Тахтаҳои электронӣ як воситаи хуби ёрирасон дар раванди дарсҳо ба ҳисоб мераванд.

Дар фарқият аз проектори муқаррарӣ-тахтаи электронӣ на танҳо намоиши слайдҳо ва видеоҳо амалӣ месозад, балки он имкон медиҳад бевосита расм кашем, нақша созем ва қайдҳои гуногунро дар шаклҳои парвандаҳои гуногун нигоҳ дорем. Ба болои ин метавонем раванди таҳсилотро шавқовар, аёнӣ намоишро бо сифати баланд пешниҳод намоем.

Қор бо тахтаҳои электронӣ истифодаи эҷодии маводҳо таъмин месозад. Матнҳо коркард менамояд, ҷадвалҳо, диаграммаҳо ва расмҳо нисбат ба тахтаҳои муқаррарӣ ҷолибтар амалӣ менамояд.

Ҳамаи маводҳо бе восита дар тахта шарҳ додан ва барои дарсҳои дигар нигоҳ доштан мумкин аст. Инчунин парвандаҳои дарсҳои гузаштаро кушодан ва тақриб намудан мумкин аст. Ҳамаи ин имконият медиҳад, ки дарсро беҳтар хубтар тарҳрезӣ намоем [13].

Ҳангоми омодашавӣ ба дарс омӯзгори математика баъзан бо қазияҳои сохтани фигураҳои геометрӣ ва функцияҳои гуногун рӯбарӯ мешавад. Дар тахтаҳои электронӣ бошад, ин қазияҳо бо ёрии шаблонҳои намунавӣ ҳал кардан мумкин аст.

Акнун афзалиятҳои истифодаи тахтаҳои электрониро баён мекунем:

- ✓ сарфаи вақт;
- ✓ айёнӣ ва муошират;
- ✓ истифодаи бисёрқарата;
- ✓ баланд шудани салоҳиятнокии омӯзгор дар раванди дарс;
- ✓ ҷолиб гардонидани раванди дарс ба хонандагон.

Самти сеюми қор аз таҳияи тестҳои компютерӣ дар муҳити MS Power Point ва дигар барномаҳои оффисӣ иборат аст. Афзалияти санҷиши тестӣ аз он иборат аст, ки баҳодиҳии объективӣ, дурустии иттилоот, боваринокӣ, хусусияти фарқкунандагӣ, амалӣ сохтани рафтори инфиродӣ дар таҳсилот, муқоисашавии натиҷаҳо барои гуруҳҳои гуногуни муҳассилин оиди омӯзиши барномаҳо ва китобҳои таълимии гуногун иборат маебошад.

Раванди таълим- раванди бисёрпахлӯ буда, санҷиши дониш яке аз паҳлуҳои он мебошад. Маҳз дар ҳамин паҳлӯ технологияҳои компютерӣ нисбатан пеш рафтаанд. Дар як қатор давлатҳо раванди сохтану гузаронидани тестҳо, ки онҳо маҳз тавассути технологияҳои иттилоотӣ тайёр карда мешаванд, шаклҳои анъанавии санҷиши донишро дар намудҳои имтиҳоноти хаттӣ шифохӣ буданд, иваз намудаанд.

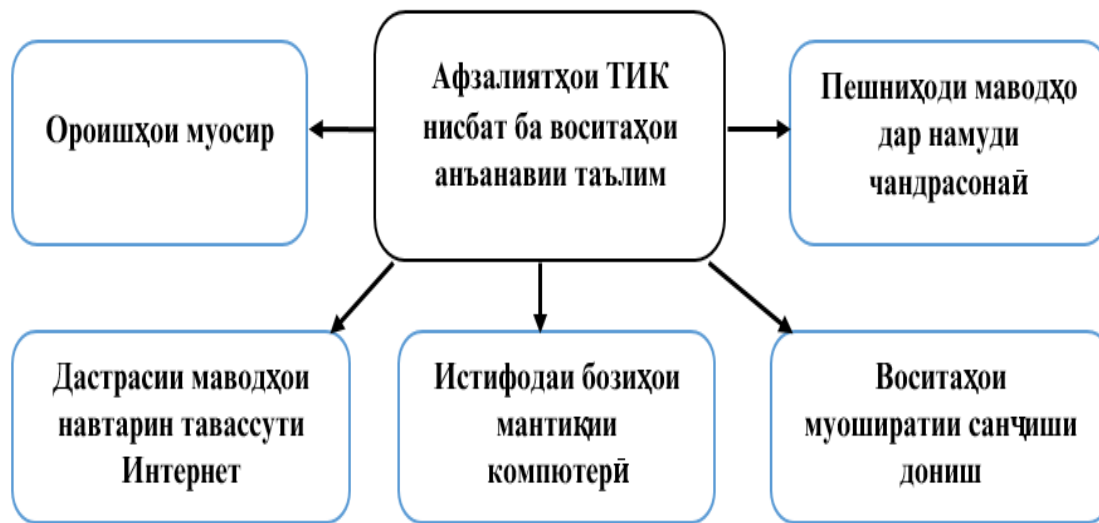
Истифодаи системаи худкори санҷиши дониш, малакаю маҳорати муҳассилин имконият медиҳад, ки нақши ҳақами устодро компютер иҷро намояд. Ин ҳолат бошад имконият медиҳад сатҳи ғуншавии ҳиссиётҳои манфиро кам намояд [8,12].

Вазифаҳои истифодаи ТИК-ро дар дарсҳои математикаи мактабӣ чунин шарҳ медиҳем:

- истифодаи шаклҳои гуногуни қор бо ёрии ТИК дар раванди дарсҳо;
- дар муҳассилин тарбия намудани ҳислатҳои мустақилиятнокӣ ва худомӯзӣ;
- истифодаи ТИК чун воситаи назорат ва санҷиши сифати таълим;
- ба шакл даровардани салоҳиятнокии иттилоотии муҳассилин;
- омӯзонидани муҳассилин ҷиҳати истифодаи донишҳои қор бо компютер дар дарсҳои математика.

Ҳоло бошад, афзалияти технологияҳои компютериро дар муқоиса бо воситаҳои анъанавии таълим дар шакли нақшавӣ пешниҳод менамоем.

Дар он панҷ навъҳои афзалиятҳои технологияи компютериро дар шакли блок схема тасвир менамоем (Расми 1) :

Расми 1. Афзалиятҳои ТИК нисбат ба воситаҳои анъанавӣ

Технологияҳои компютериро метавонем дар зинаҳои гуногуни дарси математика истифода намоем:

- омӯзиши мустақилона;
- омӯзиши мустақилона бо ёрии муаллим-мушовир;
- истифодаи маводҳои иловагӣ;
- истифодаи барномаҳои тамринӣ;
- истифодаи маводҳои ташхисӣ ва назоратӣ;
- иҷроиши вазифаҳои мустақилона ва эҷодӣ;
- истифодаи компютер барои ҳисобнамоӣ ва сохтани графикҳо;
- истифодаи корҳои лабораторӣ;
- истифодаи барномаҳои иттилоотӣ [4].

Аз сабаби он, ки чӯзҳои визуалӣ-маҷозии тафаккур дар ҳаёти инсон нақши муайян ва ғавқулӯда доранд, истифодаи ТИК дар омӯзиши маводҳо самаранокии омӯзишро баланд бардошта, графикҳо ва тасвирҳои ҳаракаткунандаро ба муҳассилин пешниҳод менамояд.

Аз ин ҷиҳат компютерро мумкин аст, дар ҳама зинаҳои раванди таълим, махсусан ҳангоми шарҳи маводҳои таълимии нав, мустаҳкамкунӣ, такрори маводҳо ва санҷиш истифода намоем. Он барои муҳассилин функцияҳои гуногунро аз қабилӣ омӯзгор, таҷҳизоти корӣ, объекти омӯзиш ва коллективи ҳамкорро мебозад [7].

Компютер имкон медиҳад, ки ҳавасмандии омӯзишро тавассути муколамаи ғавқол байни муҳассилин ва компютер, гуногунрангӣ ва гуногунмаъногии иттилоот дар намуди матн, садо, видео бо роҳи пешбурди таълим ба суйи муваффақият равона созад.

Ба ғайр аз афзалиятҳои дар боло номбаршуда истифодаи компютер дар раванди кори муҳассилин бо омӯзгорон, аввалан онҳоро ба олами калонсолон ва ғавқолияти истехсолии инсонӣ муосир ворид месозад, баъдан татбиқи ТИК-ро дар ҳаёти ҳаррузаи инсонҳо меомӯзонад.

Истифодаи технологияи компютерӣ аз нуқтаи назари Г.К. Селевко метавонад дар се шаклҳо амалӣ карда шавад:

➤ чун воридшаванда- истифодаи компютер ҳангоми омӯзиши мавзӯҳои алоҳида, қисматҳо ва ҳалли масъалаҳои дидактикӣ;

➤ чун маводи асосӣ- дар технологияи омӯзишӣ нисбатан муҳим арзёбӣ мешавад;

➤ чун монотехнология – вақте ҳамаи омӯзиш ва идоракунии раванди таълим, ҳамаи намудҳои таъхис, санҷиш ва мониторинг ба истифодаи компютер таъҷ менамояд [9,12].

Ҳамин тавр, намунаи идеалии кори омӯзгор, ки ба он майл мекунад, таълими “монотехнологӣ” мебошад. Яъне, кори таълимии мустақилонаи омӯзгор бо муҳассилин тавассути воситаҳои муоширати таълим бо истифода аз курсҳои таълимии электронии тайёр мебошад.

Истифодаи технологияи информатсиониро зарӯр аст, дар як воҳиди мутаасил бо тартибдиҳандагони раванди тадрис дида бароем:

- ✓ таъҷии маводҳои дарсӣ бо истифодаи ТИ;
- ✓ коркарди лоиҳаҳои эҷодии муҳассилин;
- ✓ озмунҳо ва таҳсилоти фосилавӣ;
- ✓ истифода аз захираҳои мавҷудаи Интернетӣ.

Дар раванди дарсҳои математикаи мактабӣ технологияи иттилоотиро дар шаклҳои гуногун метавонем истифода намоем:

- ✓ нақшаҳои чандрасонавии дарсҳо;
- ✓ санҷиши дониш дар раванди дарс;
- ✓ оморасозии муҳассилин ба имтиҳонот;
- ✓ бароҳмонии фаъолиятҳои берун аз синфӣ.

Ба андешаи мо истифодаи ТИК дар раванди таълим аз он паҳлӯ самаранок мебошад, ки он имконият медиҳад:

✓ дар маҷмӯ масъалаҳои таълимӣ, тарбиявӣ ва рушдбандаро ҳал менамояд;

✓ ба ҳар як муҳассил дар доираи имкониятҳои ТИК масъалаи мушаххас вобаста ба қобилият, имконият ва сатҳи тайёриаш пешниҳод карда мешавад;

✓ намудҳои гуногуни воситаҳои электронӣ ва китобҳои дарсиро, ки ба рушди фаъолияти таълимӣ мусоидат мекунад истифода кардан мумкин аст;

✓ дар муҳассилин бедор кардани қобилияти мустақилона азхудкунии донишҳо;

✓ бо таври мустақилона аз шабакаҳои Интернетӣ ҷустуҷӯ намудани маводҳои дарсӣ [5].

Хулоса, бояд гуфт, ки истифодаи ТИК яке аз роҳҳои беҳтарнамоии раванди таълим буда, дар он бо роҳи фароҳам овардани шароитҳои мустақили таълимӣ ба муҳассилин барои пешниҳоди маводҳои ҷолиби дарсӣ замина фароҳам меояд. Инчунин яке аз имкониятҳои асоситарини татбиқи технологияҳои компютерӣ дар раванди тадриси дарсҳои математика ва дигар дарсҳо дар он аст, ки ин технология вақтро сарфа намуда, диққати муҳассилинро бештар ба раванди дарс ҷалб менамояд.

АДАБИЁТ

1. Беспалько В.П. Образование и обучение с участием компьютеров (педагогика третьего тысячелетия)./ Беспалько В.П. //М.: Издательство

Московского психологосоциального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2002.-С.352.

2. Болотова Н.В. Компьютеры в школьной геометрии/ Болотова Н.В., Корниенко И.А., Шабат Г.Б. // Информатика и образование, 1998, № 7, -С. 63-75.

3. Бубнов В.А. Информационные технологии на уроках алгебры/ Бубнов В.А., Толстова Г.С., Клемешова О.Е // Информатика и образование. - 2014. №5.

4. Мирзоев С.Х. Омӯзиши технологияи иттилоотӣ ҳамчун омили рушди салоҳиятнокии дониши хонандагон [Матн] / Саидов И.М., Мирзоев С., Ҳайётов Қ.// Пайёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. Бахши технологияи таълим. 2021. №1,(33). -С. 60-64.

5. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы; перспективы использования./ Роберт И.В. // М.: Школа-Пресс, 1994.-С. 205.

6. Саидов И.М. Нақши технологияи иттилоотӣ дар таҳсилоти фосилавӣ / Саидов И.М. // Паёми пажуишгоҳи рушди маориф. №1,(29). ISSN 2617-5620., Душанбе, 2020. -С. 161-166.

7. Саидов И.М. Нақши технологияи иттилоотӣ дар таҳсилоти фосилавӣ [Матн] / Саидов И.М. // Паёми пажуишгоҳи рушди маориф. №1,(29), Душанбе, 2020. -С. 161-166.

8. Саидчаҳфаров А.И. Истифодаи технологияҳои компютерӣ дар фаъолияти таълимӣ / Саидов И., Саидчаҳфаров А.И. //Пайёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои педагогӣ 2021. №4. -С. 220-227.

9. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии/ Селевко Г.К. // Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998. -С.256.

10. Сергеева Т. Новые информационные технологии и содержание обучения/ Сергеева Т. // Информатика и образование. М., 1991. №1. -С. 3-10.

11. Ҳайётов Қ. Методикаи ташкили дарсҳои технологияи иттилоотӣ дар мактабҳои миёна/ Саидов И., Ҳайётов Қ.// Пайёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои педагогӣ 2021. №3. -С. 293-300.

12. Ҷалилов Х.М. Истифодаи Matlab ҳангоми тадқиқи муодилаи статсионарии гармигузаронӣ/ Ҷалилов Х.М. //Вестник Таджикского национального университета №1, Душанбе, 2019. -С. 65-72.

13. Ҷалилов Х.М.. Методикаи омӯзиши компютери бемории сил дар навъи занҷири Марков / Саидов И.М. Ҷалилов Х.М., Каримов У.// Пайёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. Бахши технологияи таълим. №4(33)., ISSN 2222-9809., Душанбе, 2019. -С. 93-100.

БА ТАВАЧҚУҶИ МУАЛЛИФОН

Дар маҷаллаи «Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон» мақолаҳои олимони соҳаи педагогика, устодони муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, мушовирон, омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва унвонҷӯёни ватанию хоричӣ ба таъб расонида мешаванд.

Ба хотири беҳбудӣ фаъолияти маҷаллаи «Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон» зарур медонем, ки мақолаҳо ба шакли зерин ба идораи маҷалла пешниҳод карда шаванд: ҳатман бо хулосаи мухтасар (резюме) ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ, мақола дорои сарлавҳа бошад, маълумоти мухтасар дар бораи муаллиф (ному насаб, унвони илмӣ, вазифа ва ҷойи қор), шарҳ - номгӯи мақола ва адабиёти истифодашуда ба шакли хаттӣ ва электронӣ (дар диск ё флешка) ва як нусха мақола ба таври чопи принтерӣ пешниҳод карда шавад.

Маводи мақола ҳаматарафа санҷида шуда бошад.

Мақола бояд ба шакли компютери Times New Roman Tj – 14 таҳия шавад.

Андозаи қоғаз: А - 4. Ҳошия: аз боло ва поён – 2, 5 см., тарафи чап – 3 см., рост – 1,5 см., андозаи ҳуруф – 14, фосилаи байни сатрҳо: 1,0.

Мақолаҳо дар давоми сол қабул карда мешаванд. Ба мақола шарҳи мухтасари муҳтаво ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ илова карда мешавад. Шарҳи мухтасари муҳтаво дар оғоз ва адабиёти истифодашуда дар охири мақола оварда мешавад.

Ҳайати таҳририя ҳақ дорад мақоларо бо назардошти талаботи маҷалла қабул ва кӯтоҳ кунад ва ё рад намояд. Мақолаҳое, ки пешгар дар дигар нашрияҳо ба таъб расидаанд, қабул карда намешаванд. Дастхатҳо барои тақриз арзёбӣ мешаванд ва муаллиф дар мавриди зарурат ба муҳтавои он ошно мегардад.

Ба мақолаҳои унвонҷӯёну аспирантон тавсияи роҳбарони илмиашон зарур аст.

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

В научном журнале «Вестник Академии образования Таджикистана» печатаются статьи учёных педагогов, преподавателей ВУЗ-ов, методистов, учителей средних общеобразовательных учреждений, аспирантов, местных и зарубежных соискателей, содержащие результаты исследований по педагогическим наукам.

При отправке статьи в редколлегию авторам необходимо соблюдать следующие правила: размер статьи не должен превышать 10 страниц компьютерного текста, включая текст, таблицы, библиографию, рисунки и тексты аннотаций на таджикском, русском, и английском языках.

Для подготовки статьи должен использоваться текстовый редактор Microsoft Word. Одновременно с распечаткой статьи сдается электронная версия. Рукопись должна быть отпечатана на компьютере (шрифт Times New Roman Tj 14, формат А-4, интервал одинарный, поля: верхнее и нижнее - 2,5 см, левое-3 см, правое -1,5 см;), все листы статьи должны быть пронумерованы.

Сверху страницы по центру листа указывается название статьи, ниже через один интервал инициалы и фамилии автора (авторов). Ниже название организации, адрес. Далее через строку следует основной текст.

К статье прилагается резюме на таджикском, русском и английском языках с указанием названия статьи. Текст резюме приводится в начале статьи, список использованной литературы в конце.

Редколлегия оставляет за собой право производить сокращения и редакционные изменения статьи. Статьи, не отвечающие настоящим правилам, редколлегией не принимаются.

Статьи аспирантов и соискателей принимаются с рекомендациями научных руководителей.

NOTES FOR THE AUTHORS

The scientific journal «Bulletin of the Academy of Education of Tajikistan» publishes articles by scientific educators, university professors, methodologists, teachers of educational institutions, graduate students of local and foreign applicants containing the results of research on pedagogical sciences.

When submitting articles to editorial board the following rules should be observed: the size of the article should not exceed 10 pages of computer text, including texts, tables, bibliography, drawings and annotation texts in Tajik, Russian and English.

For the preparation of the article should be used the text editor Microsoft Word.

An electronic version remains simultaneously with the printout of the article. The manuscript must be printed on a computer font Times New Roman TJ 14, format A-4 single spacing, upper and lower margins 2,5 sm, left 3 sm, right 1,5 sm and all the pages should be paginate.

At the top of the page in the center of the sheet is the title of the article, below after one interval the initials and surname of the author. Below is the name of the organization and address.

The main text follows through the given line. The article offers a summary in Tajik, Russian and English with title of article. The text of the summary is given at the beginning of the article, list of references at the end.

Editorial board reserves the right to make reductions and editorial changes to the article.

Articles do not comply with these rules are not accepted.

Articles of graduate students and applicants are accepted with the recommendations of supervisors.

**ПАЁМИ АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН / Маҷаллаи илмӣ,
маърифатӣ ва таълимию методӣ. – Душанбе, 2022. - № 2 (43). – 104 с.**

Сармуҳаррир:	Саломӣён М.Қ.
Муовини сармуҳаррир:	Каримзода М.Б.
Котиби масъул:	Муҳиддинзода Б.
Муҳаррири матни тоҷикӣ:	Гулмадов Ф.
Муҳаррири матни русӣ:	Ҷонмаҳмадова Г.Ш.
Муҳаррири матни англисӣ:	Абдуллозода М.И.
Муҳаррири техникӣ:	Муҳиддинзода Б.
Саҳифабанд:	Ҳайдаров Р.

Муассис: Академия таҳсилоти Тоҷикистон

ВЕСТНИК АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ ТАДЖИКИСТАНА / Научно-просветительский и учебно-методический журнал, 2022. - № 2 (43). – 104 с.

Главный редактор:	Саломӣён М.Қ.
Зам. главного редактора:	Каримзода М.Б.
Ответственный секретарь:	Муҳиддинзода Б.
Редактор таджикского текста:	Гулмадов Ф.
Редактор русского текста:	Джонмаҳмадова Г.Ш.
Редактор английского текста:	Абдуллозода М.И.
Технический редактор:	Муҳиддинзода Б.
Верстка:	Ҳайдаров Р.

Учредитель: Академия образования Таджикистана

**BULLETIN OF ACADEMY OF EDUCATION OF TAJIKISTAN/
Scientific-educational and metodical Journal, 2022. - №2 (43). – 104.**

Chief Editor:	Salomiyn M.Q.
Deputy Chief Editor:	Karimzoda M.B.
Executive Secretary:	Muhiddinzoda B.
Tajik Text Editor:	Gulmadov F.
Russian Text Editor:	Djanmakhmadova G.Sh.
English Text Editor:	Abdullozoda M.I.
Technical Editor:	Muhiddinzoda B.
Verska:	Haidarov R.

Founder: The Academy of Education of Tajikistan

*Ба матбаа 30.06.2022 супорида шуд. Ба чоп 04.07.2022 имзо шуд.
Коғазӣ офсетӣ. Андозаи 60x84 1/8 ҷузъи ч. ш. 13. Теъдод 100 нусха. Супориши №14
Дар матбааи «Таъминот-55», кӯчаи А. Навоӣ, 13 чоп шудааст.*

*Сдано в печать 30.06.2022. Подписано к печати 04.07.2022. Печать офсетная.
Формат 60x84 1/8 Условно-печатный лист - 13. Тираж - 100. Заказ № 14.
Издательство «Таминот-55», 7734024, улица А. Навои, 13*

*Download in Print 30.06.2022. Posted on 04.07.2022. Offset printing.
Size 60x84 1/8 Printer's sheet - 13. Edition - 100. Assignment № 14.
Publishing office "Taminot-55", 7734024, 13 A. Navoi Str.*